

**VADÁSZKALANDOK
VAD TÁJAKON**

**IRTA
DONÁSZY FERENC**

BUDAPEST, GYŐZŐ ANDOR KIADÁSA

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2013
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5292-67-5 (online)
MEK-11593

TARTALOM

Izgalmas vadásztörténetek

„Vándoroljatok ki!...”

Esszed

A tropikus földövek éjjeli és nappali életéből

Állatpárbajok

A „tevepárduc”

Lélek és ösztön

„Old Ephraim”

A koronás galamb

Hét főbűnök az állatvilágban

Az állatok háborúja

Mesés szörnyek

Egy pillantás a nagy mindenségbe I.

Egy pillantás a nagy mindenségbe II.

Okuli

Kanári-kajdácok

Izgalmas vadásztörténetek

Mig mérsékelt világrészünk visszhangos, csendes erdőiben, virágos rétjein és erdős folyópartjain bárki veszély nélkül sétálhat, andaloghat, akár éjjel, akár nappal, végezheti békén dolgát a szántóvető, legeltetheti nyáját a juhász, - nem fenyegeti semmi vész: akárki bátran horgászhat a vízpartokon, ringatózhatnak a hús hullámok ölén, vagy leheveredhetik az erdők bársonyos mohszőnyegére, a rétek tarka virágai közé, - addig a tropikus világrészek tájain, erdőiben s folyópartjain mindannyiszor az életével játszik és halálveszély környékezi mindenfelől, nemcsak künn a szabadban, de kunyhója védő fedele alatt, sőt még ágya párnái között is. Akár sétáiban, akár munkájában, mindig oly elővigyázónak, óvatosnak, körültekintőnek kell lennie, mint amaz indiánnak, ki fejbőrvadászatra indulva, ellenségét akarja meglepni: vigyázni minden lépésre, minden hangra, minden bokorra és egész környezetére egyszerre és mindenfelé...

*

Anderson, a híres vadász és kutató, egy napon annyira tévesen számította ki idejét, hogy a rengetegben lepte meg az éjszaka, mielőtt hajójához érhetett volna, annál is inkább, mert az egyenlítői tartományokban nincs szürkület és alkony, hanem egyszerre sötétedik be és világosodik ki, minden átmenet nélkül.

„Oly sötét volt körülöttem - beszéli, - hogy kinyújtott karomat sem láttam és ami helyzetemet még kétségbeesőbbé tette, napközben ellődöztem minden tőltényemet, így fegyverem nem ért többet egy botnál, ami pedig vajmi silány védelmi eszköz az erdők vadjai ellen. Átkozva könnyelműségemet, az erdőből a folyó partjához akartam jutni, honnan könnyen tájékozhattam volna magamat a hajócska irányában, melynek e tájon kellett reám várakoznia. Lassan, előrenyújtott kezeimmel tapogatózva lépkedtem, óvakodva, nehogy zajt üssek, mert a rengeteg már élénkülni kezdett. Körülöttem minden oldalról ágreccsenés, a bozót ropogása és lombzuhogás hallatszott, ordító, sikoltó, bömbölő hangok csendültek fel, néha oly közelről, hogy azt hittem, közvetlen mellettem harsan fel a vészujtató ordítás. A sakálok ordító ugatásába a hiénák pokoli röheje vegyült, mit el-elhallgattatott pár percre a párducok komor bögése és rekedt, nyávogó sikoltozása. Megálltam, hallgatóztam, szüntelen azon kínzó kétségtől gyötörve, hogy nem tévesztettem-e el az utat az áthatolhatatlan sötétségben, s ahelyett, hogy a folyó partjára jutnék, még jobban a rengetegbe mélyedek, hol, egyetlen tőltény nélkül, a legelső ragadozó prédája leszek, melyektől szinte hemzsegett a rengeteg. Minden ágreccsenés megriasztott, s ilyenkor fegyveremet, mellyel az utat tapogattam, ösztönszerűleg magamhoz kaptam, elfeledve, hogy vele magamat megvédeni nem tudom. Ha lábaim alatt egy-egy ágdarabka megreccsent, vérem sebesen kezdett lüktetni s attól félttem, hogy e reccsenések magukra vonják valami vadállatnak figyelmét. Néha-néha - mintha páros gyertyát hordoznának a bokrok között - két zöld fényben izzó pont meredt rám a sűrűből. Ilyenkor úgy éreztem, mintha vérem megfagyna, mert azt hittem, hogy egy-egy reám rohanni készülő párducnak a szemei merednek reám a villódzó zöld fényben. Kettőzött figyelemmel hallgatóztam, nem hallom-e a folyó lassú gyöngyözését, s minden lépés után meg-megállva, kettőzött óvatossággal és lassúsággal lépkedtem, nehogy valami fának vagy bokornak menjek neki - midőn egyszerre olyan iszonyú, erős, velőtrázó hörgéssel vegyes mennydörgő ordítás dördült fel a sűrűben, hogy azt hittem, közvetlen mellettem kellett e hangnak felharsannia.

Lélegzetem elállt, füleim megcsendültek s a rémülettől minden tagom tehetetlenül reszketni kezdett. Valami leírhatatlanul rémületes volt ez az iszonyú erejű, hörgéssel kezdődő ordítás ebben az alaktalan sötétségű éjben. Mintha csak ketté vágták volna az előbbi zürzavaros ordítást, oly halálos csend állott be e borzalmas hangokra. És ebben a csendben, mely sokkal ijesztőbb volt, mint az előbbi hangkáosz, mint a csattogó mennydörgés, újra megdörrent az

előbbi félelmes ordítás. Lábam gyökeret vertek s nem bírtam megmozdulni. Mit tehetek én - egy töltetlen puskával - e közelben kóborló oroszlánpár ellen! Hisz, még ha töltött fegyver volna is a kezemben, a halál torkában állnék, mert e vak sötétségben még saját alakom körvonalait sem látom. Óráknak tetszettek azok a percek, melyeket dobogó szívvel, mozdulatlanul, állva töltöttem ott. Nem mertem még lélegzeni sem, attól félve, hogy az oroszlánok körmei közé jutok. A nagy csendben szinte hallottam szívemnek félelmes, erőszakos dobogását, - de hallottam egyúttal azt a halk, gyöngyöző, sístergő zajt is, mely a csendes folyású vizek sajátja. Kissé megnyugtatta a nagy csendességtől, újra megindultam; nemsokára ritkulni kezdtek a fák s így a sötétség is annyira engedett, hogy kivehettem a folyó sötét tömegét. Oly zajtalanul, amint csak tehettem, egészen a víz széléig jutottam s onnan kémlelődtem a hajó után. Nyugat felé a láthatár kissé világosabb volt, így felfelé, egy a folyóba mélyen belenyúló zátonyszerű földnyelvhez közel, megpillantottam a kis hajó aránytalanul hosszú vitorlarúdját és árbocát, elmosódó árnyékként az égre rajzolva. A folyó itt jó nagy darabon öbölszerűleg elszélesedett s így vize is meglehetősen sekély volt; az öböl közepéig a fentemlített zátonyszerű, széles földnyelv nyúlott be a vízbe az erdő felőli oldalon. Hogy tehát a vadak fogait elkerüljem, lassan a vízbe ereszkedtem, abban gázoltam szép csendesen előre és ama földnyelvnél akartam újra partra szállani, honnan hajóm már csak néhány ölnyi távolságban horgonyzott. Az ágreccs meg az ordítás, sikoltozás már újra elkezdődött az erdőben, ez tehát kissé megnyugtatta afelől, hogy az oroszlánok eltávoztak, mikor én szerencsésen a földnyelvig értem; de alig léptem ki a vízből a földnyelv szélére, midőn valami állat, mely a hűvös, nedves homokon pihent, lépéseimtől megriadva, felugrott s vak ijedtséggel rohant a földnyelv elejéig terjedő parti sűrűségbe, - a másik pillanatban pedig már felharsant az a vértfagyasztó, iszonyú hörgés, mennydörgő ordítással párosulva, a bozót tört, recsegett, ropogott a rémítő dulakodásban s ezt halálhörgés és rémítő morgás követte. Azt hittem, megfojt és megsüketít a fejembe tóduló vér, mert füleim annyira csengtek és a földet ingadozni éreztem lábaim alatt. Még gondolkozni sem bírtam, míg szívem rohamos lüktetése nem csillapult: - ha ama szegény állat nincs, úgy én megyek egyenest az oroszlán-pár torkába, mely a földnyelv parti sűrűségében, prédára lesve, rejtőzött, hiszen ott akartam én is partra szállani. Minden tagomban reszketve léptem újra a vízbe s felhasználva a morgás és küzdelem zaját, szerencsésen kikerültem ama veszedelmes pontot és szemközt a hajóval, léptem ki a partra. Jelt adva, hogy fektessék ki a deszkát a partra, a hajócska védő fedélzetére jutottam szerencsésen. Embereim közt nagy volt az öröm, mert ők már azt hitték az oroszlánok támadó és vérszomjas ordításából, hogy én estem körmeik közé, miután abból az irányból várták visszatértem; ezért ijedtükben még a padlót is behúzták.”

Nemcsak éjjel, de nappal is, sokszor a legrettenetesebb helyzetbe kerülnek e távoli országok lakói. Egy francia mérnök tiszte, ki a Szahara-sivatag déli részén földmérésekkel foglalkozott, egy karaván-lakba szállásoltak el. Egy alkonyatkor, a munka végeztével, hazafelé tartott, midőn figyelmét számos, egy tamarind erdőcske fölött szállongó keselyű ragadta meg. Az erdő széléhez érkezve, egy kis völgyben, nagy rémületére, hatalmas oroszlánt pillantott meg, mely egy terebélyes fa alatt egy nagy antilóp-bikát marcangolt - és az oroszlán körül tisztes távolban hiénák, sakálok és keselyűk vártak a lakoma maradványaira. „Mozdulatlanul álltam meg, ez volt a legtanácsosabb, mit helyzetemben tehettem, mert ha menekülni iparkodom, azzal csak az oroszlán figyelmét vonom magamra, míg így - lakomája végeztével - tán el fog távozni, anélkül, hogy csak reám is nézne. Jó negyedóraig álltam ott szoborszerű mozdulatlanságban. Az oroszlán mohón tépte, szaggatta a vérző és párologó tetemet s nagy falatokban emésztette fel, úgyhogy jóformán alig maradt húsnak nevezhető rész a bika csontjain. Ekkor felemelkedett, nyelvével végignyalogatta véres száját és talpait, azután reám szegezve szeméit, merően nézett, - de párszor elordítva magát, hátat fordított s lassú léptekkel az erdőcskébe mélyedt, én pedig sietve hagytam el a helyet s iparkodtam, hogy mielőbb a karaván-duár biztos fedele alá juthassak.”

Az oroszlánok után legfélelmesebb ragadozója Afrikának a párduc. Egy kifejlett párductól csak úgy félnek a bennszülöttek, mint egy oroszlántól, mert ennek pokoli gyorsasága, mindent legázoló dühe s villámgyors támadása ellen alig lehet védekezni. Nem azokról az elcsenevészedett macskákról beszélünk, melyeket az állatkertekben vagy vándorló menagériákban láthatni, hanem azokról, melyek a szabad természetben vadságuk és erejük teljében veszik fel a harcot a teremtés urával; és hogy e harc minő életveszélyes, minő kétséges, az dr. Bombonnel természetvizsgáló alábbi elbeszéléséből eléggé kiderül:

„Midőn utazásaimban - beszéli Bombonnel - a Beni-Bitham törzs területére érkeztem, szinte eliszonyodtam a különben vendégszerető és európai műveltségű sejtől, mert arcán nem volt semmi emberi forma: az egész fő egy iszonyatosan összeroncsolt, óriási hegedésektől és kékes forradásoktól barázdált tömegnek látszott, orr nélkül, háromfelé hasadó, szétroncsolt szájjal, egy szemmel, míg a másik szem mélyén csak egy forradásos, szaggatott úr látszott.

Vacsora után, kértemre, a következőleg beszélt el a rettentő sebek történetét:

- Atyám, ki eléggé gazdag és felvilágosult volt arra, hogy szakítson a régi mohamedán előítéletekkel, engem Párisban neveltetett; azért látja ön nálam az európai és keleti kényelmet egyesítve. Sejki működésem második évében népem nyájait egy párduccsalád pusztította s folyton nagy károkat okozott, anélkül, hogy elejtésük sikerült volna. Egyszer a nőstény a fiatalokkal együtt eltűnt a vidékről; de itt maradt a hím s még dühösebb vérszomjjal pusztította a nyájakat, sőt egy asszonyt is annyira összemarcangolt a pataknál, hogy sebeibe néhány óra múlva belehalt. Másfél hónapon keresztül minden éjjel lestem rá, de annyiszor változtatta helyét, hogy sohasem bírtam nyomára akadni. A folytonos károk és panaszok egészen ingerültté tettek és megesküdtem, hogy addig nem nyugszom, míg el nem ejtem. A pásztorok, kik látták néhányszor, mondták, hogy roppantul kifejlett, erős állat, mert egy félévés bikát könnyen tova hurcol - s ez még inkább fokozta vadászszenvédelyemet. Egy estén - éppen holdtöltekor - egy alattvalóm rohant sátoromba s lelkendezve beszélt, hogy a párduc az ő nyájából kevéssel napszállta előtt, szemeláttára szakított ki egy kecskét s azzal a tibbihi vízmosásos szakadékbba vonult. E hír egészen felvillanyozott és minthogy az idő hideg és sötét volt, egy nagy, felhajtott gallérú darócköntöst vettem, vastag nemez-sapkát húztam fejemre és embereimet - kik a rossz idő és a nagy sötétség miatt követni akartak - visszaparancsoltam, csak a pásztorral és egy szolgálommal, ki a csalátkül szolgáló eleven kecskét hozta, indultam a szakadékoknak.

Tudva, hogy a hold 10 órakor feljő, sietnünk kellett, hogy még ez idő előtt a leshelyre érjünk; ezért a pásztor a rövidebb úton vezetett. Ez az út keskeny, szakadékos és tüskebokrokkal benőtt ösvényeken vezetett, emiatt vadászkésem minduntalan a bokrokba akadt s hogy ezt meggátoljam, a tartó szíjjat kétszer magam köré csavartam, úgyhogy a vadászkés nem az oldalamon, hanem hátul lógott le.

Megérkezve a pásztor által kijelölt helyre, ez a szakadéknak széléhez vezetett e szavakkal: „A párduc e szakadéknban tartózkodik, azért, uram, te rejtőzz el e bokor mögé.” A leshely csakugyan oly jó volt, hogy hosszas keresés után sem találtam volna jobbra. A szomszéd hegy oldala meredek lejtőben bocsátkozott le egészen a vízmosás árkáig, melynek szélén, háttal a hegynek foglaltam el helyemet. Embereim tölem három ölnyire verték le a cöveket s hozzákötötték a kecskét, mire az hangosan mekegni kezdett; parancsomra, de még inkább arra a meggondolásra, hogy a kecskemekegés előcsalhatja a párducot s ők is „csalátkül” eshetnek neki, sietve eltávoztak.

Magam maradtam tehát e nappal is ijesztő, félelmes, vad tájon, legalább öt-hatszáz méternyi távolban a duártól s minden emberi lénytől. A kecske féltében még erősebben kezdett mekegni, más nem zavarta a nyomasztóan félelmes csendet.

Tán hat-nyolc percig sem ültem a bokor mögött s arra sem maradt időm, hogy vadászkésemet leoldjam és magam mellé, kezem ügyébe helyezzem, csak épp hogy a bokor ágait tudtam elhárítani, hogy ne akadályozzanak, - midőn a párduc, mint valami nesztelen árny, villámsebesen a kecskén termett, mely csak egyetlen halálhörgést hallatott. Én lélegzetemet is visszafojtva vártam, hogy feljöjjön a hold, mert sugarai már a fák tetején rezegtek, hogy eloszlassák a mély sötétséget, mely inkább sejteni, semmint látni engedett.

Kimondhatatlan bosszúságomra és meglepetésemre, azt láttam, hogy a párduc a kecskét oly könnyedén kezdi tovavonszolni, mint a macska az egeret. Alig két ölnyire volt tőlem, de a vak sötétségben sem fejét, sem más tagját nem bírtam megkülönböztetni, csak egy óriási test még sötétebb körvonalait láttam a homályban. Attól féltve, hogy ha várok, a párduc eltűnik zsákmányával a sötétben s én megint másfél hónapig leshetek utána, feledve minden veszélyt és óvatosságot, fegyveremet a sötét tömegre irányoztam és lőttem.

A düh és fájdalom rettenetes ordítása harsant fel a párduc torkából, melyet ezerszeresen visszahangoztak a szakadékok öblei, - azután a kecskére rogyott.

A legkisebb mozdulat is reám vonhatta volna a bőszült bestia figyelmét, azért mozdulatlanul maradtam helyemen, de meglepetéstől tartva, mégis fel akartam állni, hogy a második csövet kilőhessem, mert a bekövetkezett csend nyugtalanított.

Egy ág azonban a ruhámba akadt s újra leülni kényszerített.

Mivel az ágzörgésre sem mozdult semmi, noha pár percbe került, míg ruhámat az ágak közül kiszabadíthattam; így nem hallva, nem látva semmit, azt hittem, a párduc nem él többé.

Mégis óvatosan és guggolva, fegyverem csövét lefelé fordítva s ujjammal a ravaszon, másztam elő a bokor mögül, midőn tekintetem a párduc zöld tűzben izzó szemeivel találkozott; a másik percben összehúzva magát, hason csúszva, felém szökellt. Én fegyveremet fejének irányozva, elsütöttem, de a gyorsaság miatt, mellyel felém szökellt és a sötétség csalóka árnyvonalai miatt, elhibáztam, úgyhogy a golyó a földbe fűrődött s a fegyver lángja csak a vad nyakaszőrét perzselte meg.

Ez a fenevadat még nagyobb dühbe hozta; légreszkettető ordítással vetette magát reám, olyan erővel, hogy e rohamnak lehetetlen volt ellentállni, hanem hanyatt estem, vállaimmal a bokorra dőlve. A párduc fojtogatni kezd, kimondhatatlan dühvel marja, szaggatja nyakamat, ezer szerencsém, hogy daróckabátom nagy, vastag gallérja az éji hideg ellen fel van hajtva; ez a felhajtott gallér annyira-mennyire védi nyakamat, különben egy harapással átszakíthatná.

Balkarommal magamat védelmezni s a párducot visszalökni iparkodom, jobbkezemmel pedig az alám került vadászkést akarom megkapni. De a párduc védekező karomat össze-vissza harapja; a hüvelyknyi vastag darócszöveten át érzem a velőig nyilalló, iszonyú fájdalmat s hallok csontjaim ropogását; azután arcomba kap, felsőfogai homlokomról orromra pattannak s belemélyedve balszemembe, arccsontomat szakítják be. Hörgő fájdalomsikoltásom beleolvad vad dühtől veszett ordításába. Egy kézzel nem tudva a vadat visszatartani, abbahagyom a vadászkés keresését, két kezemmel nyakon ragadom és fojtogatni kezdem, ekkor rézsut harap arcomba s betöri állkapcsomat. Ennek recsegése és az iszonyú fájdalom úgy nyilamlanak agyvelőmbé, hogy egész fejemet összezúzottnak hiszem. Arcom egészen szájában van, érzem bűzös, forrón gőzölgő lehelletét, fatörzs keménységű, cilindervastagságú nyakát a kétségbeesés erejével szorítom s így mégis sikerül borzasztó fogait fejemtől eltávolítani - mire újra balkaromnak esik s ebbe négy roppant lyukat szakít.

Még mindig hanyatt feküdtem a szakadék szélén, fejjel le-, lábbal felfelé, combjaim között a reám nehezedő párduc hátsó lábaival; a bestia rettentő dühordításaira az 500-600 méternyire fekvő duárok lakói és marháik falevélként remegtek.

A folyton nagyobb dühbe jövő fenevad újra combomnak esik, én visszalököm: újra támad, kitepi vastag nyakát kezemből s fél fejemet kapja be. Az őrijtó fájdalom és halálfélelem végső erejével rántom ki fejemet. Fogai koponyámon csikorognak végig s azt hasogatják össze; eközben oly hatalmasan emelem, hogy ő le akarván gyűrni, hátsó lábaival lökést ad testének, átbukik rajtam és a szakadék szélére zuhan, - de ellőtt első lábaival nem tarthatja fel magát s ordítva zuhan le a szakadék fenekére...

Végre felállhattam! A hold is feljött, de alig láttam a szemembe patakzó vértől; a számat eltöltő vérral együtt négy fogamat s arcom-állkapcsom húscsontjait köpöm ki. De mit törődtem én az őrijtó fájdalommal s azzal, hogy minden mozdulatommal véresöt fecskendeztem magam körül! Valami nem emberi, vak düh töltött el abban a tudatban, hogy sebeimben úgymint el kell vesznem, így hát ellenségem véréért, halálát kívántam. A bosszú vak dühével, vadászkesemet kirántva, kerestem a bokrok között; minden áron meg akartam találni, hogy ha már annyira összemarcangolt, vagy én öljem meg, vagy ő öljön meg engem. E helyzetben találtak meg embereim, kik hallva a párduc rettentő fájdalomordításait, azután a rákövetkező csendet, azt hitték, megöltem s örömmel jöttek felkeresésemre, hogy diadallal a duárba kíséressenek, - de mennyire eliszonyodtak, midőn a fátylak lobogó világánál egy tántorgó s a düh önkívületében lévő, vadászkesét villogtató, vértokádó alak jött elébük, kinek feje egy összemarcangolt, vérben úszó húsdarabhoz, de nem emberi főhöz hasonlított! Mert balarcom kiszakítva, nyakamra leffent alá s ebből az óriási sebből az összetört arc- és állcsontok meredeztek elő, ajkaim lerepegetve, állkapcsom összetörve, balszemem kiszakítva, homlokomon a négyujjnyi széles hasításból a homlokcsont fehérlett elő, fejemről hajastól együtt csüngtek alá a bőrdarabok, orrom helyén pedig csak egy véres, roncsolt szélű ür tátongott, melyből a vér bugyborékolva csörgedezett; balkarom össze-vissza volt marva, hasogatva s a hús arról is csatokban csüngött le.

Gallyakon készült kólyán vittek vissza a duárba, hol sokáig élet-halál között lebegtem s dacára erős testalkatomnak, nyolc hónapig kellett tehetetlenül, emberfeletti kínok között feküdnöm, míg sebeim begyógyultak. Így is hálát kell adnom a véletlennek, mert, ha ez útközben arra nem kényszerít, hogy vadászkesemet hátra csatoljam, úgy a párduc előbb összeroppantja fejemet, mint ahogyan kesemet kiránthatom és leszúrhatom, mert egyik kézzel lehetetlen lett volna visszatartanom.

Negyednapra megtalálták a pásztorok a párduc hulláját is a szakadékban. Lövésem két első lábát zúzta szét. Ez volt a fő- és egyedüli szerencsém, mert ha csak egyik előlábát is használhatta volna, úgy ma nem beszélhetném el e történetet. Nevetek, ha olyan kalandokról hallok vagy olvasok, hogy egy ilyen fenevadat valaki késsel vagy törrel ejt el, köpenybe csavart balkarját tartva a vad elé s mikor ez reá rohan, szívébe mártja törét. Mert lehet-e ilyen rettentő erejű, villámgyors fenevad rohamának ellentállni! Hol van az az ember, kit egy 3-4 mázsás állat rohama, mely roham súlyát dühe s az ugrás ereje megtízszerezi, le ne döntene lábáról, ha még oly erős is? Hisz ez olyan, mintha valaki egy robogó mozdonyt akarna feltartani! Nekem is csak az volt a szerencsém, hogy a szakadék szélére helyezett a véletlen, különben a fenevad halálra marcangolt volna.”

*

E nagy ragadozóknál még félelmesebbek azok a különböző fajú, mérges kígyók, melyekben a tropikus tartományok kivétel nélkül oly gazdagok és ama hallatlan izomerejű óriáskígyók, melyek nem mérgesek ugyan, de nagyságuk és erejük miatt félelmesek. Ezek ellen a védekezés még nehezebb, mert legtöbbször orvul, észrevétlenül támadnak rejtekükből, vagy belopózkodnak a házakba s elrejtőznek az ágyakba, takarók alá vagy a ruhaneműek közé, szóval a legvéletlenebb körülmények között bukkannak elő, mikor a menekülés vagy védelem mindig kétséges.

Így Indiában egy lakás verandáján, mely dúsan be volt futtatva kúszónövényekkel, angol tiszték kártyáztak. Egyszerre egyik érezni vélte, hogy valami lábszárára tekerődzik s lassan kúszik felfelé. A megdöbbenés első pillanatában felsikoltott, mire társai is felugráltak; erre a zörejre a kígyó is dühbe jött s halálra marta az illetőt, mert India legveszélyesebb kígyója: a szemüveges kígyó volt (Naja tripudians), melyet a benlakók „bis Cobrá”-nak, azaz „húsz-szoros mérgű kígyónak” neveznek. Növeli e veszélyes hulló félelmetességét az is, hogy nem valami kicsiny és erőtlen, mint a mérges kígyók legtöbbje, hanem nagy; egy-egy kifejlett példány 6-8 lábnyira is megnő, ereje pedig vetekedik egy erősnek mondható férfi erejével, mint ezt Loftus lord, indiai őrnagy, ki híres volt erejéről, szintén tapasztalta.

„Már meglehetősen tele volt a tarisznyám, - beszél ő maga a „Vadászklub” lapjában - sőt egy pompás pávát is elejtettem, azért jó messze távoztam el a hajtóktól és kíséretemtől, nehogy megbotránkozzanak és felzúduljanak az általuk szentnek tartott és Visnuh istennőnek szentelt madár elejtése miatt, ami már nem egy angol katonának életébe került; s a nagy forróság elől is menekülendő, egy árnyas fügefa alá dőltem le pihenésre. Már-már elnyomott az álmom az izzó forróságban, midőn kutyám dühös, de egyúttal féltő vonítása riasztott fel. Arrafelé pillantva, villámgyorsan szöktem fel, mert egy majdnem nyolc láb hosszú szemüveges-kígyót láttam magam felé közeledni. E veszedelmes hulló dühének tetőpontján állott, mert szívalakúlag megvastagodott nyaka erősen fel volt duzzadva, szinte feszült, szemei gyorsan változtatva színüket, a szikrázó sárgás zöldből az izzó sötétzöldig, szikráztak s nyakát hátra-hátra szegve, hangos sziszegés között, ágaskodó ugrásokkal közeledett felém, mert valószínűleg az ő tartózkodási helyén ütöttem fel pihenőhelyemet. Szerencsére kutyám ugatása és hátrálása némileg megosztotta figyelmét, - mégis hamarjában nem tudtam egyebet felkapni, mint vastag, boros üvegemet s ezt vágtam fejéhez oly szerencsésen, hogy azonnal összeesett s kevés vonaglás után kinyújtózott. Látva, hogy megdöglött, megmértem; a nyolc lábból csak másfél hüvelyk hiányzott s fényes, sötétes, gesztenyebarnán vöröslő színe, széles nyakán a majdnem bársonyfeketeségű, erős, széles szemüvegféle rajz azt bizonyította, hogy egy vén hímekkel van dolgom, mert a nőstények és fiatalabbak kisebbek s halványabb színezetűek.

Minthogy már régóta szerettem volna e kígyó méregfogait egészen közről megvizsgálni, leültem a fa alá s közvetlenül fejét markolva meg, egy ágacskával száját akartam szétfeszíteni. De ki írhatja le rémületemet, midőn feje egyszerre kisiklott kezemből s mintha szíjjal vágta volna reám, éreztem, mint vágódik és tekerődzik teste nyakam és karom köré! Szerencsémre - egészen akaratlanul, mintegy az önfenntartás ösztönéből - az első mozdulatánál átszorítottam nyakát, úgyhogy fejét sem mozdítani, sem forgatni nem tudta, így harapni sem képes, míg erősen bírom tartani. Nagynehezen feltérdeltem ültömből s karomat, mellyel az undok hulló nyakát oly görcsösen szorítottam, amint csak bírtam, lehetőleg kinyújtottam, míg másik karommal a kígyó testét akartam lefejtetni magamról, mert nyakamat már oly erősen szorította, hogy lélegzetem akadozni kezdett s szédülni kezdtem a fejembe tóduló vértől, emellett majd megölt az undor és irtózat sikos, hideg testétől. Hiába karmoltam, rángattam, fessegettem, egy vonalnyit sem tudtam tágítani a kígyó testéből, mely mint egy odaforradt ércöv, szorított folyton erősebben. Már kétségbe kezdtem esni, mert az én erőm fogyott, az övé pedig, fokozódó dühével, egyre növekedett. Mint a részeg emberrel, forgott velem minden, már csak hörögve vettem lélegzetet s éreztem, mint feszülnek meg ereim halántékomon a pattanásig az odanyomult vértől; az a karom, mellyel fejét tartottam, az erőltetéstől reszketni, ingadozni kezdett s ujjaim szét-szétnyíltak, amint széles nyakát nagy erővel fel-felduzzogatta s borzasztó erőlködést fejtett ki, hogy haraphasson. Néha balkezemmel a földre kellett támaszkodnom, annak dacára, hogy térdeltem, mert tántorogtam, mint a részeg. Egy ilyen támaszkodásnál földön heverő puskámra tenyereltem. Talán a mindenható Isten sugallta azt a gondolatot, hogy a hegyes puskavesszővel szúrjam át a szörnyeteg nyakát, így nem haraphat s mégis megölhetem. Alig-alig tudtam a töltővesszőt kihúzni s majd arcra buktam közben, de

aztán reszkető, ingó karral fúrtam át duzzadt nyakát, közvetlenül a kicsiny, lapos fej alatt; azután fejem felett egy nagyot kanyarítva a vesszővel, leoldottam nyakamról undok testét s teljes erővel a fügefá derekához vágtam, vesszőstől együtt. Megmenekültem, - de le kellett dőlnöm a fű közé, mert annyira reszkettem, oly kábult és erőtlen voltam a kiállott félelemtől, izgalomtól és megerőltetéstől, hogy lábaimon nem tudtam megállni.”

*

Mindhárom világrészben élnek a méregtelen kígyóknak ama fajtái, melyek nagyságuk s óriási izomerejük által válnak veszélyesekké. Ezek az úgynevezett Óriási Zuzárok (Boa) és nyelők (Python), melyek őz-, juh- és kecskenagyságú állatokat nyelnek el s az emberre csak felingerült állapotban veszélyesek. De vannak közöttük óriási, kifejlett példányok, melyek éhségükben megtámadnak és összezúznak 1-2 éves bikát is. Ezek azután az emberekre is veszélyesek. Így egy francia sergeant, ki Guyanában telepedett le, egy nap hajnalán rucákra ment vadászni a vidék mocsaras részében. Amint a nád között bujkált, hogy a rucákat jobban megleshesse, egyszerre azt érezte, hogy hátulról valami vállánál fogva megragadja és kegyetlenül vállába harap. Hangos jajszóval rántotta ki vállát s szökött előre; hátrapillantva, egy rengeteg nagyságú óriáskígyót látott, mely borzasztó torkát eltáva, újra rávetette magát, de e támadást egy ügyes oldalugrással szerencsésen elkerülte. „Ekkor láttam csak egész borzasztó nagyságában e szörnyet - beszéli, - mert első támadásakor féltetével a nád között rejtőzött. Óriási testét két karikába szedve, fejét oly magasra emelte, hogy az én fejem felett himbálódzott. Puskám ki volt löve, azért el is hajítottam és vadászkeszemet rántottam ki, de mielőtt megsebezhettem volna, fejével villámgyorsan alácsapott s jobb térdembe mélyesztette fogait. Az iszonyú fájdalom még csontom velőit is megrázkództatta. Dühösen vágtam feléje késemmel, de mielőtt eltalálhattam volna, már visszakarta fejét s combomnál fogva megragadva, földre rántott; a következő percben már át is gyűrűzött. Ordítva henteregetem a földön, mert hallottam, éreztem bordáim ropogását s éreztem azt az iszonyú, zsibbasztó szorítást, mintha mellkasomat valami óriási erő a szakadásig összepréselné. A kígyó hol fölemelt, hol földre vágott, s még egyszer át akart gyűrűzni, hogy teljesen összeroppantasson. Kétségbeesetten vagdalkoztam késemmel, s e percben éreztem, hogy vágásom a kígyó testét érte, mert dühös sziszegéssel úgy csapott fejével az én fejemre, hogy azt hittem ezer darabra szakad és - eszméletemet vesztettem.

Iszonyú, sajgó fájdalom és a rám tűző nap izzó sugarai ébresztettek fel ájulásomból. Lábaimból patakzott a vér s minden lélekzetvételnél, mintha hosszú szögeket vertek volna oldalamba, úgy nyilallott. Fel akartam tápázkodni, de hangos jajkiáltással rogytam vissza. Lábam rohamosan dagadni kezdett, a csizma és nadrág úgy szorítottak, mintha szöges présbe szorítának. Jajgatva, hason kúszva, vánszorogtam el a vízig; ahogy meglocsoltam arcomat, ez kissé magamhoz térített, annyira, hogy körülnézhettem. Bár több órát hevertem ájultan, rettentő ellenségem még mindig vonaglott, csapkodott tőlem nem messze, mert vágásom majdnem kétfelé szelte megfeszült testét. A rettentő fájdalmak újra aléltságba döntöttek. Csak otthon tértem magamhoz (mert társaim keresésemre indultak), de csak négy napi láz után, amely idő alatt semmit sem tudtam magamról. Az orvosok elveszettnek tartottak, mert három oldalbortám tört be, lábam pedig az éles fogak marásától s a sebekbe hatolt kígyónyálától annyira elgennyesedett, hogy már már amputálni akarták az egész lábszárat, hogy életemet megmenthessék; végre másfél évi szenvedés után, sántán, de mégis felkelhettem.”

„Vándoroljatok ki!...”

Soha és sehol nem apad el ama kivándorlók száma, kik megunva hazájukban a kenyérkeresés nehéz munkáját, egyik vagy másik tengerentúli világrészbe hajóznak át, a könnyű és gyors meggazdagodás csalóka vágyaitól és reményeitől üzetve.

Bőven lehetne írni arról a sok csalódásról, összetört reményről és kétségbeesésről, mikor a kivándorlók megérkezve az ígért földjére, a fényes, aranyos álmok, csábító ígéretek helyett meglátják azt a rettenetes valóságot, mely ott reájuk vár, azt a küzdelmet, melytől visszariadnak, még mielőtt megpróbálnák.

A munkásokat nem engedik a bennszülött munkások dologhoz és keresethez jutni, vagy a munkaadók - kizsákmányolni akarva idegen földön való gyámoltalanságukat - oly csekély bért ígérnek, hogy a pusztá kenyérre sem elég. A földművelő mezei gazda, ki itthoni csekély földje s birtoka helyett ott uradalmakat remélt, kap oly sűrű őserdővel benőtt területet pénzéért, hova nem ember, de még a napsugár se hatolhat be a sűrűségtől s minden lépést fejszével, baltával kell szabaddá tenni. Ebből kell neki aztán szántóföldet teremteni és előbb az erdőt kiirtani róla, ha be akarja vetni - s csak későn, a maga kárán látja be, hogy míg hazájában elsősorban és egyedül csak a kenyérért kellett küzdenie, itt elsősorban életéért kell küzdeni, azt biztosítani, hogy azután a mindennapi kenyeret megszerezhesse; mert azokban a bujanövényzetű tropikus paradicsomokban ellensége a bevándorlóknak minden, maga az anyaföld, a víz, a lég, a nap, a növényvilág, a betegségek légióit ontva rájuk, de legnagyobb ellenségük mégis az állatvilág, örökké fenyegetve magát a bevándorlót, háziállatait s megtakarított vagyonát.

Mert minél pompásabb, változatosabb növényzetet, minél forróbb napsugarat áraszt a természet a földgolyó valamely pontjára, annál dúsabb, annál változatosabb annak állatvilága is. Az ember a föld minden pontján küzdelemre van teremtve s ahol a föld buján, majdnem önként adja a csodálatosnál-csodálatosabb dús növényzetet, a kenyéradó magvakat, még ott sem jut küzdelem, fáradság nélkül hozzá! A tropikus világrészek kevés munkáért is dúsán fizetnek ugyan, de hányszor fenyegetik csak egyetlen egy nap is a munkálkodó ember életét, vagyonát azok a kisebb-nagyobb ellenségek, melyek a buja növényzet között majdnem láthatatlanul, rovar, féreg, kukac, majd hangya képében vagy más alakban a földön, vízben, saját házába, kunyhójába befurakodva, reá vagy állataira leskelődnek.

A mérsékelt égövek növényzete nem ily csodás; a nap sugara nem oly izzó, földjük nem oly buján termő; sok munka és fáradság mellett is, legtöbbször keveset ad. De amilyen egyszerűek, csendesek erdői, virányai, époly békések és veszélytelenek! Ezeken nem fenyeget semmi vész; békésen, veszélytelenül sétálhat, andaloghat, vadászhat, dolgozhatik és fürödhetik az ember úgy, mint állatai a folyók hűvös habjaiban és ha ágyába, háza védő fedele alatt megpihen, itt sem fenyegetik oly alattomos ellenségek, melyek életére törnek.

A tengerentúli világrészek bármelyikébe menjen is a bevándorló - kivéve Ausztráliát, - mindegyikben száz meg száz ellenséggel kell megküzdenie az állatországból magából is, melyek az élet és munka minden fázisában fenyegetik őt és vagyonát, éjjel nappal egyaránt.

Afrikában úgy a bevándorlók, mint a benlakók valóságos adófizetői az oroszlánoknak, párdúcoknak s az efféle ragadozó vadaknak, amellet, hogy elsősorban a maguk életét kell megvédelmeznüök, mert méneseikből, nyájaik- és csordáikból évenként sok a vadak zsákmánya lesz. Így minden arab falu, melynek környékén egy vagy egy pár oroszlán tanyáz, évente 2000-3000 franknyi kárt szenved; ha tudjuk, hogy egy-egy oroszlán könnyen bekóborol egy-egy vadászkirándulásán 3-7 mértföldet, úgy átlag minden marhatartó arab évente 200-300 frank-

nyi minimális veszteséget szenved, pedig ez az összeg egy-egy szegény arabnak majdnem vagyona felét jelenti.

De nemcsak a lábas jószág, hanem maguk a vetések is szüntelen ki vannak téve a pusztulásnak; a sokfajú majmokon kívül a tavak, folyók közelében a vízilovak visznek véghez iszonyú pusztítást, mert e rengeteg nagyságú állat egyetlen látogatásával megsemmisíti egy család kukorica- és kölesföldjének javarészét; amit meg nem eszik, azt iszonyú talpaival legázolja, mintha ökölnyi jégdarabok paskolták volna a földet.

A mesésen gazdag Ázsia épígy alá van vetve a csapásoknak, mert úgy nagy részében, mint kincsesbányájában: Indiában a legnagyobb országos csapások egyike a király-tigris. E vérszomjas, rettentő erejű ragadozó falánkságának évenként tízezenként esnek áldozatul emberekből, nyájából egyaránt. A falvak közepéből, a városok közeléből ragadja el áldozatát. 1868-ban a zsubbelpuri távíróhivatal egész személyzetét felfalták; Bengáliában pedig minden héten el-eltűnik a gyalogposta, egy-egy katona-előörs, a mezőn dolgozó emberekből pedig mindennap egynéhány. Sőt Jáva-, Tonking és Annam-ban sokszor a papokat ragadták ki a templomok közepéből, az áldozatok alatt, vagy egy-egy kegyes imádkozót a Brahma- és Buddha-szobrok talapzatáról.

Dél-Amerikának szintén megvan ez a csapása egy tarkán foltozott, hatalmas ragadozó: a jaguár (*Felis Onza*) képében. Bár ez a lakatlan vidékeken ritkábban támadja meg nappal a benlakókat szemtől-szembe, ha csak nem a „Cebadó”-kból való (így nevezik azon jaguárokat, melyek már egyszer emberhúst ízelve, folyton erre vadásznak nagy vakmerőséggel és vérszomjjal), - de annál veszedelmesebb éjjel a sötétség leple alatt a lakott és népesebb vidékeken, mert kígyóként csúszva, annyi zörejt sem ütve, mint egy árny, kúszik a falvak, tanyák, majorságok udvarába s legyen ember, gyermek vagy háziállat, elhurcolja. A nagy Humboldt is tanuja volt egy ilyen esetnek San-Fernandóban; itt a jaguár egy fiút ragadott el, keresztülhúzva rettentő körmű talpával az udvar kerítése között, miután a szegény gyermek a kerítés mellé dőlt le éji nyugalomra. Különösen a hajósokból esnek számosan prédául évenként e szörnyeknek, melyek oly vakmerőek, hogy a vízbe ugorva, magán a csónakon és hajókon támadják meg a hajósokat.

Hogy mily rettentő ereje van ennek a ragadozónak, kitűnik abból, hogy egy lovat elhurcolt magával s ezzel keresztülúszott egy széles folyót. Egy másik esetben két egymáshoz kötött lovat rabolt el. Az egyiket megölte és hurcolni kezdte; s dacára annak, hogy hozzákötött társa, melynek erejét a félelem megsokszorozta, ellenkező irányban akart folyton menekülni, mégis mindkettőt magával vitte. A lakottabb vidékeken nem oly félelmes, de nagyobb erdőségeken csak olyan vészthozó az emberekre, mint akár a tigris.

Ezen az óriási ragadozón kívül még számtalan kisebb-nagyobb vérszomjas ragadozó fenyegeti a tropikus vidéken lakók életét és vagyonát; - de kívülük is óriási még az ellenségek száma, melyek magát az ember életét fenyegetik. A folyókban, mocsarakban Afrikában és Ázsiában a krokodilok, Amerikában a kajmánok ragadják meg s rántják víz alá a fürdőzőket és a vigyázatlanul a parthoz közeledőket. E. Labarre, a Zambéziben élő francia matróz, ki mint tolmács és vezető működött, 1866-ban egy hónapon keresztül minden este hallott egy-egy halálsikoltást a folyó felől. Mert a vízért menő néger nők közül mindennap áldozatul esett egy-egy a krokodiloknak a Zambézi folyó partjain, emellett az inni jövő állatokból is sok elpusztult. Különösen egy óriási, vén krokodil volt félelmetes, mert az mindig kileste, hová járnak vizet meríteni. Csak hosszú leskelődés és cselvetéssel tudta E. Labarre e vén szörnyet az Arrovo nevű angol cirkáló-hajó tisztjeinek segítségével elejteni.

Még félelmetesebbek ezeknél - mert az eddigieket vigyázattal és óvatossággal gyakran ki lehet kerülni - a kígyók. Ezek a tropikus égaljak valóságos ostorai. Mert mennél bujább, mennél forróbb éghajlatú a táj, annál halálosabb mérgűek s annál számosabb fajban élnek

rajta. Ezeket nem lehet elkerülni, mert a moh, fű, virágok közé rejtőzve, akkor rohanják meg áldozatukat, mikor ez legkevésbé sem gondolja: a rizs-, cukornád-aratás, a gyapotszedés között, szóval az élet és munka minden mozzanatában. Még az egyiptomi s Afrika többi homokpusztáinak lakói is, hol növény alig terem a sivóhomokban, örök bizonytalanságban élnek és sohasem biztosak a kígyók elől. Mert a Szarvas Homoki Vipera (*Vipera Cerastes*) és a délafrikai Szarvas vipera (*Cerastes cornutus*) úgy a homokba rejtik magukat, hogy csak fejtetejük és a szemeik felett lévő két szarvforma kinövés látszik ki; barnavöröses, sötét foltozott testük annyira hasonlít a homokpuszták színéhez, hogy észre sem lehet venni, hanem egy, a homokba hullott tüskés magvacskának látszik és ha ember, állat, madár e magvacskához közeledik, a villámgyors fejbágás és marás elől kitérni nincs ideje s életével lakol néhány perc múlva. A Nílus körüli homokos és vizenyős helyeken, a Fokföldi tartományokban pedig a számtalan mérges kígyófajon kívül nagy mennyiségben tenyészik a Paizsos Vipera (Najahaja). Ezzel a kígyóval ölte meg magát a hódító szépségű Cleopátra is; veszélyességét az is növeli, hogy mérget több lépésnyiról képes az áldozatra lövelni. Úgy Észak-, mint Dél-Amerikának halálos mérgeű kígyói között a csörgőkígyó (*Crotalus horridus* és *Cr. durissus*) annyira veszélyes ellenség emberre, állatra, hogy sokszor egész nyájak és méneseik pusztulnak el, mikor egy-egy vándorló csörgőkígyócsapat megtámadja őket. A pincékbe burgonyáért, répáért menő nők sokszor áldozatul esnek az itt rejtőzködő csörgőkígyóknak, melyek annyira szaporák, hogy Benton farmer pincéjében négy rakás burgonya alatt négy fészket találtak ötvennél több, kisebb-nagyobb csörgőkígyóval. Még Ausztrália, e nagy dúvadokban s mérges hullókben annyira szegény világrész, sincs megkímélve e halálos mérgeű szörnyektől, mert itt tenyésznek: a Halálkígyó (*Acantophis antharticus*) és a Fekete halálkígyó (*Acantophis cerastinus*). Ezek a halálos mérgeű kígyók nemcsak méregfogaikkal, hanem állítólag még a farkuk végén levő tüskeforma igen hegyes nyúlvánnyal is képesek ölni és évenként úgy a gyarmatosok, mint az erdőkben dolgozó fegyencek közül számosan hálnak meg a halálkígyók marásaitól.

A tropikus tavak- és folyókban a krokodilok- és alligátorokon kívül, veszélyesek a fürdőzőkre, az ivó és hűtő háziállatokra még a Ráják, ezek a villamos ütések osztogató halak, melyek, mint egy-egy erősen megtöltött villanytelep, megérintve, oly erős ütést adnak embernek, állatnak, hogy elbódul s a vízbe fullad, sőt sok esetben, ha nagyok, vének s jó idő óta nem ürítették ki villamosságukat, az ütések maguk is halálosak lehetnek. E halak nagy számban élnek a tavak, folyók, bővizű mocsarakban és szinte visszaretentik az embert csodás alkatuk és sajátságos színezetük által. Ugyanilyen rettenetes készüléket hordoz testében a Villamos-angolna (*Gymnonotus electricus*) s valamennyi effajta hal között a legveszélyesebb. Dél-Amerika és Brazília nagyobb folyóiban él nagy számban és sokszor lehetetlenné teszi egyes folyóvidékeken a fürdést, az állatok itatását. Mert ez a víz hullámszára s a zajra, pocskolódásra nem menekül el, mint a legtöbb halfaj, hanem merészen, dühösen ront a vízben mozgó emberre, állatra s oly ütések ad neki farkával, hogy vagy elbódulva, megbénulva fenékre merülnek és a vízbe fulladnak, vagy pedig maga a villamos erő öli meg őket. Egyesek megnőnek 8-16 láb hosszúra és 6-tól 25 kilogram, sőt nagyobb súlyra is s ezek azután életveszélyesek. Alakjuk az angolnához hasonlít, de laposak s villamos készülékük a farkhoz közel van elhelyezve. Egy-egy ütésük egy bikát, lovat, öszvért azonnal villámként lesújt, úgyhogy mozdulatlanul, meredten maradnak, s csak hosszabb idő múlva - az ütés erejéhez képest - térnek magukhoz. Egy-két, néha három ütéssel, villanytelepük kimerül, s ekkor minden veszély nélkül megfoghatók, mert több napra van szükségük, hogy a készülékek újra megteljenek villamossággal. A bennszülöttek annyira félnek tőlük, hogy dacára pompás húsuknak, kerülik, mint a legfélelmetesebb vadállatot. Így Calabazoban (Caracas tartomány) oly bőségben vannak, hogy bármennyire is óvja magát a lakosság, mégis évenként tömérdek ló, öszvér és ember esik áldozatul. S mikor már a sok kár és szerencsétlenségre a déliek fásult közömbössége is a legnagyobb elkeseredésbe csap át, akkor vadászatot rendeznek rájuk egy

csomó ló és öszvér feláldozásával. E vadászat módja a következő: A folyó azon részére, hol legbövebben és a legnagyobbak tartózkodnak, egy 50-100 darabból álló öszvér- vagy lócsordát hajtanak s nagy riogatás és zaj között vízbe kergetik. A zaj és lubickolásra az angolnák a fenékről a felszínre jönnek és a vergődő állatok hasa alá úszva, ezeket villamos ütésekkel árasztják el. Az első roham szokott a legborzasztóbb lenni, mert a ló- és öszvércsapat a leg-rémületesebb ordítás és fékevesztett vad ijedelem között, hanyatt-homlok egymás hátán tombol; a talált állatok rémületes halál-ordítással, mintha villám sujtotta volna őket agyon, merülnek egymás után a fenékre, vagy görcsös vonaglások között csapdoznak maguk körül. Ennél izgatóbb látványt képzelni sem lehet, írja a nagynevű Humboldt; - a víz hullámszik, csitteg-csattog, a hullámok közül fel-felbukkannak az angolnák kígyóalakú fejei s villámgyorsan suhannak a tomboló állatok alá; azok ordítva, a halálos ijedtségtől tágra nyílt szemekkel, nyiladozó hortyokkal hortyognak, fújnak, szökellenek; a vésznyerítések és ordítások egy borzasztó hangkáosszá kavarodnak, mely lázas dobogásba hozza a szívet. A sülyedő állatokat, ha elérhetőek, iparkodnak partra vonni; közülök magához is tér egy idő múlva némelyik, ha az ütés nem volt nagyon erős. Ez a rémületes hajsza mindaddig tart, míg csak az angolnák ki nem merülnek, amit arról tudhatni meg, hogy lassan, látszólag bágyadtan a felszínen úszkálnak. Ekkor azután minden veszély és félelem nélkül fogdossák őket össze nagy merítő hálókkal s más egyéb módokon. 1873-ban Para mellett, a víz alatti építkezéseknél, egyetlen napon öt bűvárt öltek meg a villamos angolnák és az építkezések ideje alatt sok munkás megbénult, több meghalt a villamos ütésektől.

A természet nagy országában az Izeltlábuak nagy országa szintén számtalan veszélyt rejt az emberekre nézve a rovarok, pókok, férgek alakjában s ezeknek legveszélyesebbjeit szintén a tropikus tartományok lakóivá, ostoráivá tette. Ezek veszélyesebbek a legvérszomjasabb vadaknál vagy kígyóknál, mert legtöbbször az éj védő sötétjében, alvás közben csípi, szúrják meg az alvókat, vagy pedig a moh, növényzet és hulladék közt rejtőzködve, egyrészt kicsiségük, másrészt pedig a környezethez hasonló színezetük révén elkerülik a figyelmet s az áldozat csak akkor ismeri fel a veszélyt, mikor a segítség már késő a menekülésre.

Legnagyobbak e mérges jószágok között a skorpiók. Ezek alakjukra nagyjában a rákhoz hasonlítanak, mert két ollóforma karjuk, nyolc lábuk s hosszas, megnyúlt, hajlékony, végén éles hegybe végződő farkuk van. E fark végén levő hegyes rész üreges, s a szúrásnál mérget bocsátva a sebbe, a megszúrtnak halálát idézi elő. Falrepedések, kövek, papiroscsomók, padlóhasadékok, kunyhóeresztékekben tanyáznak, a szabadban épűgy, mint falvakban és városokban; éjjel indulnak prédára, s ilyenkor összemáskálva mindent, vadásznak pókok, legyek, rovarok, férgek után. Természetük dühös, támadó, ingerlékeny, amit mozdulataik is mutatnak, mert ollóikat nyitogatva, farkukat minden irányba görbítve, futkároznak, s zsákmányukat ollóik közé fogva, farkuk szúrásával ölik meg. A legfélelmesebbek egyike a Capföldi Skorpió (*Opisthophthalmus Capensis*), e jó három hüvelyk hosszú, barnavörös állat, azután a borzasztó mérgű Hottentotta Skorpió (*Centurus Hottentottensis*), az Amerikai Skorpió (*C. Americanus*), az ázsiai fajok és az Indiai Skorpió (*Scorpio caudatus*), melyek úgy a szabadban, mint a lakházakban otthonosak, s éjjel az alvók legkisebb mozdulatára dühösen megszúrják az illetőt; szintűgy nappal a legcsekélyebb háborgatásra is halálosan megsebzik s életével lakoltatják a kő-, farakások, nádkötegek közül a vigyázatlanul odanyúlót. Ezért kerülnek oly félő óvatossággal az e vidéken lakók minden romot, elhagyott kunyhót, vagy szikladarabokkal beszórt vidéket és inkább az egész szabad vidéken ütik fel éji tanyájukat, mert a tűz világa, a mozgás nesze előcsalják rejtekeikből e veszedelmes állatokat. Több utazó esett már áldozatul e vidékeken annak, hogy minderre nem gondolt s a romok vagy sziklafalak között ütött éji tanyát. A skorpió-csípés egyetlen ellenszerének a skorpió-olajat tartják, azaz tiszta faolajban összezúznak egy-két eleven skorpiót, s a marás helyét ezzel kenik be. Ez a gyógyszer igen kétséges. Olaszországban, Spanyolországban, hol a skorpió gyakori, minden

háznak, vagy legalább soknak van egy bizonyos fülkéje - ez mindenki előtt ismeretes, - s itt áll egy üvegcske skorpió-olaj, hogy mindenki azonnal használhassa marás esetén. Ezekben az országokban használni is szokott e gyógyszer, - de csak azért, mert az európai skorpiók csípése úgysem halálos. Ellenben egy esetben sem használt az afrikai, indiai vagy amerikai skorpiók ellen, mert ezeknek marása feltétlenül halálos. Dél-Európának, sőt az Alduna vidékének is vannak skorpiói, pl. Mehádia környékén is találunk bőven. De ezek, mint az európai skorpiók általában, nem veszélyesek az emberre vagy nagyobb állatra. Kisebb állatkákat néha megöl a szúrásuk, de nagyobbakat soha. Herkulesfürdőben engem is megszúrt, mint gyermeket az Európai Skorpió (*Scorpio Europaeus*) s 1877-ben egy utamban a Kárpátok közt szintén, de abszolúte a legcsekélyebb utóhatását sem éreztem e szúrásoknak. Szintén halálos mérgű a csípésük a pókokhoz hasonló testű, támadó, falánk s harapós természetű solpugidáknak. Ezek Indiában, Arábiában és Egyiptomban élnek, s évenként a lakosság közül számos áldozatot szednek. Mert ezek a félelmetes, visszariasztó alakú, 3-4, sőt 5 hüvelyk nagy, szőrös, feketés színű (*Solpuga melas*) állatok, nem térnek ki az emberek elől, de sebes szaladással nekiugranak s megmarják, ha mozdul s közelükbe téved. A pókok közül egész szörnyeket produkál Brazília, Jáva, Afrika és Ázsia, melyek ugyan nem halálosak az emberekre nézve, de támadó, dühös természetük miatt veszélyesek, mert mérges rágószerveikkel erősen gyulladó, gennyesedő s fájdalmas nagy sebeket okoznak. Már külsejük is irtózatot gerjeszt. Rendesen sötét színűek, sűrűn szőrrel benőttek, s 2-4, sőt 6 hüvelyk hosszúak. A délamerikai madárpók (*Mygale avicularia*) kolibriket, kisebb madarakat megöl, s kiszopja őket. A jávai madarászpókból pedig Doleschall természetvizsgáló összezárt egy hímet egy szürke Rizs-Amandinával, mely akkora madár, mint egy veréb. A pók rögtön, nagy dühvel a madárra szökött s két első lábával átkapva nyakát, méregfogaival hátába harapott; 15 másodperc alatt vége volt a madárkának. Európának egyetlen fajta mérges pókja van s ez a Dél-Oroszország rónáin és legelőin élő Karakurt vagy fekete farkas. E pók mérgeének ereje s hatása felülmúlja a világ legrettenetesebb mérgeit, mert egy milligrammnak 30-ad része (csak göröcsövön látható parányi mennyiség) azonnal megöl egy embert vagy állatot. Milliókra megy évenként az a kár, melyet e pók halálos marása a legelésző marhákban okoz, s százakra a pásztorok, gyermekek s fűgyűjtő asszonyok száma, kiket megmar. A középkorban annyira elhíresült Tarantella-pók (*Lycosa tarantula*) mérgeességét erősen túlozták ugyan, s az, hogy táncra ingerel, éppen mese; annyi igaz az egészben, hogy a Tarentum (Olaszhon) környékén élő Tarantula-pókok harapása mérges gyulladást, sőt néha bénulást s egyéb efféle betegségeket okoz, de az Olasz-, Spanyol- és Dél-Franciaország vidékein élő fajok pillanatnyilag fájdalmas csípésének semmiféle utóhatása nincs. Harapásuk csupán a méh- vagy darázscsípéshez hasonló fájdalmat éreztet s csekély daganatot okoz. És az a hiedelem vagy állítás, hogy mérge táncra ingerel, egészen addig, míg csak a beteg a fáradságtól alélva le nem rogy, csak ürügy volt arra, hogy az akkori időkben egyházilag szigorúan tiltott csintalan és erkölcstelen táncokat járassák, minden büntetés és feddés nélkül.

Geoffroy St. Hilaire természetbúvár írja, hogy délamerikai útja alkalmával, midőn szolgája egy majornak részükre átengedett szobájában az ott élő s ágyként szolgáló szalmaféleket felmarkolta, e halmazból egy sárga-barnás színű, 9 hüvelyk hosszú lapos és majd egy hüvelyk széles, egy-egy oldalán huszonegy lábbal bíró Scolopendra mászott elő, s oly gyorsasággal, hogy szemmel alig lehetett követni, tekergő mozdulatokkal felfutott karján a nyakáig, s ott megmarta éles, mérges rágószervével. Alig néhány perc múlva a szerencsétlen ember kínjaiban ordítva fetrengett, vonaglott a földön. A seb környéke gyorsan dagadni, gyulladni kezdett, úgyhogy félóra múlva torkáig ért; fulladási tünetek álltak be, s minden segítség dacára torka bedagadván, alkonyat felé meghalt. Ugyanilyformán ír dr. Lenz is, a mérges marású Indiai Százláburól (*Scolopendra morsitans*). Bennszülött szolgája, akit ez a rovar megmarta, oly iszonyú kínok között fetrengett három órán keresztül, hogy szája habzott, s körmeivel a földet kaparta, de nem halt meg, hanem a marás helye tüzesen feldagadva, erős gennyedésbe jött s

majdnem két hétig nagy fájdalmakat szenvedett. E félelmes állat el van terjedve a tropikus Amerika, Afrika s Ázsiában is; és habár marása halált nem okoz, a bennszülöttek leírhatatlanul félnek tőle.

Amilyen veszedelmes hazánk állattenyésztésére a kolumbácsi légy, Németországban pedig a gabonára a hesszeni légy, annál százszorta veszedelmesebb az afrikai Csecse-légy (*Glossina morsitans*). Ha ez meglepi a legelő állatokat, teheneket, úgy mérges szúrásaiktól legkésőbb 24 óra alatt minden állat elpusztul menthetetlenül. Így vesztette el a híres Afrikautazó, dr. Holub is minden vonó marháját afrikai útjában és hány expedíció, s utazó nem érte el célját, mert igavonó állatai a csecse-legyek áldozatai lettek!

Megesik évenként több helyen, hogy egyes marhatenyésztésből élő néger törzsek egész marhaállománya az utolsó lábbig elhull; egyes törzsek némely vidéken nem is tarthatnak házi állatokat e bogarak miatt, sőt magukat is vaj, vörösföld és bizonyos fa nedvéből készült kenőccsel kenik be, hogy az megvédje őket e mérges szúrások ellen.

Közép-Indiában úgy a bennszülöttek, mint a bevándorlók, jobban félnek a veszélyes Óriás Darazsaktól (*Vespa horrida*), mint a tigrisektől vagy a halálos mérgű szemüveges kígyóktól, mert azok elől sok esetben lehet menekülni, vagy éppen ki lehet kerülni őket, míg ezek elől a szárnyas, majdnem jó hüvelyknagy, sárgásbarna, szőröstestű rovarok elől épen menekülni majdnem lehetetlenség. A darázs-fajok természete amúgy is bosszúálló, mérges, vérengző, de az Óriás Darazsakban ezek a tulajdonságok hatványozottan megvannak s támadásuk legtöbbször éppoly váratlan, mint kikerülhetlen, mert jelenlétüket csak akkor vehetni észre, mikor már az egész raj körülfogja az áldozatot és kergeti, üldözi kitartó szívóssággal 2-3 kilométernyire is. Jaj annak, akit hat-hét ilyen darázs megszúr, mert szúrásuk oly tüzes s oly nagy daganatokat idéz elő, hogy a megszúrt a testbe kerülő mérreg hatásától önkívületbe esik s a gyulladás és daganat oly hamarosan terjed az egész testben, hogy legtöbb esetben kínos halál a vége, vagy hónapokig tartó pokoli kínokkal járó szenvedés. Lord Loftus, az indiai alkirály rokona, egy csapat lovassal s több elefánttal vadászni ment a dzsungelekbe. Midőn a dzsungelnek sűrű facsoportokkal megszaggatott részére értek, hogy egy árnyas facsoport alatt pihenőt tartsanak, egyszer csak a fák közül egész darázsrajok támadtak hangos dongással a csapatra. Leírhatatlan jelenet következett erre. Csak az elefántok maradtak nyugodtan, mert vastag bőrükön nem hatottak át a darazsak fullánkjai, de a lovak annyira megvadultak, hogy levette lovasaikat, rémült és fájdalmas nyerítés közt vágattak ész nélkül, amerre láttak. Jajgatás, ordítás hallatszott folyton. „Futnunk kellett mindannyiunknak, - arcunkat, fejünket ruháinkba rejtve - ahogy csak bírtunk. Minden lépésnél egy-egy bennszülött rogyott össze, szívetrázó jajkiáltások között. E szegény emberek legjobban szenvedtek, mert ruházatuk nagyrészt csak egy övből állott lágyékuk körül. De bármily sebesen futottunk, üldözőink folyton körülöttünk dongtak s már majd összerogytunk a fáradságtól. Többen a nádasok és bokrok közé rejtöztek, de ordítva ugráltak ki ismét, mert ellenségeink oda is befurakodtak. Csak egy jó angol mérföldnyi üldözés után hagytak fel ellenségeink a támadással. Halálosan kimerülve, jajgatva, ordítózva, alaktalan szörnyekké dagadva, szedelőzködtünk össze. Kilencet embereink közül halottakként szedtünk össze s hordágyakon kellett a tanyára szállítani. Ezeknek nem volt emberi formájuk; puffadt, dagadt tömegeknek látszottak s csak amaz irtózatosságot mutatta, hogy élnek, mely szinte égetett, midőn dagadt tagjaikhoz értünk. Három közülök rettentően vergődő delirium között, éjfélre meghalt, kettő reggel, kettő pedig másnap alkonyatkor. Kettőt pedig eszméletlenül vittünk hordágyon a városba. Mi magunk is oly égető, hasogató fájdalmakat éreztünk, hogy számtalanszor az ájulás környezett”.

Nachtigall német tengerészbúvár kíséretét is megtámadták e darazsak s ő is két bennszülött szolgálóját vesztette el. Általában senki sem biztos előlük, miután a fák lombjai között élnek és ott vannak fészkeik (sejtjeik) felfüggesztve, ha tehát valami élő ember és állat e fák alá

telepedik, vagy csak közeledik is, dühösen rohan rá az egész raj s üldözi, folyton szúrva-marva, néha 2-3 kilométerre is.

Ugyanígy országos csapássá válhatnak a svábok vagy csótányok a tropikus tartományokban. Így Dél-Amerikában a barnavörös, majdnem hüvelykujnyi nagy, óriás svábbogár (*Blabera gigantea*) és a még sokkal óriásibb *Monachoda*, megesznek és elrágják mindent a házakban a bőr, ruha, pamut, szőnyeg s papiroستól kezdve mindent, ami csak elrágható. Egy-egy paplan vagy szőnyeg, egész öltözet ruha reggelre úgy eltűnik, mintha a föld nyelte volna el, mert befalták az utolsó atomig. Emellett oly recsegő zajt ütnek futkosásukkal, hogy az alvókat valósággal felijesztik álmukból. Hogy minő falánkak, szemtelenek s mennyire károsak ezek és rokonaik, egyetlen példából is kitűnik: Bory de St. Vincent természettudósnak, míg Szent Ilona sziget kormányzójával ebédelt, azalatt új csizmájának talpait - lábairól - teljesen lerágták, harisnyáival együtt.

Bizonyos hangyafajok pedig mind az élet-, mind a vagyonzbiztonságot a legnagyobb mértékben veszélyeztetik. Dél-Amerikában a cukornádon élő s a mi közönséges, fekete hangyáinkhoz hasonló cukor-hangya (*Myrmica saccharum*) az esős évszakban sűrű csapatokban a fákon keres menedéket. Nincs év, hogy nemcsak az ilyen fa alá tévedő barmok, de néger gyermekek, emberek is áldozatul ne essenek mérges harapásaiknak, mert a fákról rájuk vetik magukat. A nyugatafrikai vadászó hangyák (*Anomma arcens*), mikor csapatosan vadászatra indulnak, megtámadnak minden élő, legyen az ember, oroszlán, óriáskígyó s oly iszonyú tömegben és gyorsasággal vetik rá magukat, hogy néhány perc múlva az eleven emberből vagy állatból csak a teljesen száraz csontváz marad a helyszínén. Rablóhadjáratokat intéznek egyes tanyák, házak, városok ellen is. Közeledésüket a patkányok, svábok s egyéb ilyen házi csapások eszeveszetten rémült futása jelenti s ilyenkor meneküljön az ember is, ha tud, mert különben őt is felelzik minden más élelmiszerral, gabonával és megehető tárggyal együtt, ami csak a háznál található. Veszedelmességüket még borzasztóbbá teszi az, hogy leginkább éjjel szoktak ilyen rablóhadjáratokra indulni. Gordon Cumming, a híres oroszlánvadász beszéli, hogy egy óriási kafferbivalyt szemeláttára 10 perc alatt annyira felemésztettek, hogy csak a csontjai maradtak meg s e csontokban nem maradt egy csepp velő s nem maradt egy csepp nedvesség.

Éppily rettenetes csapások a Termesz-hangyák vagy Termiták is Afrika, Ázsia és Amerika tropikus vidékein. Ezek a hangyák egész rendszeres államot alkotnak, melyben vannak dolgozók, az államot védő katonák, hímek és nőstények; szaporaságuk hihetetlenül nagy, mert egyetlenegy nőstény egy nap alatt 80.000 petét képes tojni. Óriási, gyakran 3-5 méter magas, sziklakemény lakóházakat építenek maguknak, de ha kirándulásaikban vagy új telep kereséskor emberi lakra akadnak, ebbe telepednek le s a tulajdonos egy napon azon veszi magát észre, hogy háza, óljai, magtárai, mint a kártyaházak, porrá, hamuvá dőlnek össze, mert a házak, épületek minden része belülről úgy ki van rágva, hogy csak külső, papírvékony váza marad meg az épületnek; az épületek belsejének kirágott anyagát ugyanis saját telepük felépítésére használják.

Minden szétrágható bútordarab, ágy, asztal, székek, egy könnyű ujjnyomásra összeesnek, annyira kiüregesítik. A magtárakban nem marad egy szem gabona, nem marad egy atom liszt vagy egyéb élelem a házakban, falvakban, melyeket megrohannak. Néha a lábon álló gabona-termésből még a szalma sem marad meg. Anderson, Burmeister, Lenz láttak óriási, majd másfél méter átmérőjű fatörzseket, melyek egy láb rugásra összedőltek, mert már csak papírvékony külső héjből állottak, belsejük teljesen ki volt vájva. Ha pedig egy-egy ilyen kártevő-telepet az ember el akar pusztítani, a legelső útésnél, mellyel lyukat törnek lakásukon, megjelennek a katonák s vad dühvel esnek a támadóra, oly töméntelen mennyiségben, hogy éles, fájdalmas sebet okozó rágószervükkel akár halálra is marhatják az illetőt. Egyes szavahihető

utazók, de maguk a bennszülöttek is megerősítik, hogy egy-egy vándorló termita-csapat alvó, vagy útjukba kerülő embert, állatot elevenen csontvázrágott.

Engesztelhetetlen ellenségei az európai utazóknak, bevándorlóknak, sőt gyakran a bennszülötteknek is, a mi szúnyogjainkhoz hasonló moszkító. Csakhogy ezek nagysága, csípése, vérszomja annyival nagyobb a mi szúnyogjainkénál, amennyivel nagyobb a vérszomjasabb a tigris a házi macskánál. Valamennyi délővi tartománynak szenvednie kell tőlük. Vérszomjuk, csípésük ereje az ember arcát és tagjait - mert még a ruhán is áthatol szúrásuk - valóságos daganatmonstrumokká torzítja és ezek a fájdalmasan égő daganatok csak 2-3 nap múltán lohadnak le; nem használ ellenük sem szivarfüst, sem tűzrakás, sem más óvszer.

Az alattomos és láthatatlan ellenségek egyik legveszélyesebbike a Nyugat-Indiában és Dél-Amerikában élő Homoki bolha (*Pulex penetrans*). Ez a mi bolháinkhoz hasonló, de nem ugráló élősd, különösen a gyapotültetvények talaján és a tengerpartok homokos környékén található és a nőstények oly észrevétlenül fúrják magukat az emberek és állatok körmei alá, hogy csak akkor lehet észrevenni őket, mikor már késő a viszketni és vörösödni kezd az illető láb vagy kéz ujjá. E vörösödés után a nőstény üreget váj és lerakja petéit; ekkor diónyi nagy, annyira fájdalmas, gennyedő gyulladás keletkezik, hogy az ember szinte örvöngeni kezd óriási fájdalmában, az állatok pedig megvesznek bele a az illető tagot amputálni kell, mert másképp nem gyógyítható. Egyeseknél nagynéha sikerül, hogy egy ügyes vágással a petéket még a gennyedés előtt el lehet távolítani, de ezek igen ritka esetek.

Ugyanilyen lappangó, alattomos ellenség a Medinai féreg (*Filaria Medinensis*) Afrikában és Ázsiában. Ez olyan vastag, vagy kissé vastagabb, mint a jó erős házi cérna, de megnő 25-36 lábnyi hosszúra is az áldozat testében. Leginkább a fürdők és vízfordók vannak kitéve támadásainak; észrevétlenül a talp, lábikra, hát vagy a karok vastag húsába fúrja magát és csak akkor vehetni észre, mikor iszonyú fájdalmak, sorvasztó láz, gennyes, erősen meggyulladó óriási kelevény alakjában jelentkeznek. Könnyen halált is okozhat vérmérgezés következtében. Orvoslása nagy ügyességet kíván, t. i. a bőrt fel kell vágni s nagyon óvatosan kihúzni, mert ha beleszakad, még rosszabb, miután újra megnő és még nagyobb kínokat okoz a betegnek. Rendesen olyan kis fakészüléket erősítenek meg a megtámadott testrészen, minő a csigas kútaké, azaz egy forgatható hengerkét s erre lassan felgombolyítják az egész férget. Hogy mily pokoli alattomosággal támad, azt a következők eléggé illusztrálják: Egy tengerész-katona csupán félóra hosszáig sétált mezítláb Afrikában a Cape Coast Castle folyó partjain s Angliába visszatértekor lepték meg az iszonyú gyöttrő fájdalmak. Örvöngött, mint egy lázbeteg kínjában s le kellett az ágyba kötözni, mert mint az örült, folyton világgá akart futni. Az orvosok el sem tudták képzelni, mi baja! Végre sarka feltört s az erősen gyulladt sebből egy hegedűhúr vastagságú, fonalforma szálacska lógott ki. Kevéssel rá, egyik karjában érzett örvöngő fájdalmakat s egész teste száradni, fogyni kezdett rohamosan. Ez a vörös daganat is feltört s ebből egy 19 láb hosszú medina-férget húztak ki. De még nem szakadt vége a kínoznak s e szegény ember, ki már csak váza volt önmagának, még egy harmadiknak kínjait is átszenvedte: az a lábikra vastag izmai közt rejtőzött. Ugyancsak így járt a Szenegál partvidékén egy francia katona, kin csak hónapok múlva, hazájába visszatérése után tört ki e rettentő kór. Először sarkán, majd bal lábikráján mutatkozott, éppolyan irtózatossá kínlás között, mint fentebb leírtuk. Egyes vidékeken egészen járványszerűen lép fel e csapás; és sokszor a falvak egyik végüktől a másikig visszhangoznak azon nem is emberi fájdalomordításoktól, melyeket a rettentő kínoznak csalnak a fetregő áldozatok ajkaira. Egyeseknél még a szemgolyóba is befészkelik magát; ekkor természetesen kifolyik a szem és teljes vakság marad hátra. Megtámad e féreg állatokat is. Lovak, kutyák, ösvérek ilyenkor böszülten, szinte veszetten addig nyargalnak, míg vagy össze nem törnek magukat, vagy meg nem szakadnak a fáradtságtól.

A tropikus övek rettenetes forrósága a bennszülötteket egészen elszoktatja a ruhaviseléstől. A legtöbb csak ágyéka körül visel egy könnyű kötöt, vagy rövid úszónadrágfélét és ekképp testét jóformán semmi sem védi az ilyen alattomos támadásoktól. Így történhetik meg aztán Jávában, Kelet-Indiában, Ceylonban és Afrikában az, hogy a benlakók mocsári nadályok áldozataivá lesznek. E nadályfajok árkokban, rizscsatornákban és minden mocsaras vízben nagy mennyiségben tenyésznek s egyes vidékeknek valósággal rémeivé válnak, mert a nap legnagyobb részét a nádak, sásak és vízinövények vízhez közel érő levelein leskelődve töltik s csoportosan vetik magukat az odatévedő emberre vagy állatra, oly tömegben és olyan mohó falánksággal, hogy a meglepett áldozat kevés idő múlva a vérvesztéstől lankadtan összerogy és meghal, mert a nadályokat letépni nem lehet a hús kiszakítása nélkül, annyira befúrják magukat a testbe. Spixnek egy utazása alkalmával szemeláttára ölték meg két teherhordóját, kiszíva alig 5-6 perc alatt minden csepp vérüket. „Egy sással és vízinövényekkel sűrűn benőtt mocsaras vidéken vitt át útunk - írja; - egyszerre az előlmenők közt ijedt ordítás harsant fel s én kiugorva a rudakra kötött függőágyból, a legborzasztóbb látvány szemtanuja lettem: Két emberem a szó szoros értelmében el volt borítva nyüzsgő, tekergő, csimpaszkodó, fekete-zöldes nadályoktól, annyira, hogy testük nem is látszott és a mocsári növények tömkelegéből, mintha valami láthatatlan kéz lövöldözte volna elő, egymásután s folytonosan vetették ki magukat ezek az apró, vérszomjas szörnyek. Kíséretem minden tagja messze futott a szerencsétlenektől, kik szívszaggató hangon, tántorogva könyörögtek segélyért és véres kezeikkel iparkodtak magukról leszaggatni a vérszopókat. Kíséretem, bár jajgatott, átkozódott, de közel nem eresztett. - Segíteni most már úgy sem lehetett, még ha só és hamu lett volna is kéznél, mert vérük nagy része úgymint elfolyt már a számtalan lyukacsán. A tántorgó alakok csakugyan szemem láttára összeroskadtak s alig 15 perc alatt mozdulataik mind gyöngébbek, jajjaik, nyögéseik mind elhalóbbak és hörgőbbek lettek; s a két test már csak egy utálatos, nyüzsgő, vonagló nadályhalomnak látszott, melyet koronként görcsös rángatózás s vonaglás rázott meg.”

Európában is megkeserítik a lakók életét az elszaporodott poloskák, sokszor kiűzik lakásaikból és lehetetlenné teszik az éji nyugalmat; de ez az alkalmatlanság semmi azon félelemhez képest, melyet Perzsiában, a poloskák e szülőhőzójában, ki kell állani az idegen utazónak, ha arra gondol, hogy élete éji nyugalma közben milyen könnyen áldozatul eshetik az ott, házak, falak és romok hasadékaiban tanyázó, poloskanagyságú és poloskaformájú rovar egyszerű szúrásának. Bár alakja egészen a poloskáé, mégsem az, hanem a kullancsokhoz tartozik ez a vérvörös, apró, fehér pontokkal behintett, lapostestű, parányi szörnyecske, az úgynevezett Perzsa kullancs (*Argas Persicus*). Éjjel jön elő rejtekéből; a bennszülötteket ritkán, leginkább az idegeneket marja meg. Bár szúrása kicsi, mégis annyira fájdalmas s az egész testet annyira átjáró, hogy a legmélyebb álomból is fájdalmas sikollyal ébrednek fel. A szúrás helyén rémítő gyorsasággal a legrosszabb indulata fekélyes daganat képződik s 24 óra múlva a legrettenetesebb kínok közt beáll a halál. Hogy mily leírhatatlanul gyötrő e méreg ereje, azt mutatják azok az őrző kínok, melyek az áldozatot jóformán az esztől, értelmétől fosztják meg, annyira, hogy őrzöngve, tajtékozva, saját karjairól fogaival tépi le a húst s a földön hempereg, üti, zúzza magát. Legelőször az 1720-ban Perzsiába küldött angol követség tagjai hozták e mérges rovarra hírt Európába. Ez a követség Perzsiában Miana nevű városkájában két tagját veszítette el, kiket a kullancsok megmártak álmukban s csak a kínzó fájdalomra ébredtek fel. Ekkor látták, hogy ezt egy kis vörös poloskaforma rovar okozza s innen van régi neve: „Mianai mérges poloska.” Ifj. Kotzebue, perzsi utazásáról írt könyvében elmondja, hogy ott jártában, Dirha városka lakói a várost mindannyian elhagyták és a két mérföldnyire fekvő Kestan hegység lejtőjén telepedtek le, mert már napok, hetek óta egyik haláleset a másikat érte e rovar szúrásától. Továbbá említi, hogy egy gazdag perzsa saját kezével gyűjtötte fel szép házáat, hogy porig égjen, mert kedvenc neje s egy lánykája egyetlen éjszakán áldozatai lettek e kullancs-fajnak s így legalább gyökeresen kiirtotta őket. Lyndell, Arnton, Thwell és

más utazók, mind e rovarka szúrásától haltak meg, távol Perzsia belsejében, a legészvesztőbb kínok között.

A kullancsok néhány faja Európában és nálunk is él s a moha közt vagy a füveken és fákon rejtőzve vetik magukat az állatokra és emberekre. De a mi kullancsaink marása veszélytelen, mert e parányi állatok, belesimpaszkodva a bőrbe, ha vérrel teleszívták magukat, mogyorónagyságúra nőnek és kihúzhatók a sebből, - csak vigyázni kell, nehogy orrmányuk a hirtelen rántással a sebbe szakadjon, mert akkor gyulladást okoznak. Legcélszerűbb egy csepp faolajat cseppenteni rájuk. Ez azonnal megöli őket s maguktól hullanak le. De nem ilyenek az amerikai kullancs-fajok, kivált a Vészes-kullancs (*Amblyomma Americanum*). Ez gyakran országos csapássá válik s a szó szoros értelmében, fejvesztett rémületbe ejt egész környékeket. Nem biztos előle sem ember, sem állat. Nemcsak a szabadban él, de a házakba, szobákba is bekerül. Éhesen alig kendermagnagyságú, teleszíva akkorára nő, mint egy ujjhegy s színe vörös, fehér hátfoltokkal. Szúrása oly finom, hogy addig nem is érezni, míg csak félig be nem fúrta magát; ekkor egy, erre a célra különösen készített fogócskával kell kihúzni. Ha teleszívta magát, leesik ugyan magától, de előbb a sebben egy petéssel telt fészket hagy hátra. Ezek a peték - mint mondják - a testben elterjedve, oly erős és sorvasztó lázakat okoznak, hogy emberek, állatok szinte dühöngőkké válnak az éles fájdalomtól.

Ezek és még egyéb veszélyek várnak szinte kimeríthetetlen számban azokra, kik itthagya házájuk nyugalmas, veszélytelen tájait, a tropikus paradicsomokba kíváncsoznak!... azért hát **ne**:

„VÁNDOROLJATOK KI!”

Esszed¹

„Aki valaha vérmedvére vadászott és egymagában nyomozta, leste e vérivó bestiát, az el tudja képzelni, minő elhatározottság, minő acéluralom a szív és idegzet felett kell ahhoz, hogy a vadász egymagában kiálljon és fegyvere végére várja a vadak legveszélyesebbjét, legerősebbjét, az oroszlánt, a rémületet keltőt, amint az arabok nevezik.

Azzal a tudattal kell ülnie, várnia a vad éjszakában leshelyén, távol minden emberi laktól és élőtől, hogy élete fegyvere végére van bízva... Parancsolni kell tudnia szívének, hogy ne dobogjon, szemeinek, hogy ne káprázzanak, idegeinek, hogy ne reszkessenek, midőn felhallatszik a visszhangos fekete éjszakában, mint a közeledő mennydörgés ropogása, a nyájak urának jöttét jelentő hármass ordítás, vagy pedig a bozót halk ropogása árulja el jöttét; és a koromsötét éjszakában megjelenik egy vérfényben izzó csillagpár, egy, a sötétség szemcsaló homályától óriási fantommá megnövesztett alak - az itatóhoz közeledő oroszlán...”

Így kezdi Gérard, a vitéz szpahi-kapitány, az oroszlánvadászok királya, egyik vadászkalandjának elbeszélését, melyben a legnagyobb oroszlánok egyikét ejtette el.

Az öreg Szidi-Omár sejk, Gérard házigazdája, először semmi áron nem volt hajlandó őt egyedül hagyni a szakadékok között, de midőn Gérard nem tágított, nagynehezen végre mégis beleegyezett; hanem távozása előtt buzgón imádkozott embereivel együtt, hogy e derék idegent az egyedüli Isten és prófétája az éjen át különös oltalmába vegye és segítse, az ima végén pedig tudtára adta Gérardnak, hogy az egész törzsben nem lesz egyetlen ember sem, ki szemét behúnyja, hanem dobogó szívvel fogják lesni az éj néma csendjében fegyverének dörrenését.

A puszták barna fiainak buzgó imája egy hitetlenért, mélyen meghatotta Gérardot. És ünnepélyes, szívszorítón megható látvány volt, amint e komoly csoport fehér, lebegő burnuszai-ban, a vad szakadékok között, a lenyugvó nap búcsúzó fényében imára hajol.

Az ima végén a sejk odament a szakadék szélén álló, gondolataiba mélyedt Gérardhoz és komoly, ünnepélyes hangon mondotta:

- Ha Isten imáinkat meghallgatja - és te meg akarod azokat, kik téged szeretnek, nyugtatni, akkor, ha szerencsésen megölted Saábát,² gyujtsd meg ama csomó száraz ágat, mit embereim mingyárt összehalmoznak, hogy szemeinkkel is lássuk az éj sötétjében a győzelmi jelet, - mire mi rögtön felelünk majd neked.

Gérard ezt szívesen megígérte és az arabok nagy gyorsasággal jókora máglyát hánytak össze száraz olajfa- és masztixgalyakból, melyet egyetlen gyufaszállal lánggra lehet lobbantani.

- Ha tudnám, hogy nem nevensz ki - folytatta kevés gondolkodás után az agg sejk, - egy jó tanácsot adnék neked.

- Az öreg szava bölcs és szent előttem. Beszélj, tiszteletreméltó atyám!

- Úgy hát figyelj szavaimra! Ha majd az éj közepén az oroszlánok közelednek, a „vastagfejű úr” vezeti őket. Ez a legvénebb és legerősebb hím! Ezt vedd célba mindenek előtt, mert a többiek, akárhányan legyenek is, csak felnőtt kölykek, s az öreg már nem törődik velük. Te se törődj! Azért jól célozz, mert ha elhibázod, „a vastagfejű úr” szétszaggat, a többiek pedig fel fognak falni.

¹ Rémületet keltő. - Az oroszlán egyik neve, ama 31 név közül, mellyel az arabok a sivatag királyát felruházták.

² A nyájak ura.

- Induljatok, én is tüstént utánatok megyek - fordult ekkor embereihez, kik már türelmetlenül integettek neki; azután Gérard füléhez hajolva, halkán ezt súgta neki:

- A legjobb kancámat és bikámat szaggatta szét az átkozott! - és kezével gyorsan búcsút intve, pár perc múlva már az ő fehér burnusza is eltűnt az erdő sűrű oleander-bokrai között. És Gérard egyes-egyedül maradt a Wed-Serf patak partján, melynek lágy iszapjában öt kifejlett oroszán egymást keresztező nyomai látszottak.

A Mahuna-szakadék, melynek alján a Wed-Serf patak folydogál, egyike a legvadabb, legfélelmesebb tájaknak. Két óriási bérc szakadéka ez, mintha valami irtózatos erő szakította volna szét erőszakosan egymástól.

Oldalain és fenekén egymást érő szakadékok, mélységek ásítognak, benőve áthatolhatatlan masztix-, olajfa- és oleandersűrűséggel s beszórva háznagyságú szikladarabokkal.

A patak partján mindenféle állatnyom keresztezi egymást, mert a nyári aszályban ez a messze környék vadjainak egyedüli itatója; a hegység visszhangos üregei pedig ama ragadozók megközelíthetetlen tanyái, melyek szünet nélkül tizedelik az arabok nyájait; ezért egészen megszokott dolog e szegény, sivataglakó népnél, hogy minden gazda így csinálja a számadását:

„Ennyi az oroszánoké, párducoké, ennyit kell az államnak adóban fizetnünk, ennyi pedig nekünk marad meg a nyájából...” és az oroszánok adója éppen húszszor többet tesz ki évenként, mint az államé.

Azon a helyen, ahol Gérard állott, a Wed-Serf éppen kanyarulatot képezett, melyet minden oldalról meredek sziklafalak környeztek, úgyhogy az egész egy tölcsérforma mély üreghez hasonlított, melynek fenekére sem a nap aranyos fénye, sem a hold ezüst sugarai le nem hatolhattak.

Leshelyül a gázló melletti dús oleander-bokrot választotta s csendesen ült ennek nehéz illatú lombjai alatt, az alaktalan sötétségbe bámulva.

Számtalan éjet töltött veszélyes, hozzáférhetetlen vad helyeken, de az éj ezek egyikén sem volt oly hosszú és félelmes, mint e helyen.

Hiába meresztette szemeit az ég minden tája felé, hogy valamely duár³ vagy sátor barátságos tüzét - habár csak távolról is - megpillanthassa, hiába erőltette füleit, hogy valami távoli kutyaugatást, marhaböggést hallhasson, jelülül annak, hogy távol ugyan, de mégis vannak élők a közelében... sehol semmi! Mindenfelől csak emberhangtalan sötétség ásított feléje, ő pedig egészen egyedül jó fegyverével van e vad tájak közepén, öt iszonyú ellent várva, melyekről csak sejti, hogy melyik irányból fognak közeledni.

Eközben az éj mindinkább előrehaladt, a hold is feljött, mint remélte s magasan járt az égbolton... Körülbelül tizenegyre járhatott az idő; a sápadt sugarak fakó, kísértetiesen gyenge fénnel árasztották el a szakadékot és az előbbi alvilági sötétség helyett, legalább a tárgyak körvonalait láthatta homályosan.

Egyszerre, mintha távoli ágroppanást s nehéz léptek zaját hallotta volna a szemközti erdőből... azután minden elcsendesült...

Feszülten hallgatódzott.

---

³ Tanya.

Csakugyan, a léptek mindinkább közeledtek; a ropogás, recsegés, dobogás mind erősebbé vált, mintha egy csapat nagy állat közeledne; és a bokrok sötét homályából, mint a vérbe mártott parázs - több izzón vöröslő pont ragyogott elő.

Ezek az izzó pontok mindinkább közeledtek, mindig nagyobbak s mindig lángolóbbak lettek.

Az oroszlánok szemei voltak, az oroszlánoké, melyek rendes útjukon szokott itatójuk felé tartottak.

Már egészen a víz széléhez értek - midőn egyszerre mind az öt megállt s figyelni, szaglálódni kezdett... A homály és a hold halványan derengő fényénél mind megannyi óriásoknak látszottak; kivált az első... iszonyú, bozontos fejével s az égő parázs vérvilágában izzó, lángoló szemeivel.

E királyi csapatnak kísérője is volt, egy hatalmas párduc... De csak tisztos távolban követte őket, sunnyogva, lelapulva, hogy elfogyassa azt, mit ezek meghagynak.

Úgy látszott, megérezték Gérard közellétét, mert az egyik fiatal nőstényoroszlán elválva a csapatától, kíváncsian közeledett a leshely felé.

Gérard szíve sebesen dobogott... pár percig reszketett a fegyver kezei között... Azután megemlékezve az öreg sejk tanácsáról... csendesen célba vette a legelső, bikánál nagyobb hímet, mely kétségkívül maga a „vastagfejű úr” volt.

Egy iszonyú, a felcsattanó mennydörgés ropogásához hasonló ordítás harsant fel, melyet dörögve százszoroztak meg a sziklák és bércek öblei; s a füst elhúzódtával látta, mint menekül sebes futással a párduc a bozótba, a négy oroszlán pedig - a legnagyobb kivételével - lassan, apró lépésekkel az erdőbe húzódik...

Gérardnak minden vére rohamosan tódult szívére, majd hideg, majd hő borzongatta testét s homlokára nagy veritékcseppek szivárogtak, mert az oroszlán parázsként izzó szemei egyenesen rá voltak irányozva.

Valami rémületes volt ezekben az izzón rámeresztett, vérvilágú szemekben, melyek abból az iszonyú sötét fejből olyformán szikráztak rá, mint valami alvilági csodának tüzet lövellő szemei.

Még e rettenhetetlen embernek is jéggá fagyott minden csepp vére az óriási vad láttára, mert érezte, tudta, hogy a szabadban felnőtt oroszlán és az ember közötti küzdelem nem egyéb, mint egy egér védekezése a macska körmei között... és Gérard ekkor még csak két oroszlánt ölt meg. Ezek legkisebbje is többet nyomott ötszáz fontnál, talpának egyetlen ütésével levert egy száguldó lovat, s úgy a ló, mint a lovas a helyszínén maradtak.

Ismerve ezt a rettentő erőt, tudta azt is, hogy handzsárja, melyet görcsösen szorongatott jobbajával, gyenge fegyver az ellen az oroszlán ellen, melyet egy vagy két golyó sem terített le, s ez esetben a legtöbb vadász lelkét Istennek ajánlhatja!

Villámgyors gondolatai közben, mialatt farkaszemet nézett a vérpírban izzó szemekkel, elhatározta, hogy ha az oroszlán reászökik és földre teperi, fegyvere agyát döfi torkába és handzsárjával iparkodik szemén vagy szíven döfni, ha ugyan karjait használhatja... s ha másnap nem is találják hulláikat egymásba akaszkodva, azért egyik a másiktól nem fog messze heverni, - a többit pedig majd a bedöfött handzsár beszéli el...

Csendesen húzta ki hüvelyéből hosszú, éles gyilkát és hogy egy kapással elérhesse, maga mellé a lágy földbe szúrta, - miközben látta, hogy az oroszlán csendesen egészen a víz széléig ereszkedett...

Minden bátorságát és hidegvérét összeszedve, még egyszer azokra gondolt, akiket szeretett s lelkében búcsút véve tőlük, ujját a ravaszra helyezte.

Halk pocsoagást, susterékelést hallva, látta, amint az oroszlán csendesen a vízbe lépett.

A pocsoagás pár másodpercig ismétlődött, - azután megint az előbbi félelmes, halotti csend terült el az egész szakadékban... és az állatkirály óriási körvonalai eltűntek a homályban.

Minden érzékét szemeiben és füleiben iparkodott összpontosítani, s merőn nézett maga körül a sötétség egyforma homályába, midőn balfelől a lágy talajon az oroszlán halk dobogását hallotta egészen közel magához...

Csakugyan, mint Gérard sejtette, észrevétlenül átjött a vízen és csendesen felkapaszkodva, a part szélén feléje közeledett... de Gérardnak egy könnyű mozdulatára megállott s ugráshoz készült.

Egyetlen könnyű szökéssel beérhette volna, mert alig hat-hét lépésnyi távolban vált ki óriási alakja még sötétebb körvonalakban a sötétségből - és szemei izzó szénként tüzet, lángot szikráztak.

A jó szerencsére bízva magát - mert sem fegyvere végét, sem az irányzékot nem látta - találmra célzott a sötét tömegre... lenyomta a ravaszt és a lövés föllobbanó lángjánál látta is, mint szökik fel s vágódik vissza az óriási tömeg.

Az előbbinél még rettenetesebb dühordítás dörrent fel és rázta meg a levegőt... a föld pedig döngött, amint az óriási fenevad fájdalomban s dühében fetrengve, iszonyú talpaival és farkával korbácsolta; majd panaszos, hörgő fájdalomordítások következtek, megezerszerezve a visszhangtól, utánuk kínos vergődés és pocskolás a part vizes iszapjában... azután néma csend.

Éppen a löport eresztette fegyvere csövébe - újra töltendő, - midőn a halálosan talált oroszlán végső erejét összeszedve, újra felkapaszkodott a patak partjára s majd három lépés közelre vándorogva, felhördülő dühordítással akarta magát Gérardra vetni; de ennek harmadik golyója újra visszavetette a patakba.

Az első lövés eldőrdültekor a megfutamodott párdúc újra visszaspolygott a patak túlsó partjára és hangos ordítással csattant fel. A második lövésnél szintén felhangzott sikoltó ordítása, de erre már a patak felső részéről egy másik is felelt; szóval, míg ez a rettenetes dráma tartott, a párdúccok pokoli sikongatást vittek véghez - örömeikben, hogy félelmes, gyűlölt ellenségük végperceit éli.

A „vastagfejű úr” mozdulatlanul hevert félig a patakban, félig a parton... Gérardnak pedig pár percre le kellett ülnie, hogy nagy izgatottságát és szívének rohamos dobogását mérsékelje. Mintha láz gyötörné, úgy reszketett minden tagja; homlokán nehéz verítékcseppek gyöngyöztek, térdei pedig meg-megcsuklottak... de azért nem feledkezve meg ígéretéről, midőn kissé kipihente magát, fellobbantotta az összerakott rőzsét, melynek felcsapó lángjai messze bevilágították a szakadék zezugos tájékát.

Napfelkeltével már az egész törzs talpon volt, s kétszáznál több férfi, nő, gyermek sietett a legyőzött ellenség megszemlélésére; s hogy szokásuk szerint a sok rablásért kitöltsék rajta bosszújukat, elhalmozták mindenféle szitokkal, csúfnévvel, port rúgtak megtört szemei közé, sörényét rángatták, s más efféle gyerekes bohóságokat műveltek.

Legelső volt az öreg sejk, ki Gérardot melegen üdvözölte; egyúttal elpanaszolta, hogy a „vastagfejű úr” nejevel együtt még az elmúlt éjjel is betört a duárba és elrabolta legszebb bikáját... de, hála Allahnak, ez volt utolsó rablása...

A tropikus földövek éjjeli és nappali életéből

A paradicsomi szépségű Jáva-szigeten, melyet a természet a tropikus égövek minden kincsével és szépségével megáldott, de meg is vert azoknak minden borzalmával, - Malang királyságnak Sengoro tartományában, öt halászt lepett meg az éjszaka, halászatról visszatérőben, Goudenlequi vad és elhagyatott vidékén.

A partvidéket messze elkerülték, mert a magaslaton egymást keresztező mély tigrisnyomok látszottak.

A táj valaha művelt lehetett, mert a rengetegektől környezett lapály közepén egy régi „gobok” állott. E gobok rendeltetése itt ugyanaz, mint nálunk az Alföldön a „látókáké”, amelyeknek tetejéről a csósz koronként betekinti az őrizetére bízott kukorica- és dinnyeföldeket; csak hogy itt a megszámlálhatatlan madársereg és a kártékony négylábúak elriasztására szolgál.

Az öt testvér felmászott a négy méter magas gobokba, amely négy erős bambusztörzsre erősített kunyhócskából állt; felhúzza maguk után a létrát, lefeküdtek és elcsigázva a fáradtságtól, mélyen elaludtak.

Éppen feljött a tele hold, szelíd nappali fényt árasztva a vad vidékre, midőn az alvók közvetlen közelben megdörrenő rekedt ordításra riadtak fel. Letekintve, egy hatalmas tigris pillantott meg, mely két lábra ágaskodva, csapdosta és rázta a gobok egyik bambuszoszlopát. A kunyhóban támadt zörejre a tigris dühe is megkétszereződni látszott; egyik oszloptól a másikhoz ugorva, rázta, döngette talpaival, mindenképp iparkodva kidönteni, mert bár hogy nyújtózkodott és próbálgatta is, ugrásaival nem tudott a gobok tetejére kapaszkodni, miután ennek nem volt semmi kiugró része és pereme, hol fentarhatta volna magát.

Majdnem egy félórai sikertelen próbálkozás után, mialatt a halászok a rémület minden kínját átszenvedték, dühös ordítás közepette, nagy szökésekkel eltűnt a közeli rengetegben.

A halászokat, a kiállott félelem dacára is, elnyomta az álom a fáradtságtól, de egyikük örködni ébren maradt. Alig aludtak azonban egy félórát, midőn társuk ijedt kiáltása s az újra felharsanó tigrisordítás riasztotta fel őket. Az ezüstös holdfényben úszó tájon, mintegy háromszáz lépésnyire, az erdő felől, két tigris közelgett futó szökellésekkel. A gobokhoz érve, pár másodpercig mozdulatlanul álltak, csak szemük villództak zöldessárga fényben s tágult orrlyukaikkal szimatolták a levegőt, majd egyikük halk, doromboló morgást hallatott, mire a másik szintén így felelt; erre mindegyik egy-egy oszlophoz ugrott s karcsú testükkel felágaskodva, egyesült erővel kezdték rázni, talpaikkal döngetni a gobok oszlopait, hogy az egész alkotmány rengeni kezdett a csapások súlya alatt.

A rémület a halászokat szinte megmerevítette, csak a legidősebbnek volt annyi bátorsága, hogy felkapva a halászatnál használt szigonyt, ezzel iparkodott a tigriseket megsebesíteni; ezek most taktikát változtatva, iszonyú ugrásokkal iparkodtak a gobok tetejére jutni. Végre sikerült a legidősebb halásznak egyik tigris megsebesítése, mire a két bestia ordítva, csörtetve eltávozott.

Annak ellenére, hogy a halászok a hosszú út után nagyon ki voltak merülve, mégsem bírtak és mertek a félelem miatt elaludni, attól tartva, hogy a tigrisek megújítják a támadást. Néma félelem és kétségbeesés között, minden zörejre és hangra összerezzenve, virrasztottak a gobok gyenge fedele alatt. A hold már jó magasán járt; fénye ilyenkor legintenzívebb s a tropikus vidékek éjjeli élete legzajosabb; a tájék mégis oly csendes volt, mintha egyetlen élő lény sem lett volna az erdőségekben. Egyik testvér éppen ezen való csodálkozását akarta kifejezni, midőn bátyjuk halotthalványan és az ijedtségtől eltorzult arccal mutatott az erdő felé, honnan

újra a két tigris közelgett, de egy harmadik, egy rettenetes nagyságú állat kíséretében. A legnagyobb csendben, de sebes ugrásokkal rohantak a gobok felé s mindegyik egy-egy oszlopnak esve, rázták, döngették egyesült erővel a könnyű alkotmányt, amely most már inogni, recsegni kezdett. Az öt testvér a kétségbeesés bátorságával mindent elkövetett, hogy e három rettenetes ostromlót elriassza; nagy zajt csaptak, szigonyaikkal döfködtek az ugráló tigrisek felé, de mit sem használt, ezek folyton hevesebben támadtak, fokozódó dühüket mennydörgő ordításokkal jelezve. Végre az idősebb testvérnek sikerült szigonya egy döfésével a legnagyobb tigrisnek egyik szemét kiszúrnia, mire ez fájdalomában böszülten ordítva, elmenekült; a gobok ingadozása következtében a feljáróul szolgáló bambuszlétra nagy robajjal leesett és e váratlan robaj a két másik ostromlót is elriasztotta.

A testvérek megkönnyebbülten sóhajtottak fel, de bátyjuk néma kétségbeeséssel rázta fejét. Ismerte a tigrisek természetét s tudta, hogy a támadást meg fogják újítani, mert az erdőben uralgó néma csend a tigrisek jelenlétét jelezte és a gobok is annyira meg volt már ingatva, hogy nem fog egy újabb ostromot kiállhatni. Lesujtva e felfedezésektől, reszketve húzódtak egymáshoz s a bátyjuk nyakán függő amulettet szorongatták, ennek bűbajos erejében reménykedve; de hirtelen a rémület görcse rántotta őket össze villanyáramként, mert egy rettenetes ordítás egyesült kardala harsant fel és az erdőből négy tigris rohant elő, élükön ama rettenetes nagyságú hímmel, melynek szemét kiszúrták, mintha ez vezetné a rohamot. - Mindegyik megragadott egy-egy oszlopot s oly iszonyú erővel, oly vadul rázták a könnyű alkotmányt, hogy ez recsegni összeomlott...

Leírhatatlanul rémes jelenet vette most kezdetét. A vértszomjazó bestiák dörgő ordítózása közé a jalkiáltások és halálhörgések egész rémskálaja vegyült; négy testvért darabokra szagatva, magukkal hurcoltak a fenevadak és csak egynek, a legöregebbnek sikerült yatagánjával - emberfeletti erőt nyerve a halálfélelemtől, a határnélküli fájdalomtól és dühtől, melyet négy testvére iszonyú vége ébresztett benne - egy tigrist szíven szúrni; de őt is annyira össze-vissza marcangolták és hasogatták, hogy éppen csak annyi ereje maradt, hogy a legközelebbi faluig vánszoroghatott, hol ő is belehalt sebeibe.

E megtörtént eseményt, melynek valódiságáért Rosemberg, a híres utazó s a hollandi kormány évkönyvei kezeskednek, igazolják még a többi, ehhez hasonló rémes események. Így 1866-ban majdnem hasonló módon támadta meg egy csapat tigris a szingapuri távirda-állomást, de ez esemény lefolyását senki sem beszélhette el, mert az összes személyzetet: 9 férfiút, egy nőt és két gyermeket szétszaggattak és elhurcoltak.

Ez esemény egyúttal mélyebb pillantást is enged vetni az állatok szellemi életébe és meggyőzően bizonyítja, hogy az állatvilág tagjai megértik egymást és képesek egymással közölni még az állati élet és szükségletek körén kívül eső fogalmakat is.

*

„Az az ember, ki a legválságosabb állapotban sem veszti el lélekjelenlétét, rendszeren meg szokott menekülni, még az olyan veszedelmekből is, melyekből a menekülés szinte lehetetlennek látszik” - mondja Raulin, e bátor természetbúvár, amerikai útjáról szóló művében.

„Egy délután - beszéli - egy csoport vadkacsát láttam elhúzódni a farm fölött, hol szállva voltam. Puskámat kapva tehát, a csónakhoz futottam, tudva, hogy a kacsák a nagy tó mocsaras és nádas részére fognak leereszkedni. Kísérőmet nem vihettem magammal, mert a csónak kicsi volt, így egy pár zöld galyat vágva, a csónak elejére tűztem, hogy a kacsák úszó fatörzsnek nézzék s ezek mögé megvonva magamat, sebesen eveztem a mocsaras és nádas partszegély felé. Csakugyan, a kacsák ott lubickoltak s habzsolták a vadrizs piros magvait. Közéjük lőttem, mire néhány felfordult a vizen, a másik csővel pedig a fölrepült seregéből kaptam le hármat, melyek a kákás és süppedékes partra estek, a nád közé. Kutya nélkül lévén,

gyorsan a partra ugrottam, nehogy a kacsák elrejtőzhessenek a növényzet közé s arra felé gázoltam a süppedékes ingoványban, merre a kacsákat leesni láttam. Csakugyan, egy kissé emelkedettebb helyen mindkettőt megtaláltam s éppen fel akartam venni őket, midőn a káka közül egy jókora kígyófej vágódott elém s egyik kacsát szárnyánál megragadva, ki akarta kezemből rántani.

Az első percben kissé megdöbbsentem, de azután nem sokat fontolgatva - mivel sem puskám, sem egyéb ütőeszköz nem volt kezemenél, - öklömmel ütöttem egy nagyot a kígyó fejére, úgyhogy rögtön visszahúzódott.

Még a harmadik kacsát is meg akartam keresni s átugorva egy pár semlyékes helyet, jobbra fordultam, midőn a kígyó újra, mint a nyíl, a kezemben lóbált kacsákra vetette magát s majd kirántotta őket a kezemből. Én azonban gyorsan visszakaptam tőle; a rántás következtében feje s nyaka lábaim elé siklott, mire gyorsan a fejére hágtam, de a talaj oly lágy és csúszamlós volt, hogy könnyűszerrel kisiklott lábam alól s magasra ágaskodva, dühösen kezdett sziszegni, felém-felém vágva fejével.

Ez már bosszantani kezdett; félni nem féltem, mert láttam, hogy méregtelen kígyóval van dolgom s a csónakhoz akartam menni, hogy puskámmal szétloccsantsam az erőszakos hulló fejét, de alig léptem kettőt-hármat, midőn oly fájdalmas és erős ütést éreztem lábszáromon, hogy majd lerogytam; mintha egy vastag hajókötéllel ütöttek volna combon; s mielőtt ez ütés okát láthattam volna, máris oly erős szorítást éreztem, hogy lábam erősen zsibbadni kezdett.

Újra a kígyó volt, amely farkával lábszáromra csapódva, arra reá is tekerődött s azt támaszul használva, egészen körül akart gyűrűzni. Elhajítva a kacsákat, öklömmel néhányszor teljes erőmből a kígyó farkára ütöttem, de nem használt semmit; majd jobbik szabad lábammal akartam lerugdálni ez eleven bilincset. De mintha csak ruganyos kaucsukabroncsot rugdaltam volna! Ha engedett is egy kicsit, mingyárt újra visszapattant.

Most láttam csak, mily veszedelmesen elszámítottam magamat, mert nem látva a kígyó nagyságát, azt hittem, hogy egy 4-5 lábnyi közönséges mocsári siklóval van dolgom, pedig hát ellenségem egy jó tízlábnyi hosszú, karomnál jóval vastagabb fekete kígyó volt, amely támadó, dühös természetéről és villámszerű gyorsaságáról ismeretes, ereje pedig szintén egyike a legfélelmeesebbeknek; de azért mégsem féltem, mert erős embernek tartottam magamat s a krajcárt is össze tudtam hajlítani ujjaim között, - így azt hittem, könnyen végezhetek ellenséggel.

Amit eddig elmondtam, az alig pár másodperc alatt történt. A kígyónak csak egy hajlásra volt szüksége, hogy fejét egyenlő magasságba emelje az enyémmel. Meg akartam nyakát vagy fejét ragadni, hogy egy roppantással összezúzzam vagy megfojtsam, de mindig kisiklott ujjaim közül. Mintha csak egy kaucsukdarabot szorítottam volna, mely a nyomás alatt nyúlott, engedett; emellett oly pokoli ügyesen tudta magát ide-oda lóbálni, hogy mindig csak a levegőt markoltam s bár egy-egy pillanatig egész mozdulatlanul nézett reám hideg, merev s dermesztő tekintetével, csak hasadt nyelvét öltögetve villámgyorsan ki-be, - a másik pillanatban hirtelen hónom alá vágódva körülcsavart s újra mereven szemem közé nézett.

Összeszorított ökleimmel egész záporát zúdítottam az ütéseknek a kígyó fejére, melyeknek mindegyike elég lett volna, hogy egy két-három éves bikát megöljön, de ütésemnek nem volt súlya és csak magamat fárasztottam ki velök, mert a sima fej mindig elperdült öklöm alól s ha néha találta is, inkább csak súrolta. Ilyenkor a kígyó dühösen sziszegett s úgy mellbe vágott fejével, hogy még a hátam közepén is szűrő fájdalmakat éreztem.

Ellentállásom mit sem használt s a kígyó mindig kileste a legjobb alkalmat, hogy egy villámgyors vágódással újra körülgyűrűzzön. Farka már jobb csípőmön volt, középteste pedig kétszeresen derekam és gyomrom köré volt tekerődve.

Apránkint éles, szúró fájdalmat kezdtem érezni bensőmben, míg bordáim oly iszonyú nyomást állottak ki, hogy azt hittem, beszakadnak.

Végre el tudtam kapni a kígyó nyakát. Hörgő diadalordítással szorítottam minden erőmből, éreztem, amint ujjaim benyomulnak testébe, de nem vettem észre semmi lankadást. Kimondhatatlan ruganyosság van e hüllők testében, mert erős szorításom dacára, éreztem, mint csúszik kifelé s az undornak és fájdalomnak rémült kiáltásával kellett elbocsátanom, mert hegyes, horgos fogaival ajkaimba harapott s fejét számba akarta fúrni. Örült dühömben szét akartam szakítani és kétfelé törni. Hiába iparkodtam, olyan volt, mint a gummikötél, engedett, nyúlott, de nem törött.

A nyomás gyomrom és mellemen kezdett kiállhatatlanul fájdalmas lenni. Most már komolyan megrémültem, hogy e kígyó erősebb, mint én és meg fog fojtani.

Le akartam testemről fejteni. Megfeszített erővel csavartam visszafelé. De nem bírtam addig hátratulni fejét, hogy másik kezemmel is elérhessem s így visszacsavarhattam volna! Talán e félelmes dög észrevehette szándékomat, mert engedte magát balkezemmel hátratulni, de mikor már úgy hátam közepe tájáig toltam, egy rántással kivágta magát kezemből s oly messze nyújtotta el nyakát és fejét, hogy kezeimmel nem érhettem el; egyúttal egy le nem írható gyors vágással nyitott lihegő számon akart besurranni s oly erővel vágódott fejével ajkaim- és fogaimhoz, hogy agyvelőm megrendült bele.

Egy kétségbeesett erőfeszítéssel újra meg tudtam nyakát ragadni, de félelemmel éreztem, hogy lankadni kezdek s erőm fogyni kezd! Elkeseredett düh és fájdalom fogott el, hogy engem, a csodált erejű embert, egy nyomorult fekete kígyó öl meg. Pedig megöl, éreztem, mert lélegzetem akadozott, fejem és füleim zúgtak az odatódult vértől s halántékom mintha zuhogó pöröly lett volna, úgy lüktetett; már ide-oda tántorogtam a rettentő nyomás alatt támadt velőhasogató mell- s gyomorfájdalmaktól és kezeim dagadni, ujjaim pedig merevedni kezdtek. Végso kétségbeesésemben még segélyért is kiáltoztam, pedig tudtam, hogy senki sem hallhatja meg.

A kígyó is, feldühítve a sok ütéstől és nyomástól, gyorsan akart végezni velem, mert szemei szikrázni, égni kezdtek, torkát egész szélességében feltátva sziszegett folytonosan. Nagyokat rángatódzva - mi szinte meg-meglódított - rettentően erőlködött, hogy szorítását fokozza: teste elnyúlt, szinte átlátszó lett - nagyon ki lehetett éhezve, mert gyomra egészen üres volt - s minden rángását úgy éreztem, mint egy acélprés rettentően szorító nyomását. Lélegzetem már hörgött, sípolt, agyam a rettentő nyomástól odatódult vértől szétpattanni készült, szemeim előtt összefolyt már minden, majd haragos vértengert, majd zöldesszürke homályt, cikázó karikákat láttam hullámozni szemeim előtt, füleim csengtek s a halálos hideg borzongatott. Karom, amellyel a kígyó nyakát fogtam, reszketni, ingadozni kezdett. Már-már öntudatom is el készült hagyni s az élet és halál utolsó csatáját vívta bennem, midőn az életfentartási ösztön szikrája még egyszer fellobbant.

Elbocsátottam a kígyó nyakát, amely ekkor már három lábnyira nőtt fejem fölött, úgyhogy kényelmesen megtehettem a harmadik csavarintást is nyakam köré - és mellényzsebemhez nyúltam.

A zseb nyílása le volt szorítva a kígyó dereka által. A halálos vergődés galvanikus rángásaival igyekeztem a zseb szövetét szétszagatni. Sikerült! A kés - közönséges kenyérvágó kés - kezembe jutott. Lázasan, remegve nyitottam ki meredt, reszkető ujjaimmal, mialatt a kígyó másodszor is átfogta nyakamat, hogy szorítása teljes erejű legyen... s az irtózat undorával éreztem hideg, sima fejét állam alatt átcsuszamlani. Ő is fáradt volt már... ez volt a szerencsém! Megtapogattam, hol van az a rettentő eleven öv derekamon, azután egy vágást tettem

az éles pengével és a kígyó két darabban hullott le testemről, rettentően vonagló vergődések között.

Lankadtan, valóságos önkívületben támolyogtam a csónakig s ott eszméletlenül rogytam össze. A farban tértem csak magamhoz, mert kísérőm aggódva hosszú kimaradásomon, utánam jött s hazavitt. Két hónapig feküdtem, s ama rettentő küzdelem utóhatásait máig is érzem a koronkenti szűrő mell- és oldalnyillalásokban; azóta még a borszeszbe eltett kígyók láttára is ideges borzadály és irtózat fog el.”

„Egy másik kalandom - beszéli Raulin, - egy árvíztől előntött őserdőben történt.

Az éjszakai áradás minket is a fákra kényszerített s napfelkeltével félelmes jelenet tárult szemünk elé.

A mellettünk levő százados ceibafa óriási ágain egy pár jaguár ordított félelemtől borzolt szőrrel, nyávogó böfésekkel, alább pedig egy óriási nagy boa-kígyó gyűrűzte magát feljebb-feljebb a vész elől. Lenn a zavaros hullámokban úszó szarvasok, őzek koronás fejei mozogtak és megszámlálhatatlan serege a majmoknak, emlősöknek és madaraknak lepte el a fákat, de egyik sem bántotta a másikat, mert a veszély közös rémülete feledtette velük a vadságot és vérszomjat.”

*

Ami a szárazföldön a tigris a négylábuak között, az a déli tengerekben a cápa. Bátran a „tengerek tigrisének” lehet nevezni a vizek e rettentő Leviathánját, mert vérszomja, kielégíthetetlen falánksága a melegvérű állatok húsa, kiváltképp az emberé után, valamint gyorsasága, ravasz szívóssága a préda megejtésében a tengerek és öblök rémivé teszik minden élő előtt.

Kolosszális nagyságúak vannak, 4-6 ölesek, sőt nagyobbak, 20-30, sőt 40 mázsa súllyal, 300-400 borotvaéles foggal terjedelmes állkapcsaikban, melyeknek leírhatatlan izomereje, tenyérnél jóval vastagabb keményfadeszkát egy roppantással pozdorjává zúz, az embert pedig úgy metszi ketté derékban, mintha taglóval szelnék keresztül. Vannak, melyek egy-egy lovat, tehenet képesek elnyelni, a csónakból, dereglyékről, sőt még a hajókról is, 2-3 öltre felszökve a vízből, leütik a hajósokat. Menekülni előlük majdnem a lehetetlenséggel határos - mert a cápa oly gyorsan rohan s veti magát előre a vízben, mint a madár a levegőben. Látása és szaglása rendkívül éles, 3-6 tengeri mértföldre is megérzi a vízben a prédát. Ha egy-egy öbölben vagy tengerszorosban prédára tett szert, szüntelenül akörül kóvályog; s e rengeteg szörny a víz színével egybeolvadó kékeesszürke színe miatt csak akkor vehető észre, mikor már késő, mikor már hanyatt fordulva, tátott torokkal veti magát áldozatára.

*

A déli szigettenger egyik kis halászfalujában két jóbarát ugyanegy leányba szeretett. Pedro volt a szerencsésebb; ez viszontszerelemre talált, míg Juant a leány elutasította. A szülők azonban leányukat a gazdag Juanhoz akarták erőltetni s így a szerelmesek csak titokban, az éjsötét leple alatt találkozhattak a tengerparton, ahol Pedro minden éjjel - csak a $\frac{3}{4}$ mértföldnyi tengerszorost csónakán átevezve - tudott megjelenni. De a féltékenység szeme éles! Juan e találkozásokot is felfedezte s rávette a leány szüleit, hogy leányukat küldjék egy időre távollakó rokonukhoz.

A leányka utazása előtt tudósította Pedrót, hogy jelenjék meg a légyotton és ez a szokott időben sajkájába is akart szállani, hogy átevezzen Manoelitához, de csónakja eltűnt. Kétségbeesetten keresett csónakot a parton, de nem talált, elhatározta tehát, hogy úszva teszi meg az utat a tengerszoroson át.

A hold a fellegek mögé húzódott, minden a legmélyebb sötétségbe burkolódzott, s még a tengert is csak sajátságos hideg fémes csillogása s erős moraja árulta el, mert közeledvén a dagály, erős hullámokat vetett s szinte forrott a széles szorosban.

Pedro a legjobb és legkitartóbb úszó hírében állott, s bátran vetette magát a hullámokba, észre sem véve, hogy a parti sziklák közül egy kiseded csónak siklik lopva a hullámhegyek közé, felhasználva azok völgyeit, hogy elfedjék a szem elől.

Lassankint a tenger nagy része, a csendesebb helyeken, távol a partoktól, világosodni kezdett. Először tejfehér villódzás kezdett mélyéből felderengeni, majd pedig gyenge kékeszöld, de folyton erősülő világító derengés kezdte a vizek tömegét átsugárzani, melyből széles tűzszalagokként villogtak elő a hosszú tűzvörös-világú salpák és pyrosomák, mintha száz és száz világló eleven parázsszem ülne egy-egy szalagban, gömbben, csillagban, keresztben, zerguzós vonalban; és ezek a piros tűzszemek villámgyorsan keringtek, cikáztak, gomolyogtak, a sugárállatok villózásától amúgy is kékes-zöld fényben úszó vízben.

Végre az egész tenger nagy része átlátszó és világos volt, majdnem fenéig lehetett látni, mintha csak világló, olvadt foszfor-tömeg volna.

Pedro ebben a tündéri világításban sötét árnyként úszott s nem vette észre, hogy a mélységből egy rettenetes tömeg, egy ősvilági szörny közeledik iszonyú lökésekkel. Amerre egy-egy lökés vitte, ijedt cikázással zavarodtak össze és aludtak ki a tenger lámpácskái.

De e Leviathánnak nem is volt szüksége a világításra! Világított az ő ötöles teste eléggé, mert amerre úszott, megvilágította a hullámokat rettenetes torka, feje és szemei körül a testéből elővillózdó, féhérfényű derengés.

E szörnyeteg hideg, mozdulatlan, de prédaéhes szemei állandóan az úszó férfi alakjára voltak szegezve s öt-nyolc öles lökésekkel hasította a hullámokat, rézsút szállva a mélyből felfelé.

A rémület rettentő kiáltása tört ki az úszó melléből, midőn megpillantotta a villózdó szörnynek feléje sikamló alakját. Kiáltása messze elzengett a tenger visszhangos tükrén; azután kétségbeesett erőlködéssel iparkodott minden erejét összeszedve, menekülni.

E helyen a tenger, legmélyebb lévén, noha telve volt sziklapadokkal, mégis afféle csendes tavat képezett, míg a sziklapadokon túl a dagály hullámozva zajlott - s e csendes tó fenéig át volt világítva a tenger sugárállataitól, úgyhogy mintegy olvadt világosságban, valami tündéri éterben látszott úszni a menekülő.

Az üldöző szörny óriási teste is belesiklott az átlátszó világosságba. Itt lehetett látni egész borzasztó teljességében rémületes alakját. Rettentő szája, melyben egy üsző kényelmesen eltűnhetett, alul-felül négysoros fogakkal volt felfegyverezve.

Itt kezdődött meg a kétségbeesett élet-halálküzdelem.

A cápa tátott torokkal, mint a kilőtt golyó, egészen a felszínig emelkedve rohant, hanyatt fordulva s torkát kitátva Pedro felé, ez azonban lábait összecsapva s kezeit testéhez szorítva, mint ólomdarab süllyedt a mélybe, ezáltal kikerülve a veszedelmes rohamot; azután gyorsan a felszínre rúgta magát, hogy mire ellensége a mélyből előkerül, ismételhessen ezt a borzalmas játékot.

A felszínre kerülve újra kétségbeesetten kiáltott segélyért.

A szörnyeteg újra nekirohant, hogy csak úgy pezsgett, sustorgott rohamától a csendes víztükör, de Pedro oldalt lökve magát, orra előtt merült le a mélybe.

Így folyt e rettenetes hajsza mind gyorsabban, mind sebesebben, mert a sikertelen támadásokon felbőszülve, a cápa mozdulatai is villámgyorsakká, dühösekké lettek, majd iszonyú

farkával akarta a mélybe vagy a levegőbe vágni, egész hullámhegyeket támasztva. Valahányszor Pedro felbukott, mindannyiszor rémületesebben, szívrepesztőbben hangzottak rémület- és segélykiáltásai s már-már fáradni, lankadni kezdett e rettenetes küzdelemben; mozdulatai szabálytalanokká, erőtlenné lettek s egy ízben már csak alig kerülhette ki a cápa torkát, mert már nem is a saját ereje, de a rohanó cápa által okozott forgatag buktatta a mélybe a támadó orra elől.

E pillanatban a csendes víztükröt körítő zajgó hullámtorlaton egy csónak jelent meg s ott táncolt dióhéjként a hullámöv tajtékkoronáján.

Pedro utolsó erejével sikoltott fel:

- A szent Szűzre! segíts, Juan! - s a csónak felé kezdett úszni erejeéledten a reménységtől, majd a csónakba akart kapaszkodni.

A csónakban ülő szemei felszikkasztak, ajkain rejtélyes, elégtelt mosoly röppent végig s egy gyors kutató pillantást vetve az átlátszó mélységbe, evezőjével egy gyors mozdulatot tett, amitől a csónak tova siklott, mintha csak egy hullámcsapás kapta volna el onnan; a fáradt Pedrót pedig a hullámverés újra a csendes víztükröz közepébe lódította vissza, amelynek, mélyéből a cápa, mint a fenékről a buborék, most gyorsan és egyenes irányban emelkedett felfelé.

A halálfélelem még egyszer fellobbantotta Pedrónak összes erejét; egyetlenegy tempóval, amely az emberi tehetséget majdnem túlhaladja, lökte magát a hullámtorlat tetején újra megjelenő csónakig s görcsösen fogódzott annak párkányába; de ugyane pillanatban egy iszonyú tömeg csapta kétfelé a hullámokat, a csónakot egy erőszakos rántás recsegettette meg, majdnem felborítva azt, s két, nem emberien hangzó hörgő jajkiáltás hangzott végig az Óceán visszhangos hullámsíkján. A vadul maga elé meredő Juanra hátraszegezett fejjel két halálban megtörő üveges szem bámult, a hullámok pedig köröskörül vérfényben piroslottak.

Gyorsan emelte be Juan a még mindig görcsösen a csónak párkányába kapaszkodó Pedrót! De csak Pedro testének felső része volt az... Mert alsó testrésze a mellközéptől egyetlen egy harapással - mintha csak bonckéssel választották volna el - volt elharapva s e csónak testtömbből patakzott a vér, pirosra festve a világló, átlátszó tengert.

Juan terve tehát sikerült. Észrevéve a szorosban a cápát, ennek falánkságára alapította tervét; ellopta Pedro csónakát, hogy ez úszva menjen át a tengerszoroson. Megszabadult tehát vetélytársától, minden gyanú, minden vád nélkül. De iparkodott is sebes evezőcsapásokkal menekülni e helyről, ki, a dagadozó, sötét tengerre, mert a telhetetlen szörnyeteg újra prédaéhesen kezdett emelkedni a mélyből, hogy a csónakot úzóbe vegye; rengeteg gyomrának Pedro háromnegyedrészé még csak meg sem kottyant.

Állatpárbajok

Az állatvilágtól, kivált ennek magasabbrendű tagjaitól az észet, értelmet és öntudatot, valamint a lelki élet megnyilvánulásait megtagadni nem lehet.

Hiába nevezte Descartes automatáknak, Buffon csupán ösztöneik után indulóknak az állatokat s hiába tagadtak meg tőlük minden szellemi tulajdost, az akarat szabadságát; az igazságot nem lehetett véka alá rejteni, mert az „kitört és eget kért.”

Legújabban Lacassagnac és Flourens tettek e tekintetben igen mélyreható észleleteket és különösen Lacassagnac, a lyoni egyetem tanára mondja szerfelett fontosnak az állatok szellemi életét az emberekre nézve, mert e kettőnek az összehasonlításából lehet csak kideríteni, hogy a magasabbrendű állatvilágnak egyes cselekedeteiben öntudatos akarat és értelem, vagy pedig az ösztönnek nevezett inkább anyagi, mint szellemi megnyilvánulás jut-e kifejezésre?

Az észet, értelmet, az érzelmek kifejezését, az akarat öntudatos nyilvánulását, a bűnök és szenvedélyek egyes nemeit a lelki élet megnyilvánulásának nevezik az embereknél; és ha ugyanezek nyilvánulnak meg az állatvilág cselekedeteiben, akkor ezek az ösztön megnyilvánulásának nevezhetők-e csak: azért, mert nem kétlábú, hanem négy lábú teremtésektől vagy madaraktól erednek?

Az ösztön veleszületik az állattal és ellenállhatatlan erő képében kényszeríti, anélkül, hogy abban az akaratnak vagy értelemnek csak parányi része is lenne. Ezt vagy azt teszi az állat, mert tennie kellett, mert benne és vele születik és teszi azt valamennyi állat a maga élet-szükségleteihez és viszonyaihoz egyformán, ámbár külalakja és formája a különböző állatfajoknál különböző lehet, de alapjában mindig egy és ugyanaz, azaz általánosan „kötelező”.

Ellenben az akarat, vagy egyéb szellemi megnyilvánulás nem „kötelező” állapot az állatoknál, hanem azoknál a magasabbrendű fajoknál és egyéneknél nyilatkozik meg, melyeknél, mint az embereknél, azokra kedvező, vagy legalább is azt megközelítő, szervileg és szellemileg fejlett állapotot talál.

Ez értelmi megnyilvánulások egyikének mondhatjuk az állatpárbajokat, melyek okaikban, lefolyásukban néha megdöbbentően hasonlítanak az emberek közt lefolyt párbajokhoz, természetesen a segédek, párbajorvosokat és az utána következő diadalmi lakomákat bele nem értve.

Így Münzl beszéli, hogy Abessziniában több hónapon keresztül a sziklahegyekben tanyázó páviánokat figyelve, észrevette, hogy közöttük egy vézna, betegesnek látszó fiatal hím volt az egész csapat bűnbakja.

Akár a forrásnál ittak, akár midőn a gumós növények hagymáit keresgélték, ha ez a bűnbak egy jó falatra talál, elvették tőle, amellet ütötték, karmolták s harapták folytonosan, midőn pedig a kövek alatt férgekre, rovarokra vadásztak, kettő, három is reárohant, ha valami kukacot vagy rovarfélét talált, azután nagy püfölés között lefozták és még a szájából is kiszedték a kövér falatot. Ez a szegény kiközösített jószág mindig a csapat végén kullogott, a vén vezérre még rá sem mert nézni, nemhogy a közelébe merészkedett volna és míg a többiek a kiálló sziklapárcányokon melegedtek és egymást bogarászták, ez szomorúan és félénken egymagában félrehúzódott és bús szemekkel nézett a többi boldogokra, amelyek vígan hancúroztak és melegedtek.

Különösen egy ravaszpofájú vén hím acsarkodott rá és ha ez csak messziről ránézett, mingyárt szűkülve, vinnyogva, alázatosan akart tovacsúzni, de az rögtön rajta termett és ütötte, püfölte, mint a kétfenekű dobot.

Egyik nap azonban, Münzl legnagyobb bámulatára, ezt a bűnbakot egy vén nőténynek a társaságában találta, melynek bőrét a legnagyobb szorgalommal bogarásztta és midőn a ravasz pofájú vén, szokása szerint püfölni kezdte, a vén nőtény vitézül nekitámadt.

Valóságos párbajt vívtak érte, mely jó tíz percig tartott és az lett a vége, hogy a nőtény annyira helybenhagyta a vén verekedőt, hogy az ordítva megfutott előle; és a többi napokon is, ha valamelyik bántani akarta, mindig a vén nőtény vette fel helyette a harc keztyűjét és megvédelmezte támadói ellen...

A másik eset a londoni állatkertben történt.

Egy vén rhesus-majom barátságot kötött egy gonosz, harapós természetű páviánnal és csodálatos, de egyúttal megható is volt látni azt a vonzalmat és szeretetet, mellyel iránta viseltetett. Ha az ápoló valamiért meg akarta fenyeíteni a páviánt, a rhesus-majom olyan keserves nyöszörgést, olyan kétségbeesett ugrándozást, szökellést vitt véghez kalitjában, hogy az őrnek legtöbbször megesett a szíve rajta és nem bántotta; ha pedig a korbácsával ráhúzott, a rhesus-majom jajgatott, nyöszörgött helyette.

Egy ízben azonban a pávián a kalit tisztogatását végző őrt minden ok nélkül olyan veszedelmesen megharapta a kézcsuklóján, hogy majdnem elvérzett bele - és emiatt, valamint javíthatatlan gonosz természete miatt, az igazgatóság a páviánt agyonlövésre ítélte. De mi történt? A harapás után a rhesus, mintha csak megsejtette volna, hogy mi vár a pajtására, egy lépést sem tágított oldala mellől. Mindenkivel szemben, aki csak a kalit felé közeledett, mérges, ellenséges állást foglalt és mikor az őr bejött a kalitba, hogy a páviánt a szomszéd ketrecbe hajtva, elválassza a rhesustól, ez a szelíd, békés jószág reátámadt az őrré és karmolni, harapni kezdte, a pávián pedig a büntetéstől való féltében, gyáván bebújt az alvóházikóba és nem lehetett semmivel sem előcsalni.

Az ételt a rhesus odahordta barátjának a házikóba és a bejárólyukat testével fődte el, ha látta, hogy az őr puskával közeledik (melyet különben jól ismertek, mivel azzal szokták a parkba betolakodó tolvaj szarkákat, héjakat és ölyveket lelődözni).

Így ment ez vagy egy hétig, amikor az igazgató, a nagy odaadó barátság láttára, nemcsak megkegyelmezett a bűnösnek, hanem még egy harmadik társat, egy nőtény páviánt is zárt hozzájuk.

Ettől a naptól kezdve azonban keserves napjai voltak a hűségese rhesusnak! A háládatlan pávián minden idejét a jövevény nőténynek szentelte és ha a rhesus is melléjük akart telepedni, azt püfölésekkel és harapásokkal zavarta el maguktól. A rhesus egy ideig csak túrt és szomorkodott, egyszer azonban, midőn a nőtény pávián az elpártolt barátot bolházni kezdte, ami eddig mindig a rhesus foglalkozása volt, az rárontott a nőtényre és azt a ketrec másik végébe kergetve, leírhatatlan dühvel kezdte tépni és harapni... Erre a hím pávián is beleelegyedett a küzdelembe, a rhesus azonban, bármint marta is a jóbarát, azt nem bántotta, hanem csak a növel folytatta a párharcot, míg az örök szét nem választották őket.

Az elefántok, mint társaságkedvelő állatok, rendszeren kisebb-nagyobb számú csordákban szoktak élni és minden ilyen csordát a legvénebb és legtapasztaltabb hím vezet és kísér mindenfelé.

Ez vigyáz és örködik mindenre, támadás esetén pedig ő veszi fel a harcot és a többiek csak akkor elegendnek a harcba, ha a vezér egymagában nem bír megküzdeni az ellenséggel.

Viszont azonban ez a vezér feltétlen engedelmességet követel, minden legkisebb kihágást, ellenszegülést vagy rendetlenséget szigorúan meg szokott torolni és hatalmas orrmányával vagy agyaraival súlyos csapásokat és dőféseket osztogatva, zavarja szét a civakodókat és verekedőket.

A csordában levő mogorva természetű vénebb hímek irígységből, tülekedési kedvből minduntalan összeakaszkodnak egymással, sőt a rendet csináló vezért is megtámadják, mely ilyenkor legelőször is a rendet állítja helyre, azután az ilyen megférhetetlen és rossz természetű hímet kiközösíti és elkergeti a csordából.

Előbb azonban párbajt kell neki vívnia a vezérrel, hogy bebizonyosodjék, ki az erősebb, ki a hatalmasabb?

A csorda ilyenkor félreáll és füleit rázva, felemelt orrmányokkal szemléli a viadalt.

A két kolosszus orrmányát suhogtatva, előre szegzett agyarakkal és földetrengető robajjal rohan egymásnak.

Egy-egy súlyosabb orrmánycsapásra a gyengébb térdre roskad, a kolosszális fej lökésére pedig megtántorodik vagy oldalára esik. A föld reng, a kar-, comb-, derékvastagságú törzsek nádszálként törnek, zúzódnak össze a küzdelemben, dühös trombitálás, fújtató szuszogás hallatszik, melybe ziháló fájdalomködés recsen bele, midőn, a hegyes agyar combjába vagy oldalába fúródik az egyiknek és hegyomlásként belerendül a föld, midőn a legyőzött óriás test végigzuhan a földön...

Az ilyen párbajoknak rendszeren akkor szokott vége szakadni, midőn a küzdők egyike kimerülve vagy megsebesülve, elmenekül a harctérről, vagy pedig, ha egyik agyara beletörik a küzdelemben, ami szintén meg szokott történni.

A győztest a csorda fülsiketítő trombitahangokkal üdvözli, mely egyúttal a futónak kínzó gúnyriadalként harsog a fülébe.

A legyőzött és megfutott elefánt ettől a perctől fogva nemcsak a saját csordájából, hanem minden más idegen csordából is ki van közösítve. Megfejtethetlen dolog, de való tény, hogy az ilyen elefántot egyetlen egy csorda sem ereszti magához, hanem rátámadnak, elűzik, sőt, ha nem tágít, meg is ölik. Miről tudják meg, miről ismernek rá a távoli, messzebb vidékeken lakó idegen csordák a kiközösítettre, még csak sejteni sem lehet, de tény, hogy ráismernek és elzavarják maguk közül, úgyhogy egyedül és társ nélkül kell neki leélnie napjait a rengetegeken.

Az ilyen kiközösített, magánosan kóborló elefántokat Indiában és Ceylonban „remeték”-nek, Afrikában hahcsillnak, azaz csavargónak, ha pedig csak egy agyara van neki, ghunesnak nevezik.

Ezektől félnek a vadászok és bennlakók legjobban! Mert az ilyen kiközösített elefántban szünet nélkül forr és tombol a düh. Az elefántok nyugodt, méltóságos járása helyett rohanva, száguldozva járja az erdőt és rétségeket, pozdorjává törve, zúzva az útjába eső fákat és bokrokat, mintha azokon akarná a benne tomboló dühöt kitölteni. Jaj minden élőnek, mely útjába kerül! Irgalom nélkül nekitámad, feldöfi és kásával gázolja. Ember, állat nincs előtte biztonságban! Rátámad a szembejövő erdei vadakra, nekirohan a legelésző szarvasmarhák-nak, szétkergeti a csordát, párharcot vív a nekitámadó bikával. Utána ered a lovas embereknek, szétkergeti a dolgozókat a mezőről, szóval nem kegyelmez senkinek és semminek!

Skinner őrnagyot csak a véletlen szerencse mentette meg, midőn az erdőszélen elvágatva, egy ghunes lovastól együtt több ölnyire felhajította a levegőbe. Az őrnagy estében a bokrok sűrűje közé zuhant, mely elrejtette a dühöngő elefánt szemét elől, felhasított ágyékú paripáját azonban addig paskolta orrmányával s gázolta talpaival, míg csak egyet mozdult...

A másik esetben egy ghunes a gyakorlótérről kergette szét a katonákat és vagy féltucat embert halálra gázolt, míg végre agyonlőtték.

A bambuszból épített rizspajtákat, górékat vandáli dühvel rombolja, döngeti halomra, a csorda bikáját pedig Putah falu közepéig kergette a legelőről, mire az egész falu népe az erdőbe menekült előle.

Wilson őrnagyot ceyloni útja alatt szintén csak egy hajsza mentette meg az agyongázolattól.

Hordszékében ülve, éppen szunyókálni kezdett, midőn kísérete nagy zsvivajjal menekült szerteszét a szélrózsa minden irányába, őt magát pedig a hordszékkel együtt otthagyták az út közepén.

Kitekintett hordszékéből és egy csavargó elefántot látott fölemelt orrmánnyal, bögő trombitálás között, földet rengető dobajjal az erdőből feléje rohanni.

Éppen csak annyi ideje maradt, hogy hordszékéből kiugorva, föl másszék egy közeli fára. Ha egy pillanatot késik, a dühöngő kolosszus beérte volna, így is majdnem csizmája sarkát érintette felemelt orrmányával.

Az őrnagy a biztos fatetőről nem éppen a legkellemesebb érzések között nézte, mint rohan, kurta farkát ostorszerűen pöndörgetve, tőle a gyaloghintóhoz, mely iszonyú fejének lökésére recsegve felbukott, azután agyarával és faderékvastag talpaival nekiesve, azt pozdorjává törte, gázolta és hasogatta, míg csak egy darab maradt belőle...

Még érdekesebb ennél egy ilyen kóborló hahcsillnak egy vízilóval történt párbaja.

Két szudáni vadásznak éppen csak annyi ideje maradt, hogy a nekidühödött csavargó elől a folyó partján álló villámütött fára menekülhetett.

A villámütött, sudaravesztett fán azonban csak az egyiknek akadt helye, a másiknak a fa vízszintes ágára kellett menekülnie, mely egészen a folyó közepéig nyúlt be.

Az ág azonban annyira alacsonyan feküdt, hogy egészen a végére kellett kúsznia, hogy az elefánt orrmányával el ne érhesse; ott a víz színe fölött némileg biztos helyen érezte magát.

A félelmesen bömbölő elefánt először vak dühében a fának esett és midőn azt hiába döngette, feszegette az agyarával, félelmes orrmányát az ág végében görcsösen megkapaszkodó vadász után kezdte nyujtogatni, de midőn így se érte el, orrmányát az ág köré csavarva, olyanokat rántott rajta, hogy a korhadt ág letörött, minek következtében az egyensúlyt veszített elefánt a síkos partról a folyóba zuhant, magasra felkavarva az iszapos hullámokat.

A következő pillanatban felbukott ugyan, de vele együtt felbukott egy másik szörnyeteg is: egy hatalmas víziló, melyet az alázuhanó elefánt érzékenyen megdöfött az agyarával.

A vizek hatalmas Behemótja óriás torkát tátogatva rontott a nyugalomát háborító betörőre és a két félelmes kolosszus bömbölve, prüszkölve támadt egymásra. Egész hullámhegyeket, iszapzuhatagot verve maguk körül, küzdött a két Leviathan a víz fölött és víz alatt... A harcnak azonban hamar vége szakadt, mert abban a pillanatban, midőn a hahcsill félagyaráat a víziló bordái közé dőfte, ez rettenetes fogaival többől leharapta az elefánt kanyargó orrmányát és iszonyú testével rádölvé, annak vértokádó fejét egészen a víz alá nyomta.

A két vadász bámulva szemlélte a gigászi harcot. Abban a pillanatban, midőn az elefánt az ágot orrmányával megrázta, a rajta lógó szudáni, mintha parittyából lökték volna ki, a folyó közepére repült, honnan egy kis kerülővel szerencsésen a partra úszva, tanúja lehetett a küzdelemnek; a párbaj következtében azután nemcsak egy fél elefántagyarra, hanem még az annál jóval becsesebb vízilófogakra is szert tehetek, mert úgy az elefánt, mint a víziló, halálra sebesítve egymást, ottmaradt a küzdőtéren...

Gyakoribbak ennél az elefánt és orrszarvú közötti párbajok. Ez a két hatalmas gigász ereje tudatában kerüli ugyan egymást, de midőn a fürdésnél vagy itatónál véletlenül egymásra bukkannak, egyik sem tér ki a másik elől.

A tó sekélyes hullámain fodrozza a hűvös szellő... Busa fejét lehajtva, messzire hangzó szürcsöléssel kortyogatja üde vizét a kobaoba. Ez az orrszarvúak között is óriásnak nevezhető rinoceroszfaj négy láb hosszú szarvat hordoz rengeteg fején, mely rettenetes fegyverrel minden vágásra öles hosszú barázdákat képes hasítani a földbe, ereje pedig olyan óriási, hogy fejének lódításával egy lovasembert könnyedén a levegőbe hajít.

Rengeteg testével elnyújtózva a vízben, észre sem vette, hogy az aransárgába hajló ég alján élesen elválik egy fekete árnyék és lassan közeledik a tó felé... és csak akkor kapta fel nagyot horkantva a fejét, s ugrott szuszogva lábaira, midőn a parti bokrok recsegve szétváltak és egy óriási árnyék vetődött a vízszínre.

Mind a ketten meglepődve a váratlan találkozástól, a kobaoba haragos röfögést, az elefánt pedig kihívó trombitarecsegést hallatott, azután, mielőtt a rinocerosz még jól megvethette volna a lábait, az elefánt kardalakúlag meggörbült hatalmas agyaráit vállának szegezve, egy rohanó gözmozdony erejével hanyatt lökte a vízbe...

A rinocerosz dühösen fújt, röfögött és esetlen alakjától nem várt sebességgel talpon teremve, ugyancsak dolgot adott az elefántnak, hogy szarvának dőféseit agyaraival félreüthesse.

A tó partjára egy keskeny sziklaszoros nyílt és a dühösen támadó kobaoba elől az elefánt lassú hátrálással abba húzódott befelé, hogy oldalai fedezve legyenek; de elszámította magát, mert a szoros falai olyan alacsonyok voltak, hogy korántsem fedezték, s hozzá még a keskeny szorosban se szabadon mozogni, se megfordulni nem tudott... az utána kapaszkodó rinocerosz pedig nem előlről, hanem oldalról rontott reá és négy láb hosszú szarvát kiálló oldalába merítette.

A súlyosan megsebesített elefánt légreszkettetően elbődült és nagy robajjal térdig a tó vizébe rohant, hol orrmányát teleszíva, vastag vízszugárt lövellt vértől bugyogó oldalára, azután pedig a partra törtetve, orrmányát suhogtatva, kereste ellenfelét... A rinocerosz azonban eltűnt, mire az elefánt újra a tóba gázolva, jó ideig hűsítő vízszugárral fecskendezte az oldalán tátongó sebeit, azután tántorgó nehéz léptekkel az erdő sűrűjébe távozott...

A következő állatpárbaj az óriási Góliátnak a törpe Dáviddal való küzdelmét mutatja:

A cincinnatii állatkertben a kígyókat rendszeren eleven állatokkal etették. Így egy két méternél jóval hosszabb csörgőkígyónak a kalitjába egy szürke mókust eresztettek. A kígyó már fél éve mult, hogy mit sem evett, mihelyt tehát az evet kalitjába szökött, erősen zörögni kezdett csörgős farkával, amivel ébredezni kezdő étvágyát és támadó szándékát jelezte.

A mókus először ijedten szökdelt fel-alá a kalitban, egyszerre azonban a kígyó zörgő farkára ugrott, mókus-ésszel talán azt vélve, hogy az a zörgő valami az, amitől neki félnie kell és amint ráugrott, éles fogaival a kígyónak két pikkelyét leharapta; midőn azonban tovább szökött, a csörgőkígyó mérges fogaival a combjába harapott.

A seb erősen vérzett és az égető fájdalom a különben félnék evetet annyira felbőszítette, hogy mérges füttyüléssel a kígyó hátára szökött és fogait olyan erővel mélyesztette a kígyó nyakába, hogy hátgerincét teljesen átharapta, úgy, hogy a kígyó rövid, görcsös vonaglás után dögglöten maradt a küzdőtéren, a mókus pedig, dacára a méregfogak harapásának, túlélte a küzdelmet...

Érdekes a kaliforniai földi kakuknak (*Geococcyx californicus*) párharca a csörgőkígyóval. Ez a körülbelül szarkanyagyságú, egyszerű barnásszínű madár leginkább a kaktuszbokrokkal

benőtt homokos, sívó helyeket szereti, melyek egyúttal kedvenc tanyái a csörgőkígyóknak is; ezek ugyanis szívesen sütkéreznek a naptól átfűtött izzó homokban.

A földi kakuk azonban annyira engesztelhetetlen ellensége ezeknek a mérges hullóknek, hogy mihelyt egy ilyen csúszó-mászót megpillant, izgatott rikácsolással kíséri, zavarja és viselkedésével rávezeti a disznókat meg a többi kígyópusztító állatokat, mivel egymaga gyenge hatalmas ellenségével megküzdeni.

Ha azonban a homokban, vagy valamelyik kaktuszbokor alatt alva találja ezt a félelmes hullót, akkor a legszúrósabb tövisekkel ellátott kaktuszbokrok leveleit letörve, azokkal az alvó kígyót egészen körülsáncolja és mikor a kígyó így szorosan körül van véve a tüskétől meredező kaktuszágakkal, akkor néhányat összekunkorodott testére dob.

A tuskeszúrásokra felriadó kígyó hánykolódni, tekeregni kezd, de mennél bőszebben sziszeg, mennél dühösebben hányja-veti magát, annál jobban belekeveredik és össze-vissza szurkálja magát a tüskékkel. Szárnyas ellensége pedig szünet nélkül dobálja rá tüskés lövegeit, úgyhogy végtére is a fájdalomtól és vérvesztéstől elgyengülve, a tüskék halálosan felnyársalják.

Ennél azonban még érdekesebb egy nőstény-oroszlánnak és egy spanyol szamárnak a párbaja, mert komoly volta mellett még mulatságos humorral is párosul.

A cincinnatii állatkertnek ugyanis egyik pártfogója egy spanyol származású szamarat ajándékozott. Midőn ez munkáját végezve, szokás szerint istállójába baktatott vissza, egy alig hároméves nőstény oroszlánnak a kalitja előtt kellett mindennap elhaladnia.

Egy napon azonban az oroszlán roppant dühbe jött; olyan erővel szökött kalitja rácsához, hogy a vaspálcák kitöredeztek, a következő pillanatban pedig az oroszlán a szamárra vetette magát és annak jobb combjába harapott.

A fiú, aki a szamarat vezette, megfutott, hogy fellármázza az állatkert személyzetét, egy otlevő látogató pedig a városba sietett, hogy az éppen ott tartózkodó Robinson-féle állatseregletből segítséget hozzon az oroszlán befogásához.

Eközben dühös küzdelem folyt az oroszlán és a szamár között, melyet a nézők a 200 méternyire fekvő gazdasági épületek tetejéről szemléltek.

Az oroszlán többször ráugrott a szamárra, de ez patáival olyan vitézül védekezett, hogy mindannyiszor ledobta; vagy félóráig így folyt a küzdelem, mely alatt az oroszlán a szamarat többször földre terítette, ez azonban ügyes rúgásaival mindannyiszor kiszabadította magát, talpra ugrott, végre pedig olyan hatalmas rúgást mért az oroszlán veséinek tájékára, hogy az félkábultan felhemperedett és fájdalmában nyögve, néhány lépésre hátrakúszott.

A küzdelemtől és a kapott sebektől nekivadult szamárban azonban úgy felpezsdült a büszke és gőgös spanyol vér, hogy most már ő kezdett támadni! Száját tátogatva, harsogó ordítással rohant a földre hasalt oroszlánra s jókat rúgva rajta, hátát megragadta fogaival és beleharapott, azután dühében felrántva, megrázta, mint a macska a patkányt és úgy ellődította, hogy csak úgy bukfencezett bele...

Az oroszlánt a szamárnak ez a váratlan támadása olyan zavarba hozta, hogy riadtan kúszott hátrafelé, mire a fülesmester újra nekiment, úgy oldalba rugdosta, hogy elbődült bele; azután a combjába harapott, mire az oroszlán bemenekülve az istállóba, a jászol alá húzódott.

A nekibőszült füles oda is utána rontott és fogaival a lábát megragadva, vonszolni, rángatni kezdte, mire a megriadt oroszlán egy hatalmas ugrással átrepülve rajta, a szabadba menekült. Ott először is a fák kergét hasogatta le a leveretése fölötti dühében, azután pedig a hálókkel és pokrócokkal elősiető személyzetet támadta meg, úgyhogy utoljára is le kellett löni, hogy valami halálos veszedelmet ne okozzon...

A hős szamár sebeit pedig ezalatt bekötötték. A szegény füles csúnyán helyben volt hagyva, mégis - midőn az esetnek híre ment a városban - valóságos népvándorlás támadt! Ezren meg ezren siettek megnézni és megbámulni... Nála is bebizonyult az a közmondás, hogy „mindenki a szamarat akarta látni...” Az állatkertnek sohasem volt olyan dús bevétele, mert reggeltől késő estig valóságos ostrom alá vették a pénztárt. A lapok naponként hasábos bulletineket adtak ki a „magas szenvedő” állapotáról, s nemcsak a neves állatorvosok, de emberoperatőrök is ajánlkoztak a híres beteg gyógyítására, „ki” feldíszített istállójában szőnyeggel leterített almon heverészett, mely aranyos korlással volt elválasztva a közönségtől, az oroszlán bőre pedig előtte volt leterítve...

A lapok egy nap komoly megrovást intéztek a közönséghez, hogy a drága beteg nyugalmát ne zavarják, miután egy úr hangosan élcelődni kezdett a bálványozott szamáron, a közönség egy része pedig nevetett rajta.

De hiába volt minden! A híres szamár összeúzótt térdét kétszer is operálni kellett és mindennek dacára, az állatkerti igazgatóság nagy bánatára és keserűségére, a homéri harc után egy hét múlva vérmérgezésben megdöglött...

A „tevepárduc”

Így nevezték a zsiráfot a régiek, miután latin nevét (*Camelopardalis giraffa*) a tevétől és a párducból kombinálták össze elég találóan, teveszerű magas alakjáról és párducszerűen foltozott színezetéről. Aki a zsiráfot a mérsékelt éghajlatú országok állatkertjeiben látta, hol az állatok bizony többnyire pusztulásra vannak kárhóztatva, annak fogalma sem lehet arról a festői és plasztikus szépségről, melyet ez az állat tropikus napfénytől izzó hazájában mutat, ahol sötétben foltozott világosvörös, narancsszínű bőre minden izommozdulatra más-más színekben játszik, akár a napfény teljvilága aranyozza, akár pedig a mimózák sötétzöldje vet reá árnyékos reflexet.

Ez a hatalmas vad az állatvilág egyik legszebb, legsajátosabb és legérdekesebb tagja.

Ugyanis a kérődzők csoportjában egymaga alkot egy fajt s fájának mását hiába keressük az állatvilágban.

Teremtésénél, mintha a természet szeszélyeskedni akart volna, akár a gnúnál! Csakhogy, míg a gnú teremtésénél a természet szörnyeteget produkált, addig a zsiráfban fenséges óriást alkotott, a vadász és a természetbúvár szívét megdobogtató minden szépséggel felékesítve s dacára annak, hogy alkatának minden része más-más állatéből látszik összetettnek, egészében mégis harmonikus, szép és egyöntetű.

Alakja egy rézsútosan épített lótest, melynek hátulja majd egy félméterrel alacsonyabb a három méter magas előtestnél. Hátulján a szamárhoz hasonló hatalmas bojtos fark fityeg, elején pedig a hosszú tevenyakon finom és értelmes lófej nyugszik, a legszelídebb tekintetű gazella-szemekkel és két, felálló szarvacskához hasonló, szőrrel benőtt nyúlvánnyal; ellenben a szemei fölött látható harmadik szarvféle nem egyéb, mint egy meglehetősen nagyságú csontkidúdorodás. Nyelve óriási féregalakú és hosszan kinyújtható, lábai az antilopokéra emlékeztetnek, ellenben vörösés fehér, vagy fehéres vörös, narancsszínű sötétbarnásan foltozott bőre a párducéhoz hasonlít. Magassága az öt, öt és fél, sőt majdnem a hat métert megüti; Stanley Közép-Afrikában több ilyen nagyságú zsiráfot elejtett, sőt elejtett egy olyan válfajt is, melynek foltjai nem sötétbarnák és három-négyszögletes alakúak voltak, mint a zsiráfoké rendszeren, hanem majdnem egészen gömbölyűek és koromfeketék.

A zsiráftehén kisebb és gyengébb alkatú a hímnél, kisebb szarvakkal, halványabb színezettel, vékonyabb lábakkal és kisebb patákkal.

Hazája egész Közép-Afrika Nubiától kezdve, egészen a Kapföldig. Itt él a tulajdonképpeni erdőket és a sivár pusztákat kerülve, azokon a bozótos és fás mezőségeken, hol a hosszúszájú mohfélékkel és folyondárokkal benőtt, ernyőalakú mimózák és akácfák bőségben díszlenek és apró, ritkásan szétszórt ligeteket alkotnak.

Az ilyen vidékek kedvenc legelőhelyei és ahol vadászok nem zaklatják, tíz-húsz főből álló csapatokban él, egy vén, tapasztalt hím vezetése alatt, mely magasságra, erőre a csapat valamennyi tagját felülmúlja; ez a vezér, dacára ismert szelid természetének, nyájában nem tűr semmi rendetlenkedést, hanem keményen össze-vissza rugdalja s hosszú nyakával felökleli a rendbontókat.

Féregalakú, hosszan kinyújtható, izmos nyelvével könnyedén eléri és lecsipkedi a tövises zsiráf akácok és mimózák leveleit, virágait s fiatal ághegyeit; ez a tulajdonképpeni legelés-módja; ellenben annál fáradtságosabb, ha a földről a fűvet akarja lelegelni, mert akkor hosszú lábait, amennyire csak lehet, szét kell terpesztenie, hogy szájával a földet elérhesse. Bármilyen hihetetlenül hangzik, de való, hogy ez a tarkabőrű nagy állat, ezekben a ritka és vilá-

gos mimóza-ligetekben, éppen tarkaságánál és kolosszális nagyságánál fogva, úgy beleolvad a tájba és a környezetbe, a mimózák törzsének, a mohoknak és bozótoknak színeibe, hogy bizonyos távolságból ugyancsak éles és gyakorlott szemnek kell lennie, amely észreveszi, kivált, ha figyelve, vigyázva, mozdulatlanul áll... Ilyenkor hosszú, felnyújtott nyaka családásig hasonlít a környező növényekhez és szinte beleolvad a mimózák törzsébe és ágaiba.

Járásuk lassú, méltóságos, de azért kecses és könnyed, ellenben futásuk esetlennek és nehézkesnek látszik, erőlködő ugrásaikkal és ingaként előre-hátra lóbálózó hosszú nyakukkal. Egészen véve, noha iramuk csodálatos és kómikus hatást tesz, mégsem nevet az, aki üldözőbe veszi őket, mert ugyancsak gyors és kitartó lovának kell lennie, ha utól akarja érni őket; hosszú és kitartó ugrásaikkal a legjobb ló és a legjobb Bischari-fajta futóteve elől elmenekülnek, kivált ha egy kis térelőnyt nyerhetnek.

Már a régi görögök és rómaiak előtt is ismeretes volt a zsiráf. Aristoteles Hipparion, azaz lópárduc néven írta le, Plinius párdüclónak nevezte el s felemlíti, hogy Julius Caesar volt az első, ki az Amphitheatrumban a római népnek is bemutatta. A középkorban szintén több zsiráfot hoztak Európába. Az egyiptomi szultán a hohienstaufi házból származó II. Frigyesnek küldött egyet ajándékba, valamint Medici Lorenzo is kapott egyet Keletről. Ettől kezdve majdnem 300 év múlt el, anélkül, hogy a zsiráfról megemlékeztek volna, sőt egészen a feledés világába látszott merülni és miután csak itt-ott, hiányos és elferdített leírások és rajzok maradtak fenn róla, utoljára létezését is tagadásba vették és az egyszarvúak, griffmadarak, szatírok, szfinxek és kutyafejű emberek mesevilágába sorozták; míg végre 1827-ben újra Európába érkezett az első zsiráf. Levaillant, a tudós utazó szakszerű leírást adott róla, miután Kapföldről belső Afrikába egészen a Namaquák földjéig hatolva, maga is elejtett néhányat, a bennszülöttek birtokában pedig nagyszámú zsiráfőrét látott.

A zsiráf húsa nagyon jó és ízletes, ha az állat nem túlságosan vén és ha kövér és jól táplált. A vének és soványak húsát kemény, ízetlen és szívós voltuk miatt alig lehet élvezni, ellenben hosszú lábszár- és egyéb csontjainak igen dús velőtartalmát nemcsak a bennszülöttek, de jól elkészítve, még az európai emberek is kívánatos ínycsalatnak tekintik. Így azután nemcsak értékes és szép bőre miatt, de ezért is szorgalmasan vadásszák; ritkasága miatt az állatkereskedésben minden időben igen keresett és drága cikk volt a zsiráf és 1880-1900 táján Hagenbeck, Jamrach, Reiche, Cross stb. állatkereskedők 10-12.000 márkáért, sőt néha drágábban is adták el darabját.

A bennszülöttek vermekben vagy lesből ejtik el, de leginkább a „hopo”-nak nevezett veremben vadásszák. Ez a hopo valóságos tömegmészárszék, vagyis az igazi vadászember szemében undorító, óriási hekatomba.

Ugyanis ásnak egy negyven-ötven méter széles s hosszú és megfelelő mélységű gödröt, vermet, vagy egy ennek megfelelő természetes szakadékot választanak ki alkalmas és vadban bővelkedő tájékon. Ezt a vermet vagy szakadékot ágakkal, fatörzsekkel erősen bekerítik, kétoldaltól az elejét is, hogy a vadak oldalt ki ne törhessenek. Néha magát a vermet is csalókán és könnyedén befedik gyeppekkel és ágakkal. Ekkor a törzsnek valamennyi vadászférfia, a szükség szerint felállítva, nagy lármával megkezdi a hajtást, úgyhogy néha százakból, ezekből álló antilópnnyáját, a belékeveredett zebra- és gnúcsapatokkal, zsiráfcsapatokkal, struccokkal együtt, behajtanak a hoponak nevezett verembe, amely sokszor színing megtelik a beléhullt állatokkal és ezek hulláival.

A megriasztott állatok ész nélkül, vad kavarodásban egymást gázolva, rohannak a hopo felé, melynek csalóka teteje azonnal beszakad alattuk. A hátulsók nyomják, taszítják az elsöket. Kétségbeesett ugrás, tombolás s vadul hangzó nyerítés, bógés közben zuhannak össze-visszatörve a hopo fenekére, mely csakhamar színing telik a gomolygó állattömeggel. Egy-egy zebra, egy-egy hosszúnyakú zsiráf a gomolygó tömegen gázolva, nyargalva, iparkodik kétségbeesett

ugrásokkal a hopokerítésen átszökni, az antilópok bégetve evickélnek, amott egy-egy vergődő strucc szárnya leng s hosszú nyaka kígyóként hajladozik ide-oda.

A kiszökni próbálókat bunkóütésekkel, lándzsaszúrásokkal terítik le és csak az állatok igen kis részének sikerül a hopo oldalát kidöntve, megmenekülni, mikor az már színing tele van a vadak minden nemével.

Ez undok mészárlástól elfordulva, a zsiráf vadászatnak egy másik nemét mutatjuk be, melynek olvasására bizonyára minden igaz vadász szíve feldobog, mert egyedül ez méltó ehhez a nemes és fejedelmi vadhoz és e módon vadásztak reá a híres Baker, Gordon-Cumming, Bennet, Anderson, Farini, Belloni stb., Nimródnak mindmegannyi lelkes és méltó híve...

„A tizenöt-hús főből álló zsiráfcsorda szokása szerint a legmagasabb helyet választotta, ahonnan a vidéket széltében-hosszában beláthatták, mint ezt távcsövemen át jól láthattam” - beszéli Anderson.

„Tudtam, hogy a völgyoldalt egyenesen meg nem mászhatom, mert hosszú nyakuknál fogva mingyárt észrevettek volna, ezért tehát nagy kerülőt téve, a völgyoldal minden mélyedését és domborodását felhasználva, felülről igyekeztem őket meglepni, ami sikerült is, mert nem-sokára balfelől megpillantottam a vezető hímnek karcsú, hatalmas nyakát s mellette a többieket is, amint a fák és bokrok gallyait legelték.

Egy sűrű bozót mögé lapulva közeledtem, amennyire csak lehetett. Az állatok szél mentében legelészve, lassan vonultak tovább, én ellenben még kétszáz lépésnyire sem közeledhettem a hatalmas nagyságú vezető hímhez. Kísérőmmel együtt a bozót mögé óvatosan a földre hasalva, dobogó szívvel lestem a vezérhímet, minden pillanatban attól félve, hogy szelet fog felőlem.

Csakhamar másik két pompás állat szegődött melléje, a meredek völgyoldalon pedig számos zsiráfot láttam legelészve, fölfelé vonulni. A sok légy és szúnyog láthatólag bántotta őket és többféle madarat, köztük az ércesen fénylő Lamprotornis-fajtákat, apró fehér gémekeket láttam fejük fölött repkedni, sőt fejükre is szállni, hogy az orrlükaikba telepedett legyeket elkapdoshassák, amit a zsiráfok jólesőleg eltűrték. Ezt a tisztet különösen a vöröscsőrű Buphagusok végezték nagy serényen s éles csőrükkel, mint valami sebészi eszközzel, nyitogatták fel a bőr alatt rejtőzködő álcák rejtekeit.

Egyszerre összerezzenem, mert tarkómat erősbödő széláramlat hűsítette, amely ittlétünket a zsiráfoknak is elárulhatja; és csakugyan, pár pillanat múlva a három nyulánk nyak magasán a levegőbe emelkedett s nagy, fekete szemeket felénk irányozva, szobor-mozdulatlansággal figyeltek és néztek a bozót felé.

E figyelő állásra a nyáj többi része is neszelni kezdett, az alantabb legelők siettek felfelé, a többiekhez csatlakozni és csakhamar az egész nyáj magasra nyujtott nyakkal, mohó pillantásokkal nézett leshelyünk felé.

Ez pompás látvány volt!

Remekül foltozott bőrük velencei brokátként csillogott a napfényben, amint narancsszín szobrokként emelkedtek ki a mimózák sötétzöld háttéréből.

Biztosra vettem, hogy a következő pillanatban tovarohannak. A talaj emelkedésén végigtekintve, majdnem megközelítő biztonsággal kiszámítottam, mely irányba fognak fordulni, azért hát kísérőimnek intve, amilyen gyorsan csak lehetett, rohantam előre.

A megriadt nyáj a legsebesebb iramban vágatott tova és hosszú, bojtos farkukat hátuk felett lebegtetve, éppen abba az irányba csaptak át, amelybe én gondoltam, miáltal nekem alkalmam nyilott, hogy nem egészen kétszáz lépésről oldalt rájuk lőhessek. Szerencsétlenségemre egy gödörbe estem, melyet nem vettem észre a magas fű között és mire kikapaszkodtam belőle, a

lőtávolság jóval megnagyobbodott. Észrevettem azonban, hogy a vezető hím, egyenesen jobbra törve, keresztülrohant néhány alacsony mimózafa között, hogy a nyílt fennsíkot elérhesse. Erre én is minden erőmből nekiiramodva, hogy a csordának útját vágjam, oldalt fordultam és alig hogy megálltam, az egész csorda előttem rohant el, földet rengető dobogás között.

Fegyveremet arcomhoz kapni, a vezető hímet célba venni, egy pillanat műve volt s mingyárt rá kimondhatatlan meglepődéssel hallottam golyómnak a vágását; mindazáltal feltartóztatlanul még tovább rohant, de vagy kétszáz lépésnyire, nagy zuhanással az alacsony bokrok közé zuhant. Második golyómmal egyet elhibáztam, mire kísérőm gyorsan másik fegyvert adott kezembe. Egy sötéten foltozott, pompás hímet vettem célba; ez lövéseimre térdre rogyott, de mingyárt feltápáskodva, sántikálva továbbügetett. Fegyveremet megtöltve, az elejtett zsiráfhoz siettem, melyet golyóm lapockán érve, azonnal megölt. Ekkor láttam, hogy a második zsiráf, melyet elhibáztottnak hittem, vagy száz lépésnyi távolságra álldogál. Közeledésemre menekülni akart, de pár ugrás után felbukott, mire kísérőm megadva neki a kegyelemdőfést, azonnal végzett vele. Vagy félóráig üldöztem még a futó nyáját, azután minden eredmény nélkül tértem vissza zsákmányomhoz, hogy kedvem szerint megcsodálhassam. Noha ez volt az első zsiráfom, mégis a sajnálkozás egy neme váltotta fel bennem a vadászörömet és büszkeséget, midőn e pompás, de teljesen védtelen állatot megpillantottam; mert dacára húsz lábnyi magasságának, a természet semmiféle védőfegyvert nem adott neki és minden védelme csak gyors lábaiban és bámulatraméltó éleslátásában nyilvánul.”

Az emberen kívül, az állatvilágból az oroszlán és párduc a legnagyobb ellensége. A párduc többnyire lesből rohan rá, az oroszlán pedig rendszeren párjával, vagy többedmagával hajtja és midőn a vezető hím beérve, egy szökéssel a hátán terem, a meghajszolt állat, minden erejét összeszedve, egy darabig még tovább rohan rettenetes lovagjával, mely hörgő ordítás között, nyakcsigáját átharapva, leteríti; a többiek pedig azalatt villogó szemekkel, oldalaikat bojtos farkukkal korbácsolva, állják körül, míg a legvénebb hím végez vele.

Midőn lóháton és kutyákkal hajtják, ha ezek bekerítik, iparkodik ugyan rúgásokkal védeni magát, de ebben sem valami nagy mester. A hímek párosodás idején viaskodnak ugyan s rúgják, harapják néha egymást, de azért nem sok kárt tesznek egymásban; szóval teljesen védtelen állat. Mégis egyike a legizgalmasabb vadász-gyönyörűségeknek, gyors iramban száguldó jó paripa hátán ennek a szélesebb állatnak hegyen-völgyön nyomába vágatni és egy jól irányzott golyóval leteríteni.

Lélek és ösztön

Descartes automatáknak, Buffon csupán ösztöneik után indulóknak mondva az állatokat, megtagadnak tőlük minden szellemi tulajdont, sőt az akarat szabadságát is csak az ösztönök nyilvánulásának mondják. Ellenben Agassiz, Baer, Burmeister, Barrande, Giebel, Owen, Pfaff, Queenstedt és Leibnitz stb. az állatoknál szellemi életet, lelket és akaratot s bizonyos fokig egyént is feltételeznek.

Legújabbán Lacassagnac és Flourens tettek igen mélyreható és fontos észleleteket e tekintetben. Különösen Lacassagnac, a lyoni egyetem tanára mondja szerfelett fontosnak az állatok szellemi életét az emberekre nézve és ebben igaza is van, mert csak az embereknek állatokkal való összehasonlítása volna a legbiztosabb mód a tudományos lélektan megalapítására; s valamint az összehasonlító bonctan kimutatja alakilag a testrészek és csontszerkezet hasonlóságát, éppúgy kimutathatja a szellemi hasonlóságot azon anatómus, ki a lélek kedélyvilágát veszi az összehasonlítás szempontjából szellemi bonckése alá.

Nem lehet tagadni - már Aristoteles is fejtegette ezt, - hogy az ember lelke csecsemő korában semmiben sem különbözik az állatétól s csupán ösztönnek engedelmessé válik akkor, mikor a tápot adó anyai emlőt keresi, vagy szükségleteit, mint az állatfiókák, evickélés, sírás és nyöszörgés által jelzi, anélkül, hogy annak tudatában volna, hogy éhes, hogy szükségeli ezt vagy azt. Sőt ezek az ösztönök maradandókká válnak; az emberi lélek a csecsemőben nem fog kifejlődni, hanem dermedten, szunnyadva marad, ha környezete nem fejleszti ki szellemi életét, s ha minden szellemi befolyástól távol tartják; amint megtörtént a Feuerbach jogtudor által leírt Hauser Gáspárral, akit bűnös módon születésétől kezdve 17 éves koráig egy pincében tartottak bezárva és sem beszélni, sem gondolkodni nem volt képes, hanem csak, mint az állatok, visítás és nyöszörgés által adta jelét éhségének; azon módon kellett lelkét és öntudatát felébreszteni s nevelni őt újra, mint egy újszülött csecsemőt. Az Owen és Ocken természet-tudósok által említett, vadállatok közé került s ezek által felnevelt gyermekek is, éppúgy, mint az állatok, négykézláb jártak, ugyanoly hangan ordítottak, mint amazok; vagy vegyük csak hazánkban a Fertő-tóból kihalászott Hany Istókot, kit anyja tán kitett és a mocsárban valóságos kétéletűvé változott át; beszélni, gondolkodni nem tudott, hanem csak mint a vidra nyiszorgott, fújt és nyöszörgött, ha valami kellett neki: látott a víz alatt és csodálatos zezzugos szökellésekkel úszott, mint a békák.

Akár elfogadjuk Darwin elméletét, akár nem, az állatoktól a lelket megtagadnunk nem lehet. Ha elfogadjuk a leszármazási teóriát, akkor lelkes lényeknek kell őket tartanunk, hisz az emberi lélek az állatiból fejlődött ki; ha pedig nem, úgy az alábbiak eléggé bizonyítják, hogy az ösztön mellett többé-kevésbé kifejlődött szellemi étellel bírnak.

Természetes, hogy amint az emberi alkat a legtökéletesebb szerkezetű az élővilágban, úgy az emberi lélek is hasonlíthatatlanul s olyan magasan áll fejlettségében az állatoké fölött, amilyenné ezeket fejleszteni még megközelítőleg sem lehet soha.

„Az ember a teremtés koronája”, „a világ ura”, s ami az emberek értelmességét és lelki életét az állatokétól megkülönbözteti, az a reflexió, az öntudatos szellemi lét; mert az állatok is élnek, éreznek, tudnak, gondolkodnak, emlékeznek; de az ember tudja, hogy él, tudja, hogy tud, érzi, hogy érez, elgondolja, hogy gondolkodik, s okát tudja adni s önkéntesül tud, minden külső befolyás nélkül is emlékezni, ha akar.

Épígy az ösztön és szellemi élet között is, nem csupán különbség, hanem, határozott ellentét van, mert az ösztön vak, céltudatlan és változatlan szükség, a szellemi élet és értelem pedig: akaratzerű, feltételes, a körülményektől függő és változékony. „Ahol megvan az értelem

bizonyos fokig, ott léleknek is kell lennie”, mondja Flourens,⁴ mert az egyik a másik nélkül sehol sem képzelhető.

Az ösztön vele születik az állattal s ellenállhatatlan erő képében hajtja az állatot, anélkül, hogy ebben a szükségnek, akaratnak vagy értelemnek csak parányi kis része is lenne. Ezt teszi az állat, mert tennie kell, mert vele és benne született.

Úgy az ösztön-, mint a szellemi élet terén, már évek óta vizsgálódom én is, s mennél tovább haladtam e vizsgálódásokban, annál kézzelfoghatóbban győződtem meg róla, hogy az állatok fel vannak ruházva bizonyos értelemmel, melyet az ösztönrel azonosítani, vagy éppen felcserélni nem lehet. Mert az bizonyításra sem szorul, hogy ugyanazon fajbeli állatok egy és ugyanazon ösztönökkel bírnak, de különböző értelemmel vannak felruházva, mely értelem egyiknél magasabb, másiknál alacsonyabb fokon áll.

Így 1866 őszén rokonom, Horváth hajóorvos, négy fiatal hódfiókát (*Castor fiber*) hozott Észak-Amerikából. E hódokat egyhónapos korukban választották el szüleiktől s nálam (1887-ben) már igen célszerű kalitban voltak, mégis építeni kezdtek; az általam felnevelt pelék, noha élelmük, meleg, kényelmes helyük megvolt, mégis téli álmat aludtak; szintúgy a felnevelt fenyőcinkék (*Parus ater*), búbos-cinkék (*Parus cristatus*), dacára annak, hogy élelmük elég volt a kalitban, mégis bőven dugdostak el magvakat a szögletekbe, repedésekbe, éppúgy, mintha a szabadban lettek volna, hol élelem szűkében szokták az ilyen eldugott készletet elővenni. Ez tehát az ösztön, mely velük született, melyet szüleiktől nem tanulhattak, miután korán elszakadtak tőlük s annak dacára, hogy minderre nem volt szükségük, mégis megcselekedték, mert hajtotta, ösztönözte őket erre a velük született, a bennük lakozó ösztön.

Hogy minő más az értelem, hogy ez ugyanazon fajoknál is csupán magától az egyéntől függ, erre a következő példa a legalkalmasabb: A vadászkutyákban megvan az ösztön a vadászatra, de mégsem egyforma jól érti minden vadászkutya a vadászást, hanem egyik kitűnő, a másik pedig használhatatlan.

A legtöbb faj, állat, madár, álmodik is. Nagybátyámnak egy vén kopója alvás közben éppúgy csaholt és nyüszített, mintha hajtana: míg nagynéném macskája, melynek egy cérnára kötött gombolyag volt kedvenc játékszere, álmában előlábaival sokszor 8-12 percig ugyanazon mozdulatokat, kapkodást és gurgatást művelte, mint mikor nappal a gombolyaggal játszott. Némelykor a kanári és Cardinál álmukban halkán egy-egy strófát kezdenek énekelni, teljesen eldugott fejjel; egy szürke papagájom pedig több ízben beszélte álmában ugyanazon szavakat, melyeket napközben legjobban szeretett kiejteni, - pedig az álmodást nem lehet képzelni gondolkodás, értelem és visszaemlékezés nélkül, ösztönnek nevezni még kevésbé, mert akkor valamennyinek egy és ugyanazt kellene álmodnia.

Úgy az eddig elmondottak, mint az alábbiakból tehát kézzelfoghatólag kiderül, hogy az egyfajú emlősök, mint az egyfajú madarak mindegyike egy-egy különböző egyén s egyik a másiktól különböző karakterrel, természettel és értelmiséggel van felruházva.

Csak két példával illusztrálom ezt általánosságban:

A Csuklyás majmok (*Cebus capucinus*) közül egyesek szelíd, nyájas, ragaszkodó természetűek, tanulékonyak, míg mások vadak, harapósak, megközelíthetetlenek s az értelemnek egy parányát sem mutatják; a papagájok közül pedig a Kékhomlokú amazonból (*Chrysotis aestiva*) egyik példány tanulékony, szelíd, hízelgő, ragaszkodó s gazdája kedvét kereső, a másik bosszúálló, ravasz, alattomos, vad, dühös s oly kevés értelmiséget mutat, mintha nem is ugyanabból a fajból való lenne.

---

⁴ Mémoires sur l'instinct et l'intelligence des animaux.

Aki mélyen, alaposan belepillant az állatok kedélyvilágába, az, a fentiek mellett, még arról is meggyőződik, hogy az emberi nem kedélyvilágából, gyengéi és erényeiből szerfelett sok megtalálható az állatvilág egyes egyéneiben, melyektől az értelmiséget, észet, lelket megtagadni és ösztönnek nevezni, saját jobb meggyőződésünk elleni megrögzött tagadás volna.

A lélekvándorlás eszméjét sem más, mint azon sok rokon szellemi vonás ébresztette fel az ókori népekben, melyeket egyes állatfajoknál tapasztaltak; látva az állatok, madarak több esetben nyilvánuló öntudatos akaratát, szellemi életét, érzelmeit, ragaszkodását, jöttek azon gondolatra, hogy csak állathüvelyt magára öltött emberi lélek tanusíthat az állatban az emberekéhez hasonló érzelmet, kedélynyilvánulásokat.

Kezdve az anyai szeretet, gondozás és önfeláldozáson, a hűség, ragaszkodás, szereteten kívül, a féltékenység, irigység, bosszúállás, ravaszkodás, csalás, hiúság, tettetés, szemérmesség és bujaság, emlékezés és gondolkodás, valamint a magas értelem oly feltűnő példáit látjuk egyeseknél, melyeket csak szellemi élet: a lélek jelenléte magyarázhat meg, semmi egyéb - mert, ha ezeket is „ösztönnek” nevezné valaki, úgy az emberek között is meg kellene tagadnia az „egyént” s minden egyéni szellem- és kedélynyilvánulást „emberi ösztönnek” kellene neveznünk.

Egyes állat- és madárfajok megtámadott kicsinyeiket oly önfeláldozó szeretettel védik, hogy maguk is elvéreznek és áldozatai lesznek szeretetüknek a küzdelemben; fájdalmas sikoltozás és nyöszörgéssel kísérik, repdesik körül azt, ki kicsinyeiket elrabolja s iparkodnak megmenteni, kiragadni körmei közül; ezzel ellentétben pedig egyes fajok - akár csak a gyermekeiket kitevő lelketlen anyák - közönyösen engedik feldúlni fészkeiket, elrabolni fiókáikat, sőt némelykor maguk a szülők falják fel fiókáikat vagy hagyják éhen veszni őket, mint ez a sertéseknél, a szécinkéknél és kanáriknál gyakran előfordul. A legtöbb madárfaj, ha akkor esik fogságba, midőn kicsinyei vannak, ezek utáni fájdalmában elpusztul a kalitban. Minő dühvel védi a farkas, oroszlán, tigris kölykeit; az agyonlőtt majománya és medve pedig még utolsó vonaglásaiban is kicsinyeit védi, oltalmazza az ütődés és sérülés ellen, magához vonva, mellére szorítva.

Érdekes, de egyúttal mélyen megható, mint tanítják róka, farkas, oroszlán stb. kicsinyeiket a vadat megfogni, megölni, vadászfortélyokra, lesugrásokra, a veszély előli menekvésekre s elrejtőzködésekre; mint darabolják, szaggatják szét, sőt félig meg is rágják a prédát, hogy a kicsinyek gyenge fogaikkal össze tudják rágni; minő fáradhatatlan tanítói madaraink is fiókáiknak a repülés, élelem-, rovarkeresés- és evésben, hívó hangjaik megértésében, az éneklésben... Nem tanítja-e az anya is újszülött gyermekét az evésre, beszédre, mikor már értelemköre tágulni kezd? Az állatok értelmi köre is csak lassan, fokozatosan fejlődik és sokszor bámulatos eredményeket lehet elérni szellemi életük kifejlesztése által.

Én kajdácsaimat nem üres léhaságokra tanítom, hanem olyan kifejezésekre, melyekkel egyik-másik szükségletüket elégitik ki. Rendszeres tanítás által könnyen oda lehet vinni, hogy megérti, de meg is érteti, amiért kiabál. Ha megtanulja e szavakat: alma, kávé, cukor, dió, kérni fogja ezeket azon időben, mikor kapni szokta, teljes öntudat- és akaratval.

És ha kávéért kér és mást kap, nem elégszik meg ezzel, hanem addig kiabál, míg meg nem kapja. Sőt, ha éhes, sír, mint a gyermek; viszont harsogva felkacag, ha állójáról véletlenül leesik, vagy, ha az ingerkedve kínált falatot az ember kezéből kikaphatja. Jó kedvében fütyöl, dalol; de sohase teszi ezt, ha mérges, szomorú vagy beteg; egy Kék Arara egy álmos cselédüinktől eltanulta a lusta, elnyújtott ásítást; de azt sohase produkálta előbb, mint este 9 óra után, mikor már ő is álmos kezdett lenni. Fejüket egyesek nagyon szeretik kapartatni. Egy kajdácsom, ha azt mondtam: „Lóra, hadd kaparom a fejedet”, kinyújtotta fejét, tollát borzolta és legkedvesebb falatjait is visszautasította ilyenkor; ha nem kapartam, kiabált és nyugtalanzkodott.

Nem új eset az sem, hogy a kutya, meghalt gazdája sírjáról nem mozdult s ott éhenhalt bánatában; éppígy Kleinmayr fővikárius papagája gazdája halála után szintén bánatában halt meg, miután gazdáját keserves hangon siratva, nyögve hívta, kereste napokon keresztül.

Emlékezőtehetségük, figyelmességük jelét mutatja a következő körülmény: Lányétkú mada-
raimnak magam adok enni. Egy Jamaika Troupialnak (*Icterus Jamaicensis*) és egy Fuvola-
madaramnak (*Gymnorhina tibicen*) szerfelett jó étvágyuk van, úgyhogy reggelre már nincs
étük. Rendesen 8-9 óra között kapnak enni. Mikor én belépek hozzájuk, a Troupial énekelni
kezd s üres evővályúját kilöki, a Fuvola-madár pedig csőrében az üres vályúval jár-
kel, dörömböl kalitjában, míg enni nem kap.

(Ugyane tapasztalatot tette egykor gróf Csáky László képviselőházi alelnök is; az ő fuvola-
madara is a szájába fogott vályúval járt-kelt kalitjában, ha őt meglátta s követte minden
mozdulatát, jelezve, hogy enni kér.)

A féltékenység mind az emlős-, mind a madárvilágban ki van fejlődve. Az oroszlán-, tigris- s
farkashímek halálig küzdenek egy-egy nőstényért; egy szürke fajú Inseparables (*Agapirnis
cana*) pedig - ez nálam történt - megölt egy zöld verébkajdácskát (*Psittacula passerina*), mert
ez nőstényével pár csőrcsókolódzást váltott; de még nőstényét is megbüntette, t. i. aznap
többször kergette, csípdeste és hajszolta haragosan. Épp ilyen a hímgólya is. A szmirnaiak és
Ázsia keletén élők sokszor kedvüket lelik abban, hogy ruca- és gémtójásokat raknak a gólya
fészkébe. Mikor ezek kikelnek, a hímgólya kétségbeesett dühbe jön s csőrével agyonvagdálja
nőstényét, mint hűtelent.

A kajdácsonnál pedig keresve sem lehet találni irigyebb és bosszúállóbb teremtetéseket. Nem
egyszer tapasztaltam, hogy ha egyik papagájomat megcsókoltam s a másikat nem, ez még 2
óra múlva is megcsípett érte; ha nem vigyáztam, odarepült a megcsókolthoz s összezsípdeste,
pedig különben a legjobb barátok voltak.

De a gondolkodás és megfigyelés legmeglepőbb példáját a következő eset mutatja világosan
bizonyítva, hogy minő kifejlett észtehetséggel tudnak csalni, ravaszkodni s tettetni az állat-
világban is:

Egy Nap-papagáj (*Chrysothis ochroptera*) oly közel állt kalitkájával egy Csúfoló rigóhoz
(*Mimus polyglottus*), hogy ennek kalitját elérte, ha fejét kidugta. Hogy e pompás éneklő
gyakrabban énekeljen, egy-egy darabka leves-körtét adtam a kalit drótjai közé. A Nap-
papagájnak is folyt a nyála a gyümölcs után, de tél lévén s mivel ez drága volt, neki nem
jutott. A másik nap hallom, hogy a rigó füttyölt, de hangja erősebb volt a szokottnál és kissé
idegenszerűbb is. Adtam neki egy szelet körtét. Egy negyedóra múlva megint füttyölt - újra
körtét dugtam neki, mert az előbbi szelet eltűnt a drótok közül. Kevés idő múlva újra hangzott
a fütty, de nem ügyeltem rá; feltűnt azonban, hogy az ének folytonosan hangzik. Odamenve,
látom, hogy körte nincs! Lehetetlen volt, hogy a rigó e rövid idő alatt egy negyed körtét evett
volna meg; pedig eltűnt, mert sem kalitkájában, sem a földön nem volt. Újra adtam neki és
elrejtöttem. Ekkor láttam, hogy a papagáj kinyult, elvette a körtét s megette... és alig 10 perc
múlva utánozni kezdte a Csúfoló rigó énekét, emellett félszemmel kifelé lesett, hogy jövök-e?
Míg ott álltam, nem nyult a körtéhez s egy hangot sem hallatott, csak mikor elmentem. Több-
ször megpróbálva e dolgot, láttam, hogy tudatosan cselekedett így, hogy körtéhez jusson.

Egy másik papagáj egy ízben betegsége alatt boros piskótát kapott. Mikor meggyógyult,
persze nem kapta többé. Eleinte csak megvolt, bár sokat rikoltozott, de már a másik nap
borzas, kedvetlen volt s betegnek látszott. Megint aszúboros piskótát kapva, víg lett. Végre rá-
jöttünk, hogy valahányszor az aszúboros piskóta eszébe jutott, betegnek tetette magát. Éppígy
tett egy Amazon-papagáj is; ez is beteg volt egyszer s néném ápolva őt, majdnem egész nap

ölében tartva, simogatta, ápolgatta. Ez is, valahányszor nénémhez kíváncsozott, kit igen szeretett, nyögött, tollait borzolta, szárnyait, farkát leeresztve, betegnek tetette magát.

Flourens egy lovat említ, mely sántának tetette magát, valahányszor be akarták fogni; Lacassagnac pedig egy vén komondorról írja, hogy valahányszor társai télen a tűzhely köré feküdvé, neki nem engedtek helyet, az udvarra rohant s dühös csaholást kezdett; társai erre szintén kirohantak nagy csaholva, a vén ravasz pedig besompolygott és a legjobb helyet kereste ki ezalatt a tűz körül.

A hiúság érzése, különösen a pompás Lory-fajoknál, annyira ki van fejlődve, hogy egy kalitban meg nem tűrnek maguk mellett más tarka, szép tollazatú fajokat. Így egy nagy kalitkából ki kellett vennem a tarka Rosella- és Pennant-papagájokat, mert a loryk üzték, marták őket folyton, míg az egyszerű, fakó színezetű Nympha-, Sándor, Quäkker-papagájokkal baráti lábon éltek. Mingyárt fürödtek, rendezték tollaikat, ha csak egy porszem hullt is rá, vagy ha meg-megsimítottam őket.

Mindenki előtt ismeretes az a mély gyűlölet, mely a macskák és kutyák, a házinyulak és a vadnyulak között uralkodik; de néha megtörténik, hogy ily ellenfelek békét kötnek egy közös cél elérésére. Ezt Mouchez konstatálta Szent Pál szigetén, hol a Venus átvonulását figyelte meg; itt a patkányok és macskák barátságban éltek egymással és szövetséges társak voltak az apró madarak elpusztításában.

A macska, elefánt mintaképei a szemérmességnek, míg a kutya, majom az immoralitás mintaképei.

Egyes fajok szerfeletti kíváncsiságukkal tűnnek ki. Egyes antilóp-fajokat másképp nem lehet lövésre kapni, mintha kíváncsiságukat felébresztik. A vadász élesekét füttyent s rikító színű zsebkendőjét botra kötve lengeti. Erre a félnék, vigyázó állatok kíváncsian megállnak és közelednek, folyton csak a zsebkendőre vigyázva, egészen lőtávorig. A Csúfoló rigó pedig egész órákig elszálldogál egyik fészektől a másikig, kíváncsian vizsgálva azok belsejét, tojásait, a fiókákat. Ha fészket nem talál, egyes madarak hívó hangjait utánozza, hogy az elrejtett fészkekben lévő kicsinyek feleljenek és elárulják a fészkek hollétét.

A majmok észtehetsége pedig még a számolásra is kiterjed. Háromig tudnak számolni. Ha valamely gyümölcsöt vagy földet ki akarnak fosztani, előőrsoket állítanak ki. Ha három ember jó és elrejtőzik, a megfutamodott majmok nem jönnek vissza, ha két ember közben el is távozott, mert tudják, hogy a harmadik még ott lappang; csak ha ez is távozott, jönnek újra elő. De már négy embernél vége van e képességüknek, mert ha ezekből három eltávozott, nem emlékeznek rá, hogy a negyedik ott maradt s ez aztán a rejtekből lelövöldözheti őket.

A Hamardryasok és Geladák, Afrika ez óriási majmai, meg tudják különböztetni a harcost a földművelőtől; így, ha egy-egy durrah- vagy tengeriföldet fosztogatnak, nem rohannak vissza a hegyek közé, ha egy asszony vagy egy fegyvertelen férfi jó. Jöjjön ellenben egy fiúcska lándzsával vagy nyíllal, ettől rögtön megfutamodnak.

Sonnerat elefántvadász és természetvizsgáló érdekes adatokat ír az elefántok szellemi képességéről:

Egy szelíd elefánt mély gödörbe esett, melyből kijönni nem tudott, sem kivonszolni nem bírták. Rőzsekötegeket dobáltak tehát a gödörbe, melyeket az okos állat folyton maga alá rakott orrmányával mindaddig, míg csak el nem érte a gödör szélét.

Angolország legjobb bonneja sem viseli jobban gondját a rábízott gyermekeknek, mint egy szelíd elefánt. Sétálni megy velük, nem engedi őket vízhez, árokhoz közeledni, vigyáz, fülel mindenfelé; elfújja róluk a moszkítókat orrmányával, valamint megzörgeti a füvet, harasztot, bokrokat, hogy nem rejtőzik-e ott mérges kígyó vagy csúszó-mászó? Egy esetben Lord

Hastings gyermekeit és nevelőnőjét, kikre egy tigris támadott rá, egy ilyen elefánt védte meg, agyontaposva a vérszomjas vadat.

A pondycherii pagoda elefántjai alamizsnát gyűjtenek a templom részére s maguk fizetnek a cukornád- és banánkötegekért, melyeket saját szükségleteikre vásárolnak.

Gyönyörű jellemvonás ezekben az állatkolosszusokban a nagy értelem mellett, még a hála érzete is.

Madraszban történt, hogy a maharadzsa elefántjait mindennap fürdeni hajtották. Ilyenkor az elefántcsapat a piacon ment mindig keresztül, hol főzeléket, gyümölcsöt árultak. Egyik árusító-asszony, kinek bódéja is volt, az előlmenő legöregebb hímnek naponként hol egy köteg banánt, hol más zöldséget ajándékozott.

Egyik nap e hímelefánt és társai megvadultak s az óriási állat dühe elől még hajcsárjai is és velük minden élő, menekült, amerre látott, mert agyontiport volna mindenkit. Az árusnők is rémülten menekültek, köztük az is, ki az elefántot naponként megvendégelte, de vak rémületében ott felejtette pólyába kötött gyermekét kosarai mellett. A bősziült kolosszus bömbölve gázolt és szórt szét mindent s odaérve a bódéhoz, meglátta a síró gyermeket. A közeli házakból rettegve nézték, mint kapja fel orrmányával a kisdedet - az anya elájult - s várták, mikor fogja földre vágva, szertetaposni, - de ehelyett csendesen a bódé tetejére helyezte, hogy utána jövő társai el ne gázolhassák - és ordítva, fákat, korlátokat tördelve rohant tovább.

E felhozott példákön kívül még számtalan esetet lehetne felhozni, melyek szintén az állatvilág szellemi élete mellett bizonyítanak; de az elmondottakból is kétségtelenül kiviláglik, hogy az állatvilágnak is van szellemi élete, lelke, - mely, ha nem közelíti is meg az emberi lélek nagyságát, magasztosságát, de van, létezik s az ösztönnel semmiképp sem azonosítható egy fogalommal!

„Old Ephraim”

Az amerikai világrészben a természet sokkal óriásibb méretekben végezte a teremtés munkáját, mint a többi világrészekenél.

Hatszáz mértföldnél hosszabb, több mértföldnyi széles folyamait, tengerhez hasonló tavait, gigantikus fáit és mezőségeinek famagas füveit csodálattal bámulja a törpe emberi nem; és amilyen óriási méretűek ezek, hozzájuk hasonló arányú ennek a földrésznek állatvilága is és benne a mezőségek és a sziklahegység réme: a szürke-medve.

A vadászok és trapperek egy része „Kalebnak”, másik része „Old Ephraim”-nak nevezi, természetrajzi neve pedig: *Ursus horribilis*. Ez a jelző maga is mutatja, minő hatalmas és félelmes vadállatnak kell lennie.

Valóban az is! Mert vadságában vetekedik a tigrissel, erőben az oroszlánal. Majdnem bika-nagyságú óriás, olyan nagy és éles karmokkal, mint a vadkan agyarái, óriási testtömege dacára, gyorsaságban és kitartásban tútesz a lovon, erejével pedig egy nagy szarvast, vagy bölénytehenet futva képes elhurcolni; és ez ijesztő tulajdonságok mellett némelyiknek az élete oly szívós, hogy a fejébe, szívébe vagy tüdejébe fúródott golyóval még egy-két mértföldet szalad...

Szerencse, hogy ez a félelmes vadállat nem szapora, hanem egyenként vagy párjával él a Nyugati Sziklahegységnek (Rocky Mountains) nevezett hegylánc barlangjaiban, szakadékaiban és az azt környező mezőségeken. A legerősebb bölénybikát levágja és érckemény koponyáját talpának egy ütésével dióként beszakítja; mert legkedvesebb csemegéje az agyvelő és hatalmas fogaival péppé ropogtatja a bölények lábszárcsontjait, hogy a velőhöz jusson.

Az embernél szintén a fején kezdi, melyet a vadászok tanusága szerint egy harapással össze-roppant és péppé őröl rettenetes fogaival.

Alakja a megtettesült vadság és vérszomjas mogorvaság. Apró szemei vadul s izzó parázsként szikráznak bozontos fejében, vörös torkából hüvelykujnyi agyarak villognak elő, midőn pedig két lábra állva, süketen kongó, mélyhangú, támadó ordítását hallatja, a legbátrabb vadász szíve is nagyot dobban, e semmihez sem hasonlítható, félelmes ordítás hallatára. Azért úgy az indiánok, mint a rétségek és hegységek rettenthetlen vadászai között csak az viselheti a szürke-medve karmaiból készült nyakláncot és csak az ékesítheti süvegét füleinek szőrpamacsaival, aki maga ejtette el a mezőségek rémét; és az ilyen bátor és szerencsés vadászt nagy tisztelettel és hódolattal környezik...

A Sziklahegységtől a Vörös-folyó felé való útjában, a híres és bátor trapper: La Ronde egy ízben eltévedt és olyan kopár és terméketlen tájakra jutott, hol a vadnak még csak nyomait sem találta.

Minden élelmiszerből kifogyva, hiába keresgélt valami vad után, míg végre eljutott a Vörös-folyó partjára, hol bölényt, szarvast s antilópot remélt találni.

Kétnapi cserkészés után, mely alatt lova a buja legelőn minden erejét és ruganyosságát visszanyerte lőtt is egy antilópot és éppen a bőrét készült lehúzni, midőn az alkony kétes homályában, alig két puskalövésnyire, egy hatalmas állatot látott a fű között, melyet nagysága után bölénynek tartott.

Az antilópot otthagyva, nagy örömmel éppen puskája után akart nyúlni, midőn félelmes mormogás riasztotta fel és kimondhatatlan rémületére bölény helyett óriási szürke-medvét, gryzzlit látott maga felé közeledni.

Lova, melyet hosszú pályájával egy gyapotfához kötött, megvadulva ágaskodott és mindenáron el akarta a szíjpányvát szakítani; ő pedig, amennyire csak éhségtől elgyöngült lábai engedték, odarohant, mielőtt a nyeregbe szökött volna, a közeledő gryzzlit egy golyóval köszöntötte, azután a szíjat elvágva, tova vágatott, amint csak lova bírta.

Golyója a medve bozontos bundájáról visszapattanva, annak dühét és vérszomját még jobban ingerelte, de pihent lova csakhamar olyan térelőnyt nyert, hogy az üldöző medvét elvesztette szemei elől... mire kissé meglassította lova futását, hogy erejét kímélje. Tudta, hogy üldözője nem fog egyhamar nyomaiból elmaradni.

Csakugyan, negyedóra múlva már látszott a távolban a gryzzli sötét alakja, melyet hamarosan elfödött ugyan a beálló éjhomály, de azért haragos dörmögését hallani lehetett folytonosan...

Kissé gyorsabb ügetésre fogta lovát. A fehér, mészköves talajon egy idő múlva újra feltűnt az óriási fekete testtömeg, mely egyenletes futását betartva, lassan-lassan egyre közeledni látszott, La Ronde lova pedig már fáradni kezdett. Oldalairól a hab rongyként szakadozott és a félelemtől tágult orrlyukai hörögve, szaggatottan szívták be a levegőt.

Két óra mulott el ebben a rettenetes hajszában. Két óra, melynek minden perce ugyanannyi órának tetszett La Ronde előtt. A medve mindinkább közeledett, lova pedig hiába feszítette meg minden erejét, érezte, hogy minden ízében reszket alatta, botlani kezd, míg végre a nemes állat egy nagyot szökve, aggodalmas nyerítéssel összerogyott alatta.

Ezt előre látva, La Ronde nem került alája, hanem talpra szökve, az alig pár lépésnyire álló jávorfa felé szaladt és sietve kúszott felfelé, mert a medve már annyira beérte, hogy kúszás közben egyik lábáról a sarkantyút leszakította körmeivel...

A szürke-medve nem tud fára mászni, ezért bösz mormogással kerülgette a jávorfa törzsét, vadul szikrázó szemeit az ágak közt rejtőzködő La Rondera meresztve, azután a rémesen felnyerítő lónak egy csapással összetörve a gerincét, a fa alá hurcolta és fejét összeroppantva, nagy csámcsogással kezdte falni és szétszaggatni, időnként vad pillantásokat vetve felfelé, mintha azt akarná mondani, hogy a lovat csak részletnek fogadja el...

A vadász sokáig hallgatta a csontok ropogását és a vadállat szuszogó mormogását, azután látta, hogy a sötétségben egy még feketébb tömeg heveredik le a fa tövébe, mire nemsokára az ő fáradt és kimerült pillái is nehezedni kezdtek. Hogy le ne essék, egyik karját kardja szíjával, derekát pedig övével az ágakhoz kötötte és dacára félelmes helyzetének, elaludt. Midőn felébredt, a nap már magasan járt az égen, a gryzzli pedig eltűnt és csak egy nagy fekete, beszáradt vértócsa mutatta a véres lakoma helyét, mert a fenevad a ló maradványait a nyereggel és kantárral együtt magával hurcolta.

Erre a nehéz éjszakára még nehezebb nap következett, mert az éhség és szomjúság rettenetesen kínozza, e mellett hallucináló érzékei minden bokor és mélyedés mögött egy-egy szürke-medvét láttattak vele... Ilyen állapotban kóborolt estig; mikor már közel volt a végkimerüléshez, a távolban egy füstoszlopot pillantott meg. A tűz körül néhány indiánt látott, akik barátságosan megvendégelték friss bivalysültjükből...

Még érdekesebb ennél, hogy Boone, a nagy hírre vergődött vadász és telepes, miként ejtette el az első szürke-medvét.

Tizenhat éves korában, miután szülei elhaltak, egy vadászokból és trapperekből álló társasághoz csatlakozott, mely a nyugati sziklahegységek felé vette útját.

Fiatalkora dacára rendkívül testi erővel és biztos tekintettel bírt, a vadcsapák kutatásában még a tapasztaltabb vadászok között is alig akadt párja és amelyik vadra ráfogta a puskáját, azt el nem hibázta soha; mégis, e kiváló tulajdonságai dacára öregebb társai, fiatal kora miatt, folytonosan ingerkedtek vele és éretlen tacsónak, tejfeles szájú fickónak csúfolták, ami a fiatal Boone annyira elkésértette, hogy életét is szívesen feláldozta volna, hogy gúnyolóit valami merész vadászkalanggal lefőzhesse.

Egy napon a húsz tagból álló csapatot egy vén gryzzlivedve támadta meg és dacára annak, hogy vagy húsz golyót kapott a bundájába, mégis olyan dühvel esett nekik, hogy csapatjuk a futásban keresett menedéket; a legszájasabb csúfolódó a medve elől a folyóba menekült és ott is csak úgy szabadult az utána rohanó medve óriás karmai közül, hogy a folyó sebes áradata gyorsan lefelé sodorta.

Ez a küzdelem olyan félelmes és veszedelmes volt, hogy Boone, életében először, reszketett izgalmában, sőt még másnap is, midőn a nekidühödött vadállat ördögien szilaj támadására gondolt, a hideg futott rajta végig. Ennek dacára mégis szilárdul elhatározta magában, hogy addig nem tér vissza a csapathoz, míg a sziklahegységek rémét egymaga el nem ejti. Ezzel akarta gúnyolóit egyszersmindenkorra elhallgattatni.

Már két napja járta a hegységek magányos és vad szakadékait, hol a hegyi patakok dörgő moraján és a vad ordításán kívül más hang nem hallatszott, midőn alkonyat táján a sűrű gyalogfenyő-bozót mögött, egy összehasadozott sziklafal tövében, komoran ásító sötét barlangra akadt.

Az üregből kiáramló penetráns bűz, a naptól és esőtől halványított lerágott csonthalmok, melyek a bejárat előtt heverték, elárulták a szürke-medve tanyáját.

Mivel azonban a nap már a hegyek mögé ereszkedett és az alkony kétes homálya derengett a sziklavölgyben, nem hatolt be a barlangba, mert tudta, hogy a szürke-medve ilyen tájban úgy sincs barlangjában, hanem zsákmány után jár; azért tehát, hogy visszatérését kilesesse, elhatározta, hogy felmászik a szemközt álló vén fenyő ágai közé és ott várja be a reggelt.

A fenyő ágai között kényelmesen elhelyezkedve, hogy álmában le ne essék, fegyverét és magát erősen odakötözte egy „hosszú szíjpányvával, ami nélkül egy vadász sem indul útjára, azután a hosszas hegyen-völgyön való barangolástól elfáradva, csakhamar mély és nyugalmas álomba merült, amelyből nem zavarta föl a nagy szikla-baglyok kísértetiesen hörgő jajgatása, a farkasok üvöltő kardala és a feje fölött elvonuló hattyúcsapatok harangzúgásként aláhangzó éneke sem... Megszokta ő ezeket a hangokat már régen.

Napkelte táján azonban ijesztően mély mormogás és fújtató dörmögés riasztotta fel álmából. Mintha egy lokomotív fújtatna, zihálna és dübörögne; a dörmögést alágördülő kövek és mázsás szikladarabok görgő zuhanása követte.

Óvatosan kipillantva az ágak közül, egy óriási vén gryzzlivedvét látott két lábon közeledni. Egyik talpával egy félig szétszagotott szarvast cipelt, a másikkal pedig, hogy ne kelljen kerülgetnie, a mázsás szikladarabokat lódította félre pehelykönnyűséggel az útjából.

Boone csendesén helyén maradva, még pár órát aludt, hogy „Ephraim” zsákmányát elköltve, szintén álomba merülhessen, azután óvatosan és minden zaj nélkül leereszkedett a fáról, fegyverét a sziklafalhoz támasztotta és négykézláb a barlangba kezdett kúszni, hogy annak belsejét szemügyre vehesse.

Midőn térdeire ereszkedett, a szétrágott csontok közül egy összeroppantott emberi koponya vigyorgott rá üres szemgödreivel...

Boone szíve egy percre aggodalmasan összeszorult, a reá várakozó veszedelmek gondolatára, de vakmerősége nagyobb volt félelménél és inkább a medve karmai között akart elpusztulni, mint továbbra is gúnyoltatni magát.

A barlang sötét volt, levegője pedig undorítóan nehéz a rothadó állati maradványoktól és a medve penetráns bűzétől. Midőn szeme kissé hozzászokott a homályhoz, a medvét tőle vagy tíz lépésnyire, a barlang szájától pedig vagy húsz lépésnyire látta heverni a földön... Zajosan és mélyen hortyogott, ami arra mutatott, hogy torkig falta magát és most mélyen alszik.

A mellette levő mélyedésben szintén nagy halom összerágott csont hevert, beszakított bivaly- és szarvaskoponyákkal egyetemben, melyek között két emberi koponyát is látott... és ezek között a csontok és rothadó húscsontok között a patkányok és kígyók serege nyüzsgött, melyek közeledtére nagy zörejjel, sziszegő és cincogó visítással szaladtak szerteszét, sőt néhány kihízott patkány az alvó medve hátára ugrálva, menekült előle.

Boone megijedt, hogy erre a nagy zörgésre a vén „Ephraim” fel talál ébredni, de az tovább aludt, mire a vadász jó szemügre véve a barlang minden részét, visszakúszott a szabadba.

Mindenekelőtt nagyot lélezett a dögletes levegő után, levágott tarisznyája mellett lógó baltájával egy hat lábnyi hosszú fenyőágot és a tarisznyájából elővett vadméhviaszt olyanformán tapasztotta a fenyőág végére, hogy az egy kehelyforma mélyedést alkotott. Ezzel újra visszamászott a barlangba és a fenyőágot egy sziklahasadékba szorítva, butykosából erős pálinkát töltött a kehelyforma mélyedésbe.

Most még alkalmas gyujtóról kellett gondoskodnia. Újra visszatért tehát a szabadba és egy kevés gyapotot összezsavarva, a maradék viaszba göngyölte és aztán kicsiholva, meggyújtotta ezt a kezdetleges gyertyácskát.

Fegyverét gondosan megvizsgálva, vállára akasztotta és tenyerével a gyertya lángját elfödve, az üregbe kúszott és meggyújtotta a fenyőágon levő pálinkát, melynek lángjától és az olvadó viasztól csakhamar a gyantás fenyőág is lobogni kezdett és a barlangüreget egészen megvilágította.

Boone fegyverét lövésre emelve, gyors pillantást vetett a medve felé, amely még egyre mély álomba merülve, hortyogott és mivel igazi vadász léte, még ezt a félelmes vadat sem tudta védtelen álmában legyilkolni, felkapott néhány szarvas- és bivalyapockát és addig dobálta vele a vén „Ephraimot”, míg az nagy horkantással felébredve, dörgő ordítással talpra szökött; az égő fáklyától elvakítva, egy pillanatig szeméit pislogatva állott, azután talpait emelte, hogy az égő fáklyát leüsse a sziklafalról...

Ebben a pillanatban dördült el, földrengető visszhangot verve, Boone fegyvere, ki figyelmesen célba vette a medve mellén azt a sugárformán szétágazó szőrkoszorút, mely mögött a szív dobogott.

A barlang üregét megrázó dörrenést ugyanolyan felharsanó süket ordítás és utána nehéz zuhanás követte... „Old Ephraim” halálosan találva, hörögve vonaglott a csontok között.

A fáklya elaludt és Boone szívdobogva, mozdulatlanul hallgatódzott a sötétségben, mindaddig, míg csak minden el nem csendesedett...

Két nap múlva Boone éppen reggeli idejében akadt rá a csapatra. Azok már azt hitték, hogy elveszett, vagy a világba szaladt a szürke-medve elől, mely őket is szétkergette.

Boone nyugodtan üdvözölte őket, azután duzzadt tarisznyájából két óriási medvetalpat véve elő, odalökte a gúnyolódok elé.

- Egy kis reggelit hoztam! Ki meri mondani most már, hogy Boone Dávid éretlen, tejfeleszájú tacskó? Az vegye a kését és jöjjön odébb pár lépésnyire! - szólott merész és kihívó tekintettel.

A gúnyolódók megszégyenülve sütötték le szemeiket, a többiek azonban felugrálva a tűz mellől, zajos dícsérettel szorongatták kezeit és e naptól fogva a fiatal gyerek velük egyenrangú férfiúnak és vadásznak számított.

Amilyen szerencsésen folyt le Boone küzdelme a gryzzlivel, olyan megrázó és szomorú a következő történet.

Egy Pelletán Dániel nevezetű francia bevándorló a Vörös-folyó északi részén telepedett meg családjával és hatalmas tuskóházat építve, tél idején hódfogással és vadászattal foglalkozott.

Egy kemény téli estén azzal távozott hazulról, hogy csak másnap reggel felé fog hazatérni, mire felesége megígérte, hogy friss lángossal és kenyérral fogja várni.

Mint hogy kemény téli idő volt, a tűzhelyen éjjel-nappal egész máglya lobogott, mely a ház belsejét teljesen megvilágította. Midőn az asszony éjfél táján felkelt, hogy kenyérsütéshez lásson, erre a lángost-ígérő műveletre a két gyermek, egy négyéves lányka és egy kilencéves fiú is felkelt és mialatt anyjuk a ház előtt künn a sötétben aprófát hasogatott, a kisleány a földön ülve, egy iromba babával játszadozott, a fiú pedig az asztalra állva, egy nagy késsel a kunyhó végignyúló mestergerendájába valami ákombákomfélét vésegetett, amelyről azt hitte, hogy írás lesz.

Mind a ketten annyira belemerültek munkájukba, hogy a tűz ropogása és a szél sivítása közben, nem hallották azt a rövid halálsikoltást, mely kívülről behangzott. Csak arra riadtak fel, midőn az ajtó recsegve feltárult...

A fiú azonban azt hitte, hogy most is, mint rendesen, anyjuk fával megrakva löki be az ajtót, azért oda se nézett, hanem gyermekes dicsekedéssel kiáltotta:

- Mingyárt segíték, anyácskám, csak még a te neved betűjét végzem be!...

Kis hugának rémült sikoltására azonban odatekintett és a sikoltás ajkaira fagyott a rémülettől, mert a belökött ajtón egy iszonyú nagyságú szürke-medve rontott a konyhába. Bozontos bundája jégcsapokkal volt tele, vértől csepegő torka pedig gőzölgött...

A kis lányka ijedtében babáját tartotta a fogait csattogtató szörny elé, mintha azzal akarná megengesztelni, de az a kislány fejét egy harapással péppé morzsolva, üszökként villogó szemeivel a fiú felé pislantott, ki a késsel kezében, a rémülettől mozdulatlaná meredve, egy hangot sem bírt szólani.

Midőn azonban a szörny feléje indult, a rémület velőtrázó sikolyával karolta át a mestergerendát és felkapaszkodott reá. A medve oda is utána indult, midőn azonban az asztalra akart kapaszkodni, az felbillent a bika-nagyságú teher alatt. Erre bósz mormogással két lábra ágaszkodva, talpaival igyekezett a fiút elérni, ki erre kétségbeesett segélykiáltásokkal hívta anyját és édesapját, közben azonban a kezében maradt nagy késsel véresre vagdalta a medve utána nyújtogatott talpait. A medve meg olyanokat vágott dühében a gerendára, hogy az egész ház megrendült bele...

Ekkor érkezett haza az apa, ki a ház előtt nejt, kit a medve faaprítás közben lepett meg, szétszagatva találta, a kunyhóból pedig fiának kétségbeesett segélykiáltását és a medve haragos mormogását hallotta. Kuttyája dühös csaholással rontott be és támadt a medvére, mely most a kutya ellen fordult és eközben Pelletánnak sikerült két jól célzott lövéssel leterítenie, fiát pedig, ki akkor már az izgalomtól eszméletlenül hevert a gerendán, veszedelmes helyzetéből kiszabadítania...

A legnagyobb jelenetek egyike, midőn a gryzzli a prairieken legelő bölénycsordák bikájával vív élethalálharcot.

Mind a kettő hatalmas kolosszus. A föld döng és reng, midőn a medve szökellő futással a bölénybikára támad, mely óriási fejét nekiszegezve, vérbenforgó szemekkel lesi minden mozdulatát és nem egyszer két-három öltre löki homlokával és szarvaival. Ha azonban „Ephraim” a karmaival belékapaszkodhatik, vagy ha rávetheti magát, akkor ezt a rengetegtestű óriást is a földre zúzza ellenállhatatlan erejével és érckemény sörényes homlokát, melyen a golyó ellapul, behorpasztja, mint a tököt.

Boone beszéli, hogy apósa telepén a marhaól ajtaja olyan vastag és erős hyckori-deszkából volt összeácsolva, hogy a puskagolyók, melyekkel néha célba-lőttek rajta, nem ütötték keresztül, sőt egy ízben ellentállott egy megvadult bika legdühösebb rohamainak is. Mégis, midőn egy éjszaka „Old Ephraim” apósának a marháira ütött, ezt az ajtót néhány talpcsapással pozdorjává zúzta és egy tehenét elhurcolta.

Mint ahogyan a bölény Észak-Amerikának végtelen mezőségein, hol még egy évszázaddal ezelőtt százezrekre menő csordákban legelt, az oktalan pusztítás következtében annyira megritkult, hogy alig van belőle pár ezer darab az Egyesült Államok területén, úgy a szürke-medvék száma is megcsappant már a Sziklahegység területén az azelőtti időkhöz képest, a lőfegyverek tökéletesedése következtében; de még ma is olyan számban él ezen a rengeteg területen, hogy évenként hat-hétszáz darab gryzzlibunda kerül a szőrmepiacra.

A koronás galamb

Az eddig ismert galambfajok között a koronás galamb a legnagyobb. Öt fajtája ismeretes, melyek a mesés bujaságú növényzettel megáldott Új-Guinea és szomszédos szigetvilágán élnek. Ebből az öt fajtából a közönséges koronás galamb és a Victoria koronás-galamb (*Lophyrus Victoriae*) kerül hozzánk leggyakrabban. Testnagyságuk egy tyúkénál jóval nagyobb és szép színezetükkel, legyezőszerűleg felmereszthető, pompás bőbitájukkal, a legragyogóbb színű exotikus galambfajok mellett is méltán helyet foglalhatnak; mert az elsőnek alapszínezete igen szép pala-kék, vöröses-gesztenyebarnás háttal és szárnyakkal, melyekben fehér sáv ékeskedik; kócsagtollformán foszlós, lenge tollkoronája alatt feketével szegett skarlátvöröses szemei s fehérén beporzott piros lábai mellett, meglehetősen hosszú farka fehérrel van a végén övelve. A Victoria koronás-galamb valamivel nagyobb testalkatú, főszíne ennek is élénk pala-kék, de alsó teste vöröses-gesztenyebarna, szárnyöve kékes-, farköve ellenben fehéresszürke, tollkoronája pedig végein nem foszlós szálú, hanem mindegyiken egy háromszög alakú díszes tollzacslócska ékeskedik, mely leírhatatlanul kecses formát kölcsönöz ennek a legyezőszerűleg szétterülő dús tollkoronának: olyanformán ékesíti a madár fejét, mint egy indiánfőnöknek a tollkoronája.

Ezeket az impozáns nagyságú galambokat körülbelül 1700 óta ismerik Európában, különösen a díszszárnyasokat nagyon kedvelő és úgyszólván legrégebben importáló Hollandiában; az öreg Dampier már 1660 körül látta őket Kelet-Indiában és a Szunda-szigeteken meghonosítva, hol az udvarokon és majorságokban házi szárnyasként, a pompakedvelő radzsák és maharadszák állatkertjeiben és parkjaiban pedig díszmadarakként nevelték őket.

Ami életmódjukat illeti: Új-Guinea partvidékén és Waigiu-, Salavati-, Misool-szigeteken a koronás galamb, melyet a bennszülöttek Mambruknak neveznek, elég nagy számban él, mert a ragadozó állatok, orvmadarak és nagyobb hullófélék majdnem teljesen hiányozván, nem pusztítják e pompás szárnyasokat; a Titinek nevezett Victoria koronás-galamb ellenben valamivel ritkább és Guinea délibb vidékeit lakja; mindazáltal Amboinán, Bandán és Jáván át oly gyakran kerül ez is, a másikkal együtt, Európába, hogy a nagyobb állatkereskedőknél rendszeren kapható.

Ami természetüket illeti, sok van bennük a tyúkokéból, azaz inkább a fácánokéból, mert kisebb csapatokban jóformán egész nap az erdőben és cserjésben, a fák és bokrok alján ide-oda kóborolnak, a lehullott gyümölcsökből, bogyókból és húsosabb magvakból táplálkozva, a lehullott levelek közt kaparásznak és csak felriasztva szállnak a legközelebbi fára; ugyanígy éjjeli tanyául is annak a legközelebbi fának az ágait választják, ahol éppen rájuk esteledik.

Vadászata módfelett könnyű, azért az igazi szenvedélyes vadásznak kevés élvezetet nyújt; a fák ágairól egyik a másik után, minden bujkálás és meglepés nélkül, könnyen lelőhető. A durranásra a csapat a szomszéd fára száll és ha innen is lelőnek egyet-kettőt közülök, átszállnak a harmadik, negyedik fára, úgyhogy kevés idő alatt, mintha csak egyszerű céllövészet lenne, az egész csapat minden fáradság nélkül egymásután ledurrantható.

Ez ostoba és kevés észtehetségre mutató viselkedésük dacára, elég eszes és intelligens szárnyasnak mondható mind a két faj, ami pedig állatkerti és park- vagy díszszárnyas-értéküket illeti, abban szépségük, a fogságban való kitartásuk, viselkedésük a szárnyasok között első rangot biztosít számukra.

Természetesen ez az állításom egészen relatív dolog, mert egyenesen ki merem mondani, hogy kényes madár vagy állat nincs, csak a megfelelő ápolást és létfeltételeket adja meg neki az ember mindenkor. A dolog nehézsége csak abban áll, hogy munkát, fáradságot és tudást

nem kímélve, a szabad életmódot legjobban megközelítő lakhelyet, eledelt és egyéb szükségletüket megszerezzük nekik.

Két pár volt belőlük birtokomban; midőn megérkeztek vadak voltak ugyan egy kissé, de ezt a vadságukat pár nap múlva teljesen levetkőzték és a világ legszelídebb teremtményei lettek. Engedték pompás hátukat simogatni, kézből ettek és pompás gránátvillogású szemekkel minden mozdulatomat kísérték.

Mind a két párt 1884-ben Ziwsa G. troppai állatkereskedőtől hozattam s akkoriban még nagyon drágák voltak: egy pár *Lophyrus coronatus*-ért 140 márkát, a *Lophyrus Victoriáé*-ért pedig 185 márkát fizettem. Noha ez utóbbiakat három hóval később kaptam, mégis, midőn betettem a többiekhez, mingyárt az első percekben összebarátkoztak.

Házuk két és egynegyed méter hosszú, egynegyed méter széles és két méter magas volt, homokkal behintve, két ágas-bogas lyciumbokorral és ülő fákkal. Eledelül pár hétig vízben lágyított, de szárazra törölt tengerit, vízbe áztatott és jól kicsavart fehér kenyeret, zsemlyét, salátát, darabokra vágott sárgarépat, főtt burgonyát, ribizlit, egrest, almát kaptak, midőn pedig a bodzabogyó érni kezdett, ezt kapták, később a lycium bogyóit. Pár hét múlva a kukoricát keményen kapták; ezt nagyon szerették, vegyesen ették a zöldség-, bogyó- vagy gyümölcs-félével és pompásan érezték magukat mellette. Vízet nem túlsokat ittak, fürödni egyszer láttam egyiket a vízben, a homokban ellenben egész kényelemmel elnyújtóztak és fürödtek néha naponként többször is. A nap sugarai után nem nagyon vágyódtak, mert ha besütött kalitjuk egy részébe, legtöbbször az aláhajló lycium-bokor alá vonultak.

Nagy szelídségük dacára a lárma és nesz iránt - kivált, ha az közelükben volt - mindig érzékenyek és ijedősek maradtak, úgyszintén az idegenek jelenléte is zavarta, félnékké tette őket; ellenben akit párszor már láttak, vagy aki néhányszor enni adott nekik, annak a jelenlétét fel sem vették, aki pedig rendszeren gondozta őket, az benyúlhatott a kalitjukba, rendezhetett s tisztogathatott kedve szerint, anélkül, hogy legkevésbé is megriadtak volna. A fészkeléshez, párzáshoz nálam semmi kedvet sem mutattak és úgy tudom, még eddig egy állatkertben sem nevelték fel fiaikat, ha a tojás kikelt is, mert a fogságban nagyon gondatlan és lusta szülőkké változnak át. Ha a nőtény 2-3 napig szorgalmasan üli is a tojást, a negyedik napon már otthagyja, ha pedig a tojás kikel, akkor már ráunt a fiókák felnevelésére.

Hogy mennyire kitartók és szívósak jó gondozás mellett a mi éghajlatunk alatt is, mutatja az a körülmény, hogy az akkori meglehetősen kemény télen nálam fűtetlen szobában igen jól érezték magukat és midőn egy vasárnap délutántól egészen hétfő reggelig véletlenül nyitva maradtak a szoba ablakai és ajtaja, azt fel sem vették, noha vagy 12 fok hideg volt és a szél egész csomó havat sodort kalitjukba.

E pompás galambfajták körülbelül egy és háromnegyed évig voltak birtokomban; akkor megváltozott körülményeim úgy kívánták, hogy megváljak tőlük. Tőlem gróf York-Wartenburg, a híres német madártenyésztő és kedvelő birtokába jutottak, kinél a leírt gondozás mellett igen jól kitarítottak, sőt, mint hallottam, fészkelni is kezdtek pompásan berendezett madárszobájában, miután jámbor és a többi szárnyassal nem törődő természetük miatt, más kisebbfajta madarakkal is együtt tarthatók.

Ma már, mint a legtöbb importált exotikus szárnyasnak, nekik is jóval alább szállott az áruk, úgyhogy páronként alig néhány pengőért beszerezhetők a nagyobb állatkereskedőtől vagy szállítótól.

Hét főbűnök az állatvilágban

E könyv hasábjain „Lélek és ösztön” cím alatt kifejtettük, hogy az embereknek az állatokkal való összehasonlítása egyik biztos mód lenne a tudományos lélektan megalapozására; ehelyütt azt akarjuk kifejtetni, hogy az állatok vétkeinek és bűneinek összehasonlítása az emberekével olyannyira fontos lenne a büntetőjogászok szempontjából, hogy megérdemelné a legmélyebb tanulmányozást és megfigyelést; mert ez összehasonlítás által az emberi léleknek és cselekedeteknek sok megfejthetetlen kérdését lehetne - kivált a bűnügyekben - megoldani.

A legtöbb állati vétkeknek és bűnnek megfogalmazása és alapja - tehát a tény - azon ellenállhatatlan vak ösztönből indul ki, mely az emberekben szintén megvan, csak a kivétel és az elkövetés módozatai származnak az egyéni értelem- és lélektől; így más elbírálás és más, enyhébb büntetés alá kell hogy essék azon bűn, melynek szülője az ösztön és más alá az az egyén, kinél az értelem és szellem felett az ösztön áll túlsúlyban.

Mert bármily raffináltan kieszelt és végrehajtott legyen is a bűn, mindig van benne valami, ami csupán a vak ösztönre vezethető vissza, mely a legértelmesebb emberben is ott szunnyad a lélek és akarat mellett; sőt vannak bűnök, melyek egyedül az ösztön ellenállhatatlan kényszerítéséből születnek s hajtják az egyént az elkövetésre. Itt tehát a léleknek és értelemnek magában a bűnben semmi része sincs, hanem csak azon módokat és eszközöket eszeli ki, melyekkel a bűnt ügyesen végrehajthatja, elpalástolhatja s a bűnhődést elkerülheti, mert erre az ösztön, az indító ok, nem képes; ez csak vakon, ellenállhatatlanul a tett elkövetésére kényszeríti.

Mennél fejlettebb - mondjuk, mennél műveltebb - a lélek, mennél magasabb az értelem, tehát mennél kifejtettebb az „egyén” az emberben, annál kevésbé nyilatkozik az ösztön, ellenesetben viszont annál nagyobb mértékben. Csakhogy itt még nagy szerepet játszik az átöröklés is, egy sor vonásban, mely semmiféle mesterség, nevelés és hajlam által el nem sajátítható, miután csak a „születési öröklés” által keletkezik; így ezt is az ösztönrel azonosíthatjuk, működjék bár szellemileg vagy anyagilag, mert ennek hatása is csak valamely belső kényszer, melynek az akarat csak igen ritkán képes ellentánni.

Lacassagnac⁵ mondja, hogy: „A farkasok morálja igen alkalmas volna rá, hogy a kriminalistákat az emberek erkölcsi élete felől felvilágosítsa”, de egyúttal arra a következtetésre jut, hogy csak az emberek bűnössége annyira öntudatos, hogy tudják, érzik, szégyenlik a bűnt, de cselekszik mégis, sőt elleplezésekkel, cselekkel igyekeznek a bűnhődésnek (melynek tudatában vannak) elejét venni; de azt nem mondja (nem is tagadja ugyan), csak kertelés és kerülgetés által iparkodik elodáznai, hogy az állat szintén öntudatosan cselekszi-e a bűnt, tudatában van-e annak, hogy bűnhődni fog s egyáltalán érzi-e azt, hogy bűnös?

A fent elmondottak után tehát párhuzamot vonhatunk az emberek és állatok vétkessége között. Azon állatoknál, melyeknek értelme, szelleme - tehát a lélek - felébredt, az ösztönt nagyon csekély részben, csak a mindennapi létfenntartási esetek szűk korlátai között látjuk némileg nyilvánulni; ellenben a vadon élőknél, hol a szellemi élet csak oly erőszakos esetekben nyilvánul, melyeknél az ösztön nem nyújthat megoldási módot, legtöbbször az ösztön irányítja az állat tetteit, a külső viszonyok és körülmények változása szerint; így az állatvilág bűnei és vétkei is kétféle eredetűek: ösztönből eredők és értelmi, vagyis öntudatos bűnök.

A tisztán ösztönből eredő bűnökben kevésbé akadunk az öntudat és értelem nyomaira, mint az értelmi bűnökben; ezekben mindig a meggondoltság s a bűn tudata nyilatkozik, sőt

---

⁵ Lacassagnac: „A kriminalitás az állatvilágban.”

nyilatkozik még a bűnhődés tudata mellett, az elővigyázatosság, a bűnhődés félelme is, nemcsak a tett után s a rajtakapás eseteiben, de a tett elkövetése előtt is, ami kézzelfoghatólag bizonyítja, hogy az állat tudja, hogy rosszat tesz, de megteszi, megpróbálja tenni, mert arra is gondol, hátha sikerül s nem tudják meg, így nem éri büntetés.

Hogy az öntudatos bűnök inkább a háziállatoknál, vagy huzamosabb ideig az emberek környezetében élő s szelíd állatoknál fordulnak elő legtöbbször, az igen természetes, mert ezeknél a környezet sokfélesége, változatossága, a bánásmód és a szelidítés felébresztette, kifejlesztette az értelmet, a lelket s ezzel bizonyos ítélő- és következtető tehetséget is, melyeket a vadonban élőknel a megszokott s folyton ugyanegy környezet, a napról-napra ösztönöknek hódoló életmód egyformasága ennyire nem ébreszthetett fel. A mindennapi életből vett s mindenki által tapasztalt alábbi egyszerű példák eléggé bizonyítanak: Pl. egy betanított vadászkutya - bár az engedelmességre betanították, szoktatták - mégis csak úgy engedelmeskedik, ha akar. De valahányszor urának - egy vagy más okból - nem engedelmeskedik, kévessel utóbb nyüszítve, nyöszörögve csúszik lábaihoz, hogy ne verje meg engedetlenségéért. Ezt minden vadász tapasztalta s úgy magyarázza, hogy azért nyüszít, - mintegy könyörög - mert tudja, hogy rosszat tett és hogy ne érje büntetés.

Nagybátyám vizslája a legjobb vadászeb volt, de kimondhatatlanul torkos, úgyhogy a tűzhelyről, konyhából ellopott mindent, amit elérhetett. Természetesen, ha rajtakapták, jól elverték. Nem egyszer megfigyeltem, mikor az udvarról az ablakon át meglátta a húst a konyhaszalon, belopódzott, de emellett óvatosan körültekintgetett, nincs-e ott valaki s gyorsan lekapta a húst, hátra lopódkodott vele a kert végébe, s ha senki rajta nem kapta, olyan ártatlan pofát vágott, midőn újra bejött, mintha nem is ő tette volna. Ha pedig rajtakapták, keservesen üvöltözve, behúzott farkkal, mintegy kérve csúszott lábaink elé s már előre annyira ordított, mintha a korbácsot már a hátán érezte volna s ordítózva hátra-hátra, a fogas felé tekintgetett, hol a korbács lógott, mellyel ki szokott kapni. Kétszer történt meg, hogy a büntetés elől elsökött s a hívásra nem jött vissza; ilyenkor jobban megfenyítették, mint máskor s ezt szintén megjegyezve, többé nem szökött meg a csiny után. Megfigyeltem továbbá, hogy mikor a lopott jószágot falatozta s a kertajtó nyílt, otthagya a prédát, kerülőutakon sompolygott el s mit sem tudó pofával került újra elő. Megtörtént az is, hogy lopás közben rákiáltottam; erre elsompolygott és két-három órán keresztül, ha én kerültem elébe, előttem vinnyogott, nyöszörgött, de más személy előtt, aki tettét nem látta, a szokott víg és fürge volt. Ha a házőrző kutya vagy a macskák voltak a konyhában, akkor egészen szemtelenül lopta el, amit ért s nem a kertbe vitte, hanem mingyárt a folyosón lévő padlásfeljáró alá rejtőzve ette meg; ezután bárki jött is, nem bujt, nem futott, mint máskor, ha még a komondorok és macskák közelben voltak, hanem nyugodtan lehasalt ő is a közelben s a kiabálásra és lármázásra fülét se billentette, hanem nyugodtan, ártatlanul nézett mindenkire; ellenben, ha többi, szintén tolvaj kollégái nem voltak ott, már az első kiáltásra behúzott farkkal, a fal és korlátok védelme alatt szökött ki a folyosóról.

Ama gazdátlan piaci kutyák, melyek mondhatni félvad állapotban élőködnek, még azok is érzik a bűnös öntudatot; mert, ha valamit úgy löknek nekik, azt mingyárt nekihasználva költik el az ajándékozó előtt, de bezzeg nyargalnak, ha egy-egy darab húst vagy cipót lopnak a kosarából és áruasztalról, akár észrevette a károsult, akár nem - és azt messze, félreeső helyen költik el, sőt aznap azon asztalt és kosarat félve s mindig futásra készen, kerülgetik. Most nézzük azon egész vad állatokat, melyeket szintén az éhség ösztönöz a lopásra; tudják-e ezek is, hogy bünt, rosszat cselekszenek s félnek-e, tudnak-e a büntetésről? Itt van mingyárt a szarka. Ez, ha fiatal 2-4 napos nyúlfiókákra talál, nem rohanja meg őket azonnal, hanem előbb felemelkedik a légbe s körülkémlél, hogy az anya nincs-e közelben valahol, hogy a fiókák sívítására előrohanhasson; mert azt nagyon jól tudja, hogy a nyúlanya veszedelmes ellenfél: első lábaival olyan ügyesen s gyorsan csapdos a rabló felé, hogy ennek meg kell futamodni. A

torkosfalók (*Gulo borealis*) viszont annyira az ösztön kényszerítő hatása alatt áll, hogy bár tudja a veszélyt, mégis mellőz minden cselet és ravaszságot, s vakon megy a prédának. De némelykor, hogy lopási vágyát kielégíthesse, tisztos távolban, fedezve magát a bokrok, gödrök árnyékában, hetekig követi a prémvadászokat, az ezek csapdáiba s fogóiba került vadakat ügyesen kilopkodja és elhordogatva elrejtí. Úgy, hogy a Hudson-, Erie-tavak körüli, a kanadai és szibériai prémvadászok kétségbeesve keresnek fel más vad-fogó területet - sokszor 10-20 mértfölddel távolabb, hogy e rabló nyomukat elveszítse, mert tudják, hogy ha egyszer felfedezte őket, egyetlen vadat sem fognak többé csapdáikban találni; mert előbb kilopkodja belőlük a Wolwerain, mint ők, sőt még az elrejtett prémkészletet is felkutatja s elhordja; megtörténik sokszor az is, hogy egy prémvadásznak egész idényét tönkreteszi, mert követi, utána megy más vidékre is.

Az elmondott s az alábbiakhoz hasonló példák indították az ókori népeket arra, hogy a büntető állatokat ugyanolyan büntetéssel sujtsák, mint a bűnöket elkövető embereket. Bár az az eszme, hogy az állat bírhat a bűn tudatával, csak oly sejtelemszerűen élt lelkükben, hogy az okát bizonyára nem tudták volna megmondani, mi indítja őket a megtorlás tényére, azon a célon kívül, hogy megsemmisítve a bűnöst, hasonló bűnnek elejét vegyék.

Így Mózes törvénye elrendeli, hogy: megkövezendő ama bika, mely embert, asszonyt halálra döf és fogságra vetendő ama lovak és szamarak, melyek lusták, akaratosak és rugdalózdók.

A görög s római történelem is mutat fel példákat: így Nero keresztre feszítettett egy kutyát, mely rögtön vonítani kezdett, mihelyt ő a lantot pengette; Ethaunos archon pedig egy bakkecskét nyúztatott meg elevenen, mert egy gyermeket halálra öklelt.

A középkor története pedig éppen telve van a hernyók, egerek és patkányok elleni kiátkozásokkal. 1543-ban Grenobleban a városi tanács a szőlőket pusztító csigákat exkommunikáltatta; 1585-ben a velencei fővikárius ünnepélyes szertartással, átok és elpusztulás fenyegetése mellett parancsolta ki a hernyókat az országból. 1356-ban Lausanneban a bíróság egy sertést pallossal végeztetett ki, mert felfalt egy embert, s ezt az ítéletet ép oly aktussal hajtották végre a piacon, mint akár egy embernél; t. i. emberi ruházatban vezették a vérpadra. Az araboknál pedig még ma is, ha egy-egy nyáját pusztító oroszlánt sikerül a lessgödörben megfogni, gyalázó, szitkozódó és becsmérő szavakkal szidalmazza az egész törzs, azután a nők és gyermekek agyonkövezik, s emellett meg vannak róla győződve, hogy a szidalmakra az oroszlán szégyenli magát, s érzi azon lealázó gyalázatot, hogy gyáván, becsstelen halállal - nők és gyermekek kezeitől - kell elpusztulnia!

A lélek és értelem kérdéseit kutató tanulmányaimban többször oly meggyőző bizonyítékára akadtam az állatok értelmiségének és öntudatának, hogy szinte megdöbbenve kérdeztem önmagamtól, honnan veszi az ember azt a jogot, hogy az állatokat oktanoknak, lelketleneknek és érzésnélkülieknek képzelve, őket tetszés szerint kínozza s pusztítsa? E tekintetben még Lacassagnac is nagyon felületesen ítél s végez velük; látszik, hogy inkább elméleti tételekből meríti következtetéseit, semmint önnön észleleteiből, bár több helyen felemlíti, minő és mennyi becses anyagot gyűjtött a párizsi Jardin de Plantes- és Société d'Acclimations-ban. Igaz, hogy minden bűvárnak, ki a lélektannal vagy egyáltalában az emberekkel foglalkozik, elsősorban az állatkertek lehetnek legjobb tanulmányhelyei; de csak az olyan állatkertek, hol a szakismeret, tudás és értelmes kezelés minden állatfajnak megadja azt a környezetet, melyben fesztelenül és otthoniasan mozoghat.

Hogy az állatok bűnözésének jellegét kellőleg megítélhessük, beszámíthatóságukat kell megállapítani, valamint azt, hogy lelkük, értelmük van-e, vagy legalább ezeknek bírnak-e némi parányával?

Igenis bírnak! Csakhogy éppen e beszámíthatóság különbözteti meg élesen az ösztönökből eredő bűnöket az öntudatos bűnöktől. Az ösztönből vétkezők, bár a lakolásra és bűnhődésre számítanak s ezt csellel, ellentállással, vagy meneküléssel iparkodnak ki is kerülni, de nem bírnak tudatával annak, hogy ez bűn; pld. úgy a szarka, mint a torkosfalók nagyon jól tudják, hogy rablásuknál veszéllyel kell nekik megküzdeniök, mint kell az Ichneumonnak, a nílusi intőnek, mely a krokodilustojásokat pusztítja, vagy az oroszlánnak, midőn a kafferbika kis borjára vadász, de ők ezt a prédaszerzést a létért való harc küzdelmeinek tekintik a veszélyek s a bűnhődés tudatával. Midőn azonban a torkosfalók a prémvadászok után les és ezek tőreit fosztogatja ki, teljes tudatával bír annak, hogy rosszat tesz, hogy bűnhődik, ha nem vigyáz, azért ily alkalommal nem vakon, hanem a legravasabb csúszással, rejtőzéssel kerülgeti őket, hogy észrevétlen maradhasson.

Az öntudatos bűnöknel az állat is legtöbbször épúgy tudja, hogy rosszat tett, mint az ember; tudja, hogy büntetének lakolás, bűnhődés a következése, tehát a beszámíthatóság is csak szükséges folyománya kell, hogy legyen a restség, bosszú, gyilkosság, szerelemfélétség, rablás, kéjvágy, torkosság bűneiben ezeknek.

Ezenkívül még a részegség vétkebe is beleesnek némely állatok, ha az ember alkalmat ad rá nekik, s ekkor - akárcsak a részeges ember - minden mértékletességükről, munkásságukról és egyéb jó tulajdonságaikról leszoknak. A méhek, e szorgalmas, rendezett viszonyú rovarok, ha egy ideig szesszel kevert mézzel tartják őket, annyira rászoknak erre, hogy feledik előbbi munkásságukat, többé nem dolgoznak, csak a kész mézet fogják fogyasztani. A medve is könnyen rászokik a borra és pálinkára és ha a legjobban betanított példányok közül való volt is, teljesen elfeledi előbbi mesterségét, szelidségét; de legfőképp rabjává tudnak lenni az ivás szenvedélyének a nagyobb fajta majmok. Így Richardson hajóskapitány és bűvár egy oráng-utángot szoktatott magához, mely minden útjában kísérte. E majom rendesen urával étkezett, egész emberi módon ült az asztalnál, kést, villát, asztalkendőt használva; s naponta kijárt neki egy kis adag rum és ebédnél a bor. A rumot annyira megszerette, hogy a matrózok már nem tudták rumadagjaikat hová dugni előle; sokszor a leghihetlenebbül ügyes módon jutott a rumhoz, s lecsípte magát holtrészegre. Ura ilyenkor jól elverte, de csodálatos, hogy míg más, tiltott dologról egyszeri könnyű büntetésre is leszokott, addig az ivásról a legszigorúbb büntetés dacára sem. Ez lett halála is, mert a raktárnok az éléskamra ajtaját nyitva feledvén, Yim besurrant, s egy nagy üveg rumot elcsenve, elrejtőzött. Csak hörgéséről és öklendezéséről akadtak rá; s mert a nagy üveg rumot egy cseppig mind megitta, dacára az alkalmazott szereknek, másnapra szeszmergezésben múlt ki.

A restség bűnét leginkább a lovaknál, ökröknél s a szamaraknál találjuk. Egy vén, kiérdemült lovat csak vízhordásra használtak, de már a harmadik fordulónál meg-megállt. Persze ilyenkor záporoként hullottak rá az ütések. Egy alkalommal nekiindult, de rögtön erősen sántítani kezdett, úgyhogy visszavezették az istállóba. Másnap ugyanez a jelenet következett be: a harmadik fordulónál, nem várva be az ostor nógatását, sántított... s ez így ment jó ideig, míg rájöttek a ravaszságára. Ugyanígy tett egy szamár; ez meg rögtön a földre vetette magát, mihelyt a szokottnál nagyobb terhet raktak reá s rugdalódnai, rángani kezdett, mintha végét járná.

Az irigységnek igen sok példájára akadunk úgy az emlős-, mint a szárnyas-világban, úgy a kenyéririgység, mint a szellemi irigység területén. A Rhesus-majom (*Inuus rhesus*) társait nemcsak enni nem engedi, de amennyi ételmezt csak bír, szájába töm, kezei és lábaiba fog, maga köré gyűjtve ráül és dühösen védi, a fenmaradót pedig, hogy társai ne élvezhessék, bűzös váladékával mocskolja és keveri be. A tengelicek és a Vidah-pintyek (*Vidua principalis*), még ha jól is laktak már, többi társaikat sem enni, sem inni, sőt fürödni sem engedik, ha még annyi vizes és étedény van is a kalitban. De legjellemzőbb a következő példa: Egy könnyű szárny-

sebbel lőtt kányát (*Milvius regalis*) vettem s ezt egy szobában ápoltam. A seb begyógyult s a madár jól érezte magát. Ugyanabban a szobában azonban még egy egérszürke s két angora macska is tanyázott. Eleinte a kánya rájuk sem nézett, de egy hét múlva már - mikor a macskák reggelizni kezdtek: tejes zsemlyét, - a kánya otthagya az ő táplálékát, a nyers húst, s elűzve a macskákat, ezek tejes zsemlyéjét falta fel. Néha annyit falt, hogy szinte tátongott bele, sőt ki is hányta, de csakhogy azok ne ehessenek, ő falta fel a neki természetellenes táplálékot. Egy szürke papagájom, mely a legjámorabb és okosabb jószág volt és soha sem bántott egyetlen madarat sem, egy szelid kanárinak, mely ujjamon üldögélt s nekem kedveskedett, egy roppantással összezúzta a fejét, midőn én - erre nem is gondolva - a kanárral ujjamon feléje mentem, azért, mert hívására nem ügyeltem úgy mint máskor; e tette után azonnal a spaletára repült fel, mert látta, hogy első mérgemben a pulykatoll után nyúlok, amivel ki szokott kapni, ha valami rosszat tett. Szintén kiváló példáját mutatják az irígységnek a chingák (*Mephitis suffocans*) a pázás idején. Ez az emlős oly iszonyú bűzös folyadékot tud magából lövellni, hogy embert, állatot fuldoklás, ájulás és hányás lep meg tőle, s ez iszonyú bűzt $\frac{1}{2}$ - $\frac{3}{4}$ évig semmiféle szappan, szagos víz, fürdés és maró szerekkel eltüntetni nem lehet. Egy-egy chinga nőtényt két-három hím szokott kísérni a pázás idején; néha 2-3 napon át udvaroltat mindhárommal magának, míg végre választ. Ilyenkor a visszautasított hímek egyike vagy másika, úgy a nőtényt, mint választottját bosszúból végig lövelli bűzös váladékával, de aztán nyargal is eszeveszetten, mert a feldühített pár agyonmarja, ha beéri. Hanem az irigy, visszautasított imádó bosszúja teljes, mert sem a nőtény, sem a hím egymást a förtelmes, okádtató szagtól megközelíteni nem bírja, sőt még a többi chingák is messze elkerülik; így abban az idényben a pázás örömeitől elesnek, mert kell egy jó fél év, míg ama szag elpárolog.

A bosszúállásról pedig annyi hiteles adat áll rendelkezésre, hogy a legfőbbeket lehet csak felsorolnunk. Egy a nőtényektől mellőzött hímgalamb egy héten át minden éjjel a galambdúcba rohant be s ott dühösen verte, cibálta társait, míg csak ki nem fáradt s ki nem zavarta a vak éjbe valamennyit. Kalkuttában egy szabó, mikor a Nizam elefántjai naponta elhaladtak ablaka előtt, a legvénebb hímnek néhányszor gyümölcsöt s kenyeret adott, úgyszólván az elefánt e szokásból orrmányát naponként benyujtogatta hozzá: de a szabónak nem mindig volt kedve az adakozásra s ezért az elefánt orrmányát, hogy leszokják a benyujtogatásról, két napon át megszurkálta tűjével. A harmadik napon az elefánt újból benyujtotta orrmányát s midőn látta, hogy a szabó újra a tűvel akarja érinteni, olyan erős vízszugárt lövellt orrmányából a szemei közé, hogy a szabó elszédülve bukott a földre. 1882-ben Barnum menaszériájában, 1885-ben pedig a londoni állatkertben történt, hogy a különben szelíd és jóindulatú elefántok ápolóikat, kik durván ütlegették és kínozták őket, agyaraikkal agyondöfködték; sőt a londoni esetnél ez állatóriás, midőn a másik ápoló óljába lépett, fenyegető trombitálás között orrmányával ennek a lábai elé dobta az átdöfött holttestet. De a legmegrázóbb a következő eset: Stehrül, rotterdami öreg, nőtlen magánzónak egy kedvenc macskája volt, mely vele evett az asztalnál mindenből s az örökös dédelgetést és kedvezést szinte megkövetelte. Egy alkalommal vendége volt az öreg úrnak, ki előtt nem akarva kimutatni túlságos szeretetét, macskájának, mely folyton körülötte nyávogott, csak a földre vetett egy csirkecombot s mérgesen rákiáltott: „Takarodj innen, ma így is jó lesz neked.” A macska rá sem nézett az odavetett falatra, hanem bosszúsan a szoba szögletébe vonult. Ebéd után a vendég, míg az öreg úr szokott délutáni álmát aludta, a kertbe ment sétálni; de mikor sétája végeztével a szobába lépett, - a borzadály rettentő kiáltását hallatta, mert öreg barátja vérében úszva, szétroncsolt torokkal, halva feküdt karosszékében. A sebek és a körmök nyomai a macskára vallottak, de az sehol nem volt fellelhető. Hogy erről megbizonyosodjanak, a halott kezére hosszú fonalat kötöttek s a másik szobában csendesen elrejtőzve, rángatni kezdték a fonalat, miáltal a halott kezefeje mozogni kezdett. Erre mint egy ördög, borzolt szőrrel, dühtől lángoló szemekkel bűjt elő a macska a kandallóból s a halottra rohanva, körmeit arcába, torkába vagdosva, fogaival is újra marcan-

golni kezdte a hullát. Erre berohantak, hogy a gyilkos dögöt agyonüthessék, de ez egy óriási szökéssel, az ablakon át kimenekült s úgy eltűnt, hogy azóta sohasem látták. Ez a rémes eset, melyet az 1865-iki „Fauna” című természettudományi folyóirat közölt, egyesíti magában az átgondolt bosszúálló gyilkosságot s a bűnhődés tudatát: a rejtőzés- és menekülésben. - A szerelemfáltás még a legjámborabb állatokat is dühössé, vérengzővé teszi. A hím oroszlánok addig küzdenek egymással egy-egy nőstényért, míg egyikük ott nem marad a küzdőtéren, néha mindkettő; a hím kenguruk közül a vénebb hímek vízbe fojtják a fiatalabbakat a küzdés hevében. A Hamadryasok és Geladák, e hatalmas izomerejű majmokból azon hím, melynek nőjét egy másik hím, ha csak egy torokhanggal is, üdvözli, vagy egy bogarat csíp le előzékenyen sörényéről, oly vérengző dühvel támadja meg a másikat, hogy ritkán épül ki sebeiből, ha ugyan ott mingyárt meg nem döglik. A pompás színezetű amerikai pápapinty (*Fringilla ciris*) is annyira féltékeny, hogy órákig, mértföldekre üldözi azt a hímeket, amelyek csak területére mer szállni, hol minden pár nőcskéjével egyedül él és fészkel. A Capfölddel szomszédos tartomány négerai jobban félnek a Csakma-majmoktól (*Cynocephalus porcarius*), mint a ragadozóktól, mert ezek kilesik, ha a férfiak távoznak a telepről, akkor előrsöket állítva ki, betörnek s a gyermekeket, nőket össze-vissza marják, ütik, pofozzák, körmölik s amit találnak, ellopják és magukkal viszik. Minden Csakmának van az erdőben egy rejtett faoduban raktára, hova minden lopott tárgyat eldug és őriz. Ha észreveszi, hogy ember jár arra, más helyet keres. Megegett többször, hogy egyes embereket az erdőben kiraboltak s rútol össze-vissza harapdálva, magukkal vitték minden holmiját. A macskák torkossága szintén ismeretes, valamint az is, mennyi fufanggal eszik le a tejfölt s hogy ugranak meg a legkisebb zörejre, félve az ütlegektől; épígy a majmokat is a legkörmönfontabb lopásokra indítja e bűn, bár jól tudják, hogy ütleget lesz a torkosságuk következménye.

Hátra van még a kéjvágy. Az állatokban rendszerint csak az év bizonyos szakában ébred fel a nemi ösztön, de a majmok legtöbbször folyton ébren van s mondhatni, ami bűn e részben csak dívik az emberek között, náluk is mind feltalálható - a mértéktelenségtől elkezdve. A kékpofájú Mandrillnál (*Mormon maimon*) azonban ez a végletekig megy. Bárki próbálja meg s öleljen át vagy csókoljon meg egy nőt, leánykát kalitja előtt, meg fogja látni, hogy minő rettenetes dühbe jő ilyenkor s jaj volna ama férfiúnak, ha a Mandrill elérhetné. A párizsi Jardin de Plantesben egy hím mandrill kiszökött kalitkájából s minden kísérlet, hogy újra befogják, hiábavaló volt, mert ördögi dühe, hallatlan izomereje s rettenetes fogai miatt senki sem merte megfogni, sem pokrócokkal, sem hálókka. Végre az igazgatónak egy jó gondolata támadt: ismervén a veszedelmes dög féktelen természetét, felhúzatta a kalitja ajtaját egy hosszú kötéllel és e kalit másik végére - persze kívül - az ápoló serdülő leányát állította egy ápolóval úgy, hogy a majom lássa őket, de ha hozzájuk akar jutni, kalitján kelljen keresztül mennie. A leányka énekelni kezdett, hogy a majom figyelmét felébressze, s mikor ez megtörtént, az ápoló ölelgetni kezdte a leányt. Maguk az ápolók is megdöbbenek arra a pokoli dühre, mely a majmot egyszerre elfogta; fogait csattogtatva, villámgyorsan ereszkedett le a fáról s izzó, forgó szemekkel, feledve minden előbbi óvatosságát, csak féktelen szenvedélytől üzetve, a kalitba rohant, hogy ama férfit vethesse magát; ekkor az ajtó lehullt és az állat újra fogva volt. Lehetetlen a majom dühét leírni, valamint azt az ördögi pofát, melyet erre mutatott. Féktelen dühében le-lehullott a rácsozatról, görcsöket kapott s amaz ápolónak még hetek múlva sem lehetett kalitjához közelednie anélkül, hogy dühbe ne jöjjön mindannyiszor.

Ez elmondott tények eléggé megvilágítják a felvetett kérdést: ahol szellemi élet van, ott öntudatnak és beszámíthatóságnak is kell lennie s ameddig az ember és állat hús-vérből áll, addig - bármily magas legyen is a lélek fejlettsége - bűneiben többé-kevésbé mindig meg fog nyilatkozni az ösztön.

Az állatok háborúja

Valamennyi élőlényel - a legkisebbtől a legnagyobbig - veleszületik az önfenntartás ösztöne, mely szakadatlanul arra készíti, hogy mindent elkövessen létének fenntartására s e létnek lehető nyugodt, kellemessé tételére.

Ez az önfenntartás az, mi a természetben a soha meg nem szűnő küzdelmet, az élet-halál-harcot a létért való küzdelemben előidézi. És e harcban nincs béke, nincs fegyverszünet, hanem folyton folyik a lét eredetétől a napok s idők elmúltáig. Ez a természetben az, ami a vérkeringés az emberi testben; mihelyt megáll, megszűnik minden, - elmúlik az élet.

Az erdők magasztos csendjében, a levegő végtelen birodalmában hiába keresnök azt az örök békét, melyről az Írás szól. Mikor a dél vagy az alkony óráiban szendegő édes nyugalom látszik lebegni a liget és erdő fölött és a suttagó szellőről, a halkan csevegő csermelyről azt hisszük, hogy békéről, nyugalomról beszélnek, akkor is folyik a harc mindenkor és mindenütt: fenn a légben, lenn a vizekben, a bársony zöld mohszőnyeg szálai közt, a cserjék, füvek között, a fa kérge alatt úgy, mint a szellős lombátorok árnyában, a virágok kelyheiben. Mert az az édesdalú madárka, mely csicseregve röppent el fészkeről, valóságos rablókalandra indult, hogy férget, rovarokat, hernyókat fogdosson; a szökellő evetke ágról-ágra ugrálva, fényes, fekete szemével madárfészkek s tojások után keresgél, de nyomban követi a nemezis, mert a fölötte lévő vastag gallyon, meglapulva, mintha oda lenne nőve, leskelődik rá a nyest, hogy torkonragadjja. A virágokon és faleveleken mászkáló hangyák az apró levelészeket s a levélbolhákat szedegetik össze, de ha egy-egy lepottyan a falevélről s beleesik ama kis tölcseralakú homokgödörbe, melynek fenekén egy félig eltemetett, fekete pontocska látszik, az a hangyales (*Myrmecoleon formicarius*) zsákmányává lesz, mely ezen a módon leskelődik a prédára. Ha pedig leszáll az éj s az éji bogarak, tücskök zümmögve, cirpelve örvendenek a létnek, a nagy éji pillangókkal egyetemben, nesztelen repülésű, árnyként elsuhanó alakok röpködnek a levegőben: a denevérek, lappantyúk s kapdossák, vadásszák a rovarokat, de órájuk is rá-rácsap egy még nagyobb, nesztelen repülésű árny, a bagoly, mely szintén ilyenkor vadász egerekre, cickányokra, denevérekre, melyek viszont éji rovarokat, csigákat s férgeket zsákmányolnak.

A létért való küzdelemben az erősebbé s a ravaszabbé a jog, mely az erőben rejlik, nem pedig a jogban az erő. Azok a szegény antilópok és gazellák, mikor az alkony hűvösében, tikkadtan, égő torokkal sietnek az oázisok patakjaihoz, hogy kínzó szomjukat hűtsék, sejtik, hogy vész, halál leskelődik ott rájuk, de bíznak gyors lábukban, éles hallásukban és szaglásukban. A lomha hiénákat s a settenkedő sakálokat ügyes ugrásokkal kerülték ki s már mohón szürcsölik a vizet, de azért vigyázva, fülelve, futásra készen; egyszerre az egyik kétségbeesetten szöknek oldalt, ha a vízből villámgyorsan kiemelkedő páncélos szörny meg nem ragadta volna lábát. A többi riadtan menekül s a krokodil már készül vergődő áldozatát elemébe hurcolni, midőn megzördülnek a kaktuszok s a sások bokrai és egy hatalmas párduc veti magát a vergődő antilópra s iparkodik a krokodiltól elharácsolni. Elkeseredett küzdelem kezdődik a két rabló között. Egyik sem enged, a párduc körmei pattognak ellene páncélos hátán és fején, míg ez farkával a vizet korbácsolva, próbálja lesújtani a párducot. Egyszerre rettentő, hörgő bőrdülés dörren meg és egy szikrázó szemű óriás terem közöttük; egyik talpával a krokodil fejét szegezi a földhez, másiknak ütésével a párducot sújtja el két ölnyire s a prédát ő veszi hatalmas torkába; még párszor elbődül, mire menekül minden élő s búvik a bokrok védő rejtekébe e mennydörgő hangok hallatára. A krokodil is kirántva fejét, eszeveszetten veti magát vissza a tóba, csak a párduc szedi össze magát s dühében magánkívül rohanja meg az oroszlánt. Ez új, vértfagyasztó ordítást hallatva, egy csapással újra a bokrok közé hajítja

ellenét, azután nyugodtan felfalja az antilópot s méltóságteljesen eltávozik. Ekkor a hiénák, sakálok, melyek eddig tisztos távolban ólálkodtak, nekiesnek a maradéknak s marakodva, veszekedve emészti fel azt.

Ilyen és hasonló esetek folynak örökkön-örökké, megszakítás nélkül a természetben!

Maga az állatvilág is, minél számosabb, minél kiterjedtebb, annál elkeseredettebb küzdelmet folytat egymás ellen, úgyhogy a gazdag faunájú tropikus világrészek minden talpalatnyi földjén a legváltozatosabb jelenetek játszódnak le, melyeknek főúrója örökösen a létért való küzdelem, de amelyekben egyúttal bámulnunk kell a természet osztóigazságát is.

Az alábbi jelenetnek Poussielgue fiatal természettudós volt szemlélője Floridában, hol búvárkodásának aztán áldozata lett:

„Velünk szemben, a mély mocsáron túl, egy vén, odvas ciprusfa állott, melynek gyökerei egész kis szigetet képeztek az álló, bűzhödő vízben. A ciprusfa ágain, akár csak egy emeletes házban, egymás fölött más-más lakók éltek, míg az odvas törzsben két üreg volt vájva, melynek két kijárása a kiemelkedő óriási főgyökér két ellenkező oldalára szolgált. Erre a gyökerre egy óriási szitakötő-féle szállott s egy rovarlárvét kezdett lakmározni, melyet a közeli mocsár kákáiról orzott. Amíg mohón fogyasztotta a rovarlárvét, egy kisebb üregből, a gyökér mellől, egy hosszú, nyálkás nyelv, azután egy csúnya, kúposodó lapos fej bújt elő, míg végre lassan előmászott egy óriási szemölcsös béka s tátott szájjal settenkedett a szitakötő felé. De alig hogy elkapta, már a másik üregből szintén egy prédára leselkedő lándzsa-kígyó (*Trigonocephalus lanceolatus*) vágódott elő s a béka még rá sem ért zsákmányát elnyelni, máris ágyékába vágta halálos mérgű méregfogait, azután az üregbe vonulva, várta mérge hatását. A béka elbocsátotta a szitakötőt, de már sem ugrani, sem visszafordulni nem bírt, hanem görcsösen reszketve remegett egész teste s halkan ümmögött, majd hanyattfordulva, pár rángás után, dögölten elnyúlott. Akkor a kígyó újra kisiklott az üregből s eltátva torkát, bekapta a béka fejét s nagy erőlködéssel kezdte elnyelni. Mikor javában nyeldeste, a ciprusfa alsó ágairól egy gólya-féle csapott reá s mivel a kígyó szája tele volt, méregfogaival nem tudta magát védeni, csak dühösen hánykolódott, csapdosott. De a gólya nem eresztette, hanem hegyes csőrével csakhamar agyonvagdosta. Azonban a kígyó sokkal nagyobb és nehezebb volt, semhogy a ciprusfa tetejébe szállhatott volna vele; az alsóbb ágakon s a kicsi szigeten pedig rajokban repkedtek a kormoránok, sirályok és más vízi madarak, melyek szintén részt kívántak volna a kígyóból, ezért a gólya pár percnyi habozás után felkapva a kígyót, nagy erőlködéssel átrepülte a keskeny víztükröt, egy szomszéd ciprusfa odváig vonszolta zsákmányát és oda behajította, maga pedig az odú szélére állva, lakmározni kezdett belőle, de folyvást jobbra-balra tekintgetett, hogy nem jön-e valami hivatlan, lakomát zavaró vendég, szintén részt kívánni? Ennek a ciprusnak az ágain azonban két pelikán bóbiskolt, kiknek orrát csakhamar megcsapta a lakmározás szaga. Nem is késtek sokat, hanem leröppenve, megkapták a kígyó kilógó farkát s nagyot rántottak rajta. A gólya pedig a fejét fogta a kígyónak s így húzták, vonták, cibálták, nagy rikogás, marakodás, huzakodás és szárnycsattogás közt a prédát. Dühében mind a három ellenfél eleresztette a kígyót, mely ott hevert az odú sötét nyílásánál, hogy annál jobban egymásnak eshessenek. Egyszerre csak azt vettem észre, hogy a kígyó lassan, majd gyorsan kezd az odúba befelé csúszni, míg végre egészen eltűnik. A gólya és a pelikánok is észrevették, de hiába kapkodtak utána, már későn volt és a lyuk nagyon is szűk lehetett arra, hogy utána bujhassanak. Miközben az odú előtt a három verekedő mérgeesen kelepelt s az odúba nézegetett befelé, az odú nyílásán két sárgás tűzben villogó szem s egy görbe csőr jelent meg, mely kacagó rikoltás között csapkodott a bekandikálók szeme közé, mire azok ijedten röppentek fel a szomszéd fákra. Az üreg egy mocsári bagoly tanyája volt, mely a verekedők orra előtt behúzza a kígyót, szépen felfalatozza.”

A küzdelem a létért szabályozza s akadályozza az egyes fajok túlságos elszaporodását, de egyúttal kihalását is oly bölcsen, oly előrelátólag, hogy zavar, fennakadás a nagy munkában nem állhat elő. Azon állatoknak, melyek kicsinységük folytán nem védhetik magukat, valamint ravaszságuk segítségével se menekülhetnek az üldözők elől, azoknak a faja túlságosan szapora; évenként kétszer, háromszor, sőt többször kölykeznek hatot, tizenkettőt, sőt többet is. A vándor lemmingek (*Lemmus norvegicus*) faja csakhamar kiveszne, ha nem lenne oly rendkívüli módon szapora, mert midőn vándorútjukat megkezdik, folyton egyenes irányban haladnak s ki nem téríti őket ez irányból semmi. A vizen átúsznak, a széna-, szalmakazlakon átrágnak, a homokhegyeken átfúrják magukat. Ezen az úton a százazrekre menő csapatból alig marad meg néhány tavaszra, mert nyomon követik őket rókák, nyestek, keselyűk, medvék, falókok, szóval mindenféle ragadozók; akár agyonverhetnék őket egytől-egyig, mert sem el nem futnak, sem ki nem térnek a vész elől, sőt a vizekbe is ezerszám fulnak bele; de tavasszal azután, midőn visszazállingóznak régi helyükre, a százazrekéből megmaradt alig néhány száz úgy elszaporodik megint, hogy a korábbi létszám-arány nem változik. Ellenben az óriási elefánt, az orrszarvú, rénszarvas egy-egy borjat vetnek, ami aránytalanságnak látszanék a kis egér s a lemming tízszeres, húszszoros szaporaságával szemben; a keselyűk, a nagy sasok egyet-kettőt, a cinkék tizenkettőt, tizenhatot is költenek. Ez a szaporaság még aszerint is szabályozódik, hogy mennyi és minő táplálékot igényelnek s minő munkát végeznek a természet háztartásában; azok, amelyek hasznosak, ha nagyok is, bőven szaporodnak és ez a beosztás oly beláthatatlan pontos számítással valósul meg, egyesnél úgy, mint az összességben, hogy, ha csak egyes fajtáknál is az okokra és „miértre” kielégítő feletetet akarnánk kapni, úgy egy emberélet alig lenne elégséges egyik okot és okozatot a másiktól a végeredményig láncolatlanul leszármaztatni; mert a legkisebb is a legnagyobbért és viszont: egy valamennyiért és valamennyi egyért működik, mint egy jól járó gép, melynek hajszál vékonyságú rugócskája is befolyással, hatással van a többmázásás lendítőkerék mozgására.

A létért való küzdelemben az emberiség is sokkal jobban érdekelt fél, semmint hinnők és saját jólétének, saját létezésének érdekében sem szabad, hogy e küzdelemnek csak tétlen nézője maradjon, hanem neki is részt kell vennie e harcokban.

Mert nemcsak saját életét, hanem gulyáit, nyájait, méneseit is meg kell védenie a nagyobb ragadozók vagy a mérges, ártalmas hullók ellen. Vetéseit, fáit, gabonáját, gyümölcsseit pusztítják, tönkreteszik egyes állat- vagy madárfajok, vagy éppen erdővel egyetemben tönkreteszik a rovarok és férgek miriádjai.

Ezért egyik-másik emlős- és madárfajt oltalmába, védelmébe kell vennie, mivel ezek az ő ellenségeinek az ellenségei, másokat meg lehetőleg pusztítani kell, mivel neki és azon hasznos állatoknak ártanak, melyek épp neki segítenek a létezésben és megélhetésben.

Csak hogy ez vajmi ritkán történik meg! Mintha készakarva ismernék félre saját érdekeiket az emberek s mintha szándékosan akarnának ártani önmaguknak, üldözik, pusztítják, kivétel nélkül, úgy a hasznos, mint a káros állatokat, vagy éppen a károsaknak fogják pártját a hasznosak ellenében, mivel az utóbbiak külső alakja némelykor félelmes vagy undorító. És ebben a balfogásban nagy része van a még mindig dúsan burjánzó babonának, előítéleteknek, s más egyéb oktan mendemondának, melyektől nem ment még a művelt osztály nagy része sem; s mindez onnan származik, mert nem vállaljuk a fáradságot, hogy az állatvilág szokásait, életét, fajait, viselkedését megismerjük, legalább annyira, hogy meg tudnók ítélni, melyek károsak s melyek hasznosak reánk nézve; pedig, ha az állatvilág nem léteznék vagy megsemmisülne, úgy sem ember, sem növény nem élhetne meg a föld hátán.

Ilyen méltatlanul üldözik a denevéreket, a sündisznót, a siklókigyót, a gyíkokat, varangyos- és levelibékákat, a lappantyút, a vakondot stb. és ez üldözés okai között a babona játssza a főszerepet - ez állatok életmódjának nemismerésével egyetemben. Így szitkozódik a gazda és

kertész, mint a jégeső, ha rétjén vakondtúrás bukkan fel vagy kertjében pár palántát vagy virágbokrot kitúr; első dolga, hogy meglesi, kiássa a vakondokat és agyonüti. Azt azonban nem gondolja meg, hogy, ha nem volna ez az állat, mely néha elszaggatja ugyan földalatti turkálásaival néhány növény gyökerét, akkor rétjén a zöld, dús fű helyett csak kopár aszúság lenne, kertje mit sem teremne, mert azok a férgek, kukacok, álcák, melyek után a vakond a föld alatt túrva keresgél, egyedül a növények gyökereiből élnek, azokat rágják s emésztik fel és így rövid időn minden élő növényt kiölnének. Ugyanilyen méltatlan elbánásban részesül a sündiszó; agyonverik úton-útfélen, azért, mert néhány földre hullott gyümölcsöt megeszik - és az ostoba babona azt költötte rá, hogy a gyümölcsfa alatt hátára fekszik, belehengergőzik a gyümölcsbe, a gyümölcszemek tüskéire szúródnak s így hordja a lyukába; pedig ez a leg-szorgalmasabb éji öre ama helynek, hol lakóhelyét felütötte, mert egész éjjel cserebulyók, csigák, lóférgek, hernyók, kukacok, mérgekigyók, egerek után jár s azokat pusztítja. Az ártatlan siklókgyókat, melyek szintén sok ártalmas egeret s más effélet pusztítanak el, mint mérgeket, dühösen üldözik; ezenkívül, ha kertben, udvaron, földeken, vagy a vetemény között meglátnak egy varangyos békát, hát persze, mint mérges, gonosz állatot azonnal agyonüti, mert útálják. Pedig hát a természet nem ok nélkül adott ezeknek ily csúf alakot, hanem azért, hogy sikeresen vívhassák meg az önfentartás harcát. A varangyos béka háta azért olyan zöldes-barnás-szürke bibircsós, hogy egyezzen a földdel, a rögökkel, a zöld növények között ne váljon feltűnővé; épúgy, ahogyan a szép zöldszínű leveli béka észre sem vehető, ha a levélen ül, hogy meglephesse, elkaphassa a lepkéket, rovarokat, apróbb mezítelen csigákat, melyek mindmegannyi gyilkosai növényeinknek. Figyeljen meg bárki is egy békát, s látni fogja, minő ügyes rovar-vadász; mily gyorsan, okosan csípi el a rovarokat. Éjjel-nappal a házak, kertek körül csatangol. Ha az udvar és a kert útjai poronddal vannak behintve, úgy reggelenként számtalan apró lábnyomot fogunk látni. Ezek mind a békák éjjeli portyázásait jelölik. Ezt a német, angol, belga kertészek annyira tudják, hogy pénzért veszik a varangyos békákat s eregetik el a meleg- és üvegházak és melegágyakban, mert csak ezek képesek kipusztítani azt a sok petét, apró hernyót s rovar, melyek különösen a melegházi növények ellenségei. Nem egy budapesti kertész éveken át rendszeren szállított Londonba, Antwerpenbe, Berlinbe, Darmstadtba, Frankfurtba s különösen Erfurtba varangyokat jó pénzért az ottani kertészeknek; a nyár nagyobb részét ide-oda utazással töltötték, összeszedve hazánkban a varangyokat. A gyíkok is kitűnő rovarpusztító állatok, de a babonás nép ezeknek sem kegyelmez.

De a legrémesebb s legboszorkányosabb dolgokat népünk a denevérekre és lappantyúkra fogja reá s pusztítja őket tűzzel-vassal, elevenen kapujára szegezi, mint diadaljeleket s erősen bízik abban, hogy ettől házába a lidérc és boszorkány be nem jöhet. E brutális kínzásra pedig éppen nem szolgáltak rá, mert alkonyattól hajnalig fáradszónak vadásznak lepkére, rovarra, szúnyogra s rengeteg mennyiséget pusztítanak el belőlük. A lappantyúra reáfogják, hogy mivel az istállók, ólak körül röpdös nesztelenül, hát a tehének, kecskék tejét kiszopja - innen van a népies neve is: kecskefejő, - azért oly széles a szája is; a tehének pedig véres tejet adnak minden szopás után. Nagyon természetes, hogy e madár az ólak körül repdes, mert ezek körül vannak legbővebben a legyek, szúnyogok, melyek a marhákat kínozzák, gyötrik, s szája is azért széles, hogy röptében kaphassa el a rovarokat; minden gazdának inkább Isten-hozottal kellene üdvözölnie, mint elrezzenteni, vagy ostoba babonából - elpusztítani.

A fentiekből kitűnik, mily kimondhatatlan károkat képes okozni a babona, a megrögzött előítéletek, s az állatvilág félreismerése - mert az emberi erő, tehetség megbénul és tehetetlen az apró, káros rovarok elpusztításában, ha ezek nagy mennyiségben lépnek fel.

Dacára annak, hogy a mindennapi életben átlag kis számban láthatók, sőt némelykor, ha az ember szándékosan keresi őket, alig talál egy-kettőt belőlük, mégis roppant, megmérhetetlen mennyiségben léteznek, mert ama csekély szám csak látszólagos, hasonló ama optikai csaló-

dásokhoz, melyeket egy-egy fizikai kísérlettel kézzel foghatólag fel lehet deríteni; így a kisebb-nagyobb rovarok roppant mennyiségéről is egyszerű kísérlettel - egy égő lámpával - meggyőződhetünk, ha csendes tavaszi és nyári éjeken ablakainkat nyitva hagyva, a jó világú lámpát ide állítjuk.

Alig néhány perc múlva a lámpa gömbje megtelik e parányi rovarok százaival, a lámpa körül pedig megszámlálhatatlan mennyiségben keringenek, zsonganak, jönnek-mennek apró lepkék, molyok, muslincák, a legyek és hártvaszárnyúak minden fajtája.

Aki szeret vizsgálgatni, az nyári éjszakákon még a fővárosok uccáin is éji lepkék fellegébe látja burkolva a gázlámpák üvegburkolatát; ez az oka természetesen annak is, hogy a denevérek is a lámpákat repkedik körül, annak dacára, hogy a világosságnak éppen nem barátai.

Ha már e jelenségek a fő- és nagyvárosokban is ily megdöbbentően mutatkoznak, annak dacára, hogy ezek nagy terjedelmük miatt a rovarvilág fő elemétől, az erdőktől, rétektől, szóval növényben dús helyektől távol fekszenek, mennyivel nagyobb mennyiségben kell hogy jelentkezzenek rétek, erdők és vetések közelében.

Egy üveges- vagy kézi lámpa, melyet az erdő szélén, vagy akármely réten leterített fehér lepedő közepére helyezünk, százait, ezreit vonja körébe, elkezdve a nagy pávaszem-pillangókon, le egészen a görcsövi kicsiny téhelyröpükig, alig pár perc alatt; - s akinek van türelme a „rózsásujjú hajnal” mosolygásáig várni, az annyi rovar gyűjthet össze egy éj alatt, amennyinek létezéséről úgyszólván fogalma sem volt; - a gyűjtő ily módon hozzájuthat a legritkább fajokhoz is, melyeknek megszerzése máskép úgyszólván lehetetlen.

Ez az egyszerű próba rövidke pillantást enged vetni a természet háztartásába, megmutatja, milyen elképzelhetetlen mennyiségben termeli a rovarok fajait, dacára a meglévő s folyton működő rovarpusztító állat- és madárvilágnak; pedig az a mennyiség, amit láttunk, csak egy elképzelhetetlenül csekély paránya a meglévőnek.

Hátha nem volnának, vagy kivesznének a rovarpusztító állatok?

„Akkor - mint egy híres entomológ, Carlyle mondja, - „nem tudnánk mi emberek élni, lélegzeni s mozdulni, mert az egész földet, a levegőt, a napot elsötétítve, egy iszonyú nyüzsgő, dongó-zsongó rovar- és féregsereg borítaná el, mely felemésztené mindent, ami zöld; szánk és tüdőink minden lélegzetvételre megtelnének rovarokkal, s ezek magukat az embereket, végre önmagukat emésztenék fel, s az egész földteke egyetlen óriási sivár temető lenne, mely önmagát emészttette fel.”

És hogy minő tehetetlen az emberi erő a csapásként felszaporodó rovarsereggel szemben, azt a mindennapi élet hernyó- és sáskacsapásai, fájdalom, nagyon is keserűn mutatják meg.

Emberi szem, erő, akarat s ezek segédeszközei mind gyengék, hogy sikeresen szembeszálljanak ezekkel. Azok a rengeteg pénz- és emberi erőbe kerülő sáskapusztítások, hernyózások csak negyedében, nyolcadában végzett munkák; egyedül az állatvilág képes - erre rendelt tagjaival - ezt a munkát sikeresen elvégezni.

Mert maga a természet, a föld, minden fűszálával, porszemével és élővilágával együtt, nem egyéb egy óriási gépnél, melynek működését egyes részei egymásra utalva végzik, éjjelnappal örök működésben.

És e működés csak úgy sikeres, úgy egybevágó, ha annak összhangja nem zavarodik meg.

Ha kellő számban élnek, szaporodhatnak a rovarpusztító állatok, úgy a rovarok túlszaporodását maga a természet, ez óriási gépezet tartja úgy egyensúlyban, hogy e szaporodás túlnagy, káros ne legyen, míg ha oktanul pusztítjuk őket, úgy az összműködés mingyárt zavart, hiányos lesz és a túlszaporodott rovarvilág elkezd romboló munkáját.

Ok nélkül a természet nem teremtett semmit; azt sem ok nélkül rendelte, hogy egyes fajoknak éjjeli, másoknak nappali élete legyen, hanem azért, hogy ezáltal is folytonosan, szünet nélkül gyakorolhassák áldásos munkájukat. És ki szenvedne legtöbb kárt, ha megrögzött előítéleteinek és babonáinak hódolva, a hasznos állatokat pusztítja? Maga az ember, az a mezei gazda, ki dús termést ígérő vetéseit egyszerre csak romokban látja; és ekkor nem gondol arra, hogy ezt maga okozta azzal, hogy társaival egyetemben kipusztította a vidék hasznos állatait, amikor és ahol érte, - hanem sóhajtva mondja: „Ez Isten csapása, ki tehet róla”. Mintha bizony az Istennek kedve telnék abban, hogy egyik-másik vidék népét nyomorba, éhínségbe döntse!

Lassanként - saját nagy kárunkon - majd mi is reá fogunk jönni, hogy úgy az erdőszetben, mint a kertészetben, gyümölcstermelésben az állatvilág szokásainak, életmódjainak ismerete nélkülözhetetlen tényező. A gazdának ismernie kell, hogy melyek az állat- s madárvilágban a jóbarátai, melyek ellenségei; azért iskoláinkban is a természetrajznak kellene egyik legfőbb és legkimerítőbb tantárgynak lennie, melyből mindezt megtanulhatnák. Európa művelt államaiban ezt már évtizedekkel ezelőtt felismerték, s olyan óriási irodalma van magának az állatvilágnak, mint nálunk minden tudománynak összevéve; ezért ritkán is hallunk panaszokat rovarpusztításokról, mert a gazdák ismerik barátaikat, s maguk oltalmazzák őket, de védi őket a szigorú törvény is. Hazánkban az állatvédő egyesületnek ez irányban kellene működnie; tudományos társulatainknak ilyen irányú munkák kiadásával kellene előmozdítaniok a célt. Egyelőre sajnos, nagyon kevés történik e téren. Csak az a jó, hogy az áldott természet, a nagy mindenség nem vár és nem szorul kontár emberi beavatkozásra, hanem nyitott könyv, melyből mindenki olvashat, tanulhat, aki érdeklődik teremtményei és munkái iránt.

Mesés szörnyek

Laokoon és fiainak borzalmas vége, valamint a Seylla és Charybdis óriási nyolckarú szörnye, mely a hajók fedélzetéről rángatta le az embereket a hullámok mélyébe, nem mese!

Lucanus Pharsaliájában már hiteles és elfogadható adatokat nyújt arról a szörnyről, mely Regulusznak Karthagó alatt kiállított előőrseit éjjelenként elragadozta; mikor Regulusz katonáival ellene indult, „a légiók és thurmák páncélos vitézei meghátráltak az iszonyú sárkány elől”, mely nem volt egyéb - éppúgy, mint a biblia és régi korok sárkányai is - egy kolosszális nagyságra kifejlett óriás-kígyónál.

De ha nem is ezt nevezték volna a régiek a sokat emlegetett sárkánynak, hanem azokat a krokodilfejű, hosszúfarkú, pikkelyes szörnyeket, óriási denevérszárnyakkal, ahogyan a mesék szóban-képpen rajzolják: még ebben is sok igazság volna, mert ez a szörny is létezett éppen olyan ijesztő alakban és méreteiben.

Élt és ott szállongott a vihar suhogásával szelve a levegőt, fogas csőrével, denevérszárnyaival a Jura-korszak famagas zuzmói, páfrányai és cicasai felett, vagy megpihelve lesett prédára egy-egy sziklaormon a Pterodaktilus, melynek ásatag maradványai és lenyomatai épp olyanok, mint a mesék rajzolják: pikkelyes gyík, kígyó, madár, emlős egyszerre s nem lehetetlen, sőt több mint bizonyos, hogy egy-két ilyen szörny, mint elkésett tanuja az ősvilágnak, a későbbi korokra is megmaradt.

Ezt hiteles adatok is bizonyítják. Ugyanis a Johanniták idejében Rhodos szigetén egy szörny rémítette a lakosságot. A lovagok többször kivonultak ellene, de nehéz páncéljaikban nem juthattak hozzá a talaj mocsaras és szakadékos volta miatt, kutyáik pedig megfutottak a szörny rémalakjától és szárnyainak rettenetes suhogásától. Végre Gázon lovag, égetett agyagból formálva ki alakját s kutyáit ezen begyakorolva, elejtette, de maga is halálos sebeket kapott a hosszú küzdelemben. Ez az agyagszobor - mint Pomponius és Akteosz polihisztorok bizonyítják - szakasztott mása volt a Pterodaktilusnak és az 1476. utáni ostromban pusztult el.

Ezeken kívül még egész légiója létezett és élt a bizarrnál-bizarrabb alakú és formájú szörnyeknek a föld különböző ősförmációiban, melyeknek megkövült lenyomatait egymásután tárja fel századunk kutató tudományszomja a földteke mélyéből és rejtekéből.

A legrémesebb álom, a láztól hevült önkívület és fantázia nem képes oly rettenetes formájú alakokat, olyan csodaszörnyeket alkotni, minőket alkotott a rend és tökély utolérhetetlen mestere: a természet...

Földünknek legnagyobb élő állatai ezekhez a szörnyekhez képest egerek voltak, parányi egerek - és mai állapotában a föld nem lenne őket képes eltartani, mert élelmükhöz ugyanolyan gigantikus növényzet kellene, mint akkor volt és ugyanoly leírhatlan bujaságban.

A sigilláriák, cicasok, acaciák, zamitesek percek alatt hüvelyket, órák alatt pedig lábukat nőttek, szemmel követhető buja serkedezéssel s az equisetumok, páfrányok szintén szemmel látható gyorsasággal bújnak ki az ősiszap termő és termékenyítő erejétől átfült talajból; a sokféle pálmafaj pedig tők- és hordónagyságú gyümölcsöket s fürtöket ingatott titáni koronáin, de kellett is, mert a mammuthok, mastodonok, a mai elefántok ősapjai, azokkal a titáni iguanodon-gyíkokkal, megatherium- és mylodonokkal együtt, egy-egy evésre erdőket ettek s tavakat ittak rá, hogy találó hasonlattal éljünk.

De nemcsak a fűevők tenyésztek ilyen kolosszális nagyságban, hanem a húsevők és ragadozók is.

A mai oroszlánok és tigrisek ősapja a barlangi oroszlán és egy smilodon nevű rettentő ragadozó voltak.

Ez utóbbinak négy iszonyú, kardnagyságú szemfoga volt, hatalmas őrlő fogai mellett, melyek egy-egy meggörbült, háromélű törhöz hasonlítottak élességükre és hegyességükre nézve.

Ilyen fogakkal felvehette ez a 14-16 láb hosszú ragadozó a harcot magával az óriások óriásával, a mammuttal is, mert e fogak még a vaspáncélt is megbontották és szétdarabolhatták volna. Micsoda küzdelmek folyhattak, mikor egy pár ilyen hegy nagyságú kolosszus egymásba akadt!

A smilodon rendszeren lesből, hátulról támadhatott s tán 8-10 öles szökéssel vetette magát a mammut hátára, mert ennek agyari és iszonyú rohama előtt semmiféle élőlény meg nem állt volna - és egy-egy rántással félöles sebet szakított agyaraival a mammut két-három láb hosszú, tömött szőrrel borított, vastag bőrén; ez az állatkolosszus csak úgy menekülhetett támadójától, hogy vele együtt a legközelebbi tóba rohant - s ott aztán maga alá gyürte és megfojtotta...

A mammut és az ősszarvorrú az egyedüliek az özönvíz korának állatvilágából, melyeket természetes mivoltukban, alakjuk és színezetük szerint le tudunk rajzolni.

Ugyanis annak a temérdek elefántcsontnak, melyet e nevezet alatt a kereskedelem évenként forgalomba hoz, alig egy negyede vagy nyolcadrésze származik Afrika és India elefántjaitól, hanem legnagyobb részben ásatag mammutagyar, a szibériai folyók, az Ob, Jenisszej és Léna jeges partvidékeiről, hol a tunguzok, jakutok, szamojédek és osztjások vágják ki az örök jéghegyekből és magából a homokos talajból ezeket a kétmázsás, tizenöt láb hosszú s tövükön egy lábnál vastagabb, köralakban görbült, hatalmas agyarakat, melyek minőségre és jóságra nézve vetekednek az elefántcsonttal és melyeken nem ritkán még friss és épen maradt húscsapatok is látszanak.

Mikor az elefántok őse e jeges tájékon élt, valószínűleg az örök jég mai hona is, ha nem is szubtropikus, de meleg és dús vegetációjú földrész lehetett, - tán egy kevéssel melegebb, mint jelenlegi mérsékelt földöveink éghajlata.

1799-ben egy Oszip Sumasoff nevű tunguz főnök nejével és két társával, iramszarvasoktól vont szánján, elefántcsontgyűjtés céljából a Léna felső vidékére rándult, ahol ez a Jeges-tengerbe ömlik.

Ez és a mult évi rövid északi nyár szerfelett forró volt, ezért óriási hegyek és torlaszok szakadoztak le azokból az örökjéghegyekből, melyek még az őskorban születtek és állanak mai napig.

Egy ilyen hatalmas jégtorlasz átlátszó tömegébe fagyva, a tunguz főnök kimondhatatlan csodálatára, egy roppant nagy, fekete, szőrös test sötétlett óriási fehér agyarakkal... egy egész, az utolsó szőrszálig épen megmaradt mammut, ahogyan a tunguzok nevezik.

A jég konzerváló és fentartó ereje mindenki előtt ismeretes. A sarkvidékeken egy év, vagy több évezred múlva is csak olyan frissen megmarad minden hulla és szerves anyag, mintha élne; így az őselefánt is azon frissen és érintetlenül megmaradt, ahogyan a vízözön korában a jégbe fagyott.

Hanem a tunguz főnök csak két hét múlva juthatott a gyönyörű, 16 láb hosszú agyarakhoz. Ahhoz pedig, hogy a jégtorlasz tömege szétolvadjon és az özönvíz előtti korok óriása szabadon heverjen a zöldségtáblák között, a parti homokon, hét egész nyár kellett.

Az ilyen leletek legfélelmeesebb ellenségei, elpusztítói a sarki rókák és medvék. A sarkoknak eme örökké éhes hiénái ezúttal is alig várták már, hogy kikezdhessek és felfalhassák a

mammutot; s mire 1806 körül, a „Journal du Nord” révén, az esemény híre elterjedt Szentpétervárott és a művelt világban s a szentpétervári akadémia kiküldöttje, a természetbúvár Adams, Sumasoff és tíz tunguz kíséretében megérkezett a helyszínére, a Léna jobbpartján lévő Tamud félszigetkére, - akkorra a mammutot már javarészen felfalták a rókák és medvék, - sőt a jakutok is jól hozzáláttak s ezzel az ősvilági hússal tartották szánvonó kutyáikat.

De azért még maradt elég!

A három és fél láb hosszú, fekete hátisörényt egészen, a rőtbarna, gyapjas szőrből pedig harminc fontnál többet összegyűjtött Adams; ebből a sörényből azután Európának majdnem valamennyi múzeuma kapott egy csipetet mutatóba. A hatalmas főt egészen épen találta, szemekkel és agyvelővel együtt. Ez agyarak nélkül négy és fél mázsát nyomott. A bőrnek háromnegyed részét szintén sikerült megmentenie; mikor lefejtették, 16 ember volt csak képes elszállítani.

Adams tehát e becses leletekkel, a teljes csontvázsal és egy jókora darab friss mammothússal szerencsésen megérkezett Szentpétervárra, hol képzelhetni, minő riadással fogadták a tudós világ és az akadémia tekintélyei, kik tudományszomjuktól késztetve - még meg is kóstolták a csodálatos, özönvíz előtti pecsenyét.

E leleten kívül még 1812-ben is találtak ép mammutot, 1771-ben pedig a nagyhírű Pallas egy ősvilági orrszarvút (*Rhinoceros tichorhinus*) talált. Ez is durva szőrrel volt fedve hatalmas bőrpáncélján, gyomrában pedig, óriási mennyiségben, mindenféle növényrészeket leltek, még meglehetősen ép állapotban...

Hogy csakugyan léteztek a múlt századokban s léteznek még ma is mesés nagyságú, ismeretlen szörnyek úgy a tengerekben, mint a szárazon, azt kétségtelenné teszik az eddig ismert adatok, melyekből biztosan csupán azt nem lehet megállapítani, hogy a Jura-korszak rettenetes szörnyeiből valók-e ezek, vagy későbbi századok szülöttei? Annyi azonban bizonyos, hogy vannak a világtengerek megmérhetetlen mélységeiben gyík-, kígyó-, teknősbéka- és polipalakú, rettenetes nagyságú szörnyek, melyek hol itt, hol ott merülnek fel néhány órára vagy percre a felszínre.

A tengerek összetétele, minősége ma is ugyanaz, mint volt a Jura-korszakban; így a lehetősége sincs kizárva annak, hogy azokban a mérhetetlen mélységekben ne élhessenek még egyesek a krokodilalakú s gigantikus nagyságú *Ichtyosaurus* fajából, melynek sugaras, napraforgóalakú szemei épp azt mutatják, hogy ez állat azoknak a mélységeknek volt lakója, hol a víz nagy nyomását más élő nem bírná kiállani; vagy a *Plesiosaurus*ból, melynek óriási, uszonyos gyíktestéből hosszú, karcsú hattyúnyak emelkedett ki, rettenetes fogakkal fegyverzett kígyófővel.

„1796-ban, augusztus végén - írja a bergeni levéltárban lévő naplójában Ferry kapitány, - csendes, napfényes időben horgonyt akartam vetni 10-12 mérföldnyire a kikötőtől, midőn egyszerre iszonyú forrongás és sisterékelés közepette a tenger erősen hullámsani kezdett és egy feketeszínű, rengeteg nagyságú, krokodilalakú test emelkedett ki a habokból, tányér-nagyságú szemekkel; iszonyú fejét magasra emelve, kígyószerű mozgással, de roppant sebességgel úszott s majdnem emberderék vastagságú, páros vízoszlopot lövellt a magasba. Embereim annyira megrémültek, hogy parancsomnak, miszerint irányítsák arra a hajót, hadd láthassam közelebbről a szörnyet, nem engedelmeskedtek, hanem sebesen a kikötő felé menekültünk”.

Még érdekesebb Maclean lelkész leírása, ki, midőn 1808-ban nagyobb csónakon a Hebrida-szigetek körül a tengerre rándult, mintegy fél mérföldnyire a száraztól, a sík tengeren, egy feketés, sziklához hasonló tárgyat pillantott meg. Még rá sem ért jobban megnézni, midőn az lassan mozogni kezdett, majd alábukott s erős hullámszállásba hozta a habokat maga körül.

„Rosszat sejtve, embereim a partok felé kezdtek evezni, midőn egyszerre erős habzás és hullámozás között, velünk egy irányban s nem is nagyon messze, újra felbukott s felénk kezdett tartani. Mindnyájunk ajkáról a rémület kiáltása harsant fel; én is az evezőhöz kaptam s minden erőnkől, nyílként repültünk a száraz felé. Szerencsére a hullámtorlat is a partok felé hajtotta csónakunkat, de egyedüli megmentőnk mégis csak a sekély víz, a zátonyos öböl volt, mert a sebesen felénk sikamló szörny, mialatt mi a sziklákra kapaszkodtunk, a sekély vízben megfeneklett; itt láttuk egészen a maga rettenetességében: hosszú, hajlongó hattyúnyakán rettenetes fogakkal fegyverzett kígyófeje, iszonyúan merev szemei voltak. Rengeteg teste, mely elől széles, vastag volt, hátrafelé mindinkább vékonyodott s erős, nagy pikkelyekkel volt fedve. Széles, nagy uszonyaira támaszkodva ágaskodott s farkával egész hullámhegyeket zúdítva reánk, melyek majd lesodortak a szikláról, rúgta magát vissza a mély vízbe, mely még sokáig hullámozott, örvénylett utána; testének hossza jóval több volt 60 lábnál.”

A fentiek és a még meglévő adatok szerint e két szörny nem lehet más, mint a Jura-korszak két kolosszális szörnye: a Plesio- és az Ichtyosaurus; és ez annál is hihetőbb, mert, ha ez óriási madaraknak a 18. század végén, meg a 19. század elején is voltak még - sőt Hochstädter állítása szerint az ősvilági Moáknak Új-Zéland bensejében ma is vannak - élő ivadécai, dacára annak, hogy a föld felülete, állaga, hőmérséke, növényzete óriásit változott a letűnt korszakok óta: akkor a tengerekben még inkább létezhetnek, annyival is inkább, mert ez ma is csak ugyanaz, mint volt a földalakulás korszakaiban és a kételtűek háromszor-négyszer annyi ideig élnek, mint a melegvérű vagy szárazföldi állatok.

Azután, ki ellenőrizheti a világtengerek végtelen felületét vagy ezeknek azon mélységeit, hová a világosságnak még csak egy paránya sem hat le, hol a földnek még őseredeti gránitgerincei emelik ama roppant víztömeget, melynek iszonyú súlyát, nyomását más élőlény szervezete nem bírná el, mint csak az ilyen kolosszusoké: vagy ki pillanthat bele azon ezer meg ezer mérföldre nyúló tengeralatti fukusz- és algaerdők összefonódott szövevényeibe, a tengeralatti völgyek és barlangok száz- meg ezeröles mélységeibe, hol egy ismeretlen világnak nem is sejtett, csodás alakú lényei élnek, melyek csak néha, véletlenül, tán egy században egyszer-kétszer kerülnek napvilágra valami véletlen által üzetve, miután szervezetük e rejtett mélységek nagy víznyomásához szokott, aszerint alakult.

Ezekben az óriási barlangokban és algaerdőségekben, melyeknek egy-egy fája 200-300 láb magas s szélessége is ugyanennyire terjed, élnek azon roppant nagyságú polipok is, melyeknek létezését, a sokat emlegetett s a mesék világába sorozott tengeri kígyókéval együtt, a modern tudomány szintén tagadja, csak azért, mert ezeket nem lehet spirituszba tenni s a múzeumok szekrényeibe állítani vagy minden disputához a tenger fenekéről előhalászni!

Pontoppidan norvég püspök szerint egész kis szigethez hasonlít, mikor egy ilyen polipóriás, vagy mint ő nevezi: krák, a tengerből felmerül. Óriási teste, iszonyú karjai, melyek nagyobbak, vastagabbak, mint a legnagyobb hajó árbocai, tele vannak hozzájuk tapadt hinárral, algával, majd hosszan a vizen nyúlnak el, majd pedig a levegőben csavarodnak, tekeregnek, mint a széltől, vihartól ide-oda hajladozó fenyőóriások, mikor pedig újra lemerül a fenékre, az óriási test után támadó örvény, akár csak a Malström-örvénye, még fél és negyed mérföldről is forгатagába sodorja a hajókat; megtörténik néha az is, hogy egy-egy ilyen felbukkanó szörnyeteg magába a hajóba kapaszkodik bele iszonyú karjaival s ezt azután, ha csak nem valami nagy hadi- vagy kereskedőhajó, menthetetlenül magával húzza emberestől, mindenes-től a mélybe.

E leíráshoz kétség nem férhet, amennyiben nem egyszer találtak a cethalászok az ámbrás cetnek (*Physeter macrocephalus*) torkában a garatnál megakadva egy-egy polipkarrészletet, mely 25-27 láb hosszú s oly vastag volt, mint a legvastagabb árbocfa, melyet a cet alighanem

erős küzdelem után haraphatott le. Valamint az is tagadhatatlan, hogy ha a tengerek cethal-nagyságú kolosszusokat produkálnak, éppúgy produkálhatnak ezeknél jóval nagyobbakat is.

St.-Maloban, a Szent-Tamás kápolnájában van egy fogadalmi kép, mely hajmeresztő jelenetet ábrázol éppen a fentiekről s melyet hálából a megmenekült hajó kapitánya festetett. Ugyanis az angolai partvidékről éppen a sík tengerre akart egy hajó indulni, midőn egyszerre erős hullámverés között, egy iszonyú test s még iszonyúbb karok emelkedtek ki a hullámokból s kapaszkodtak a hajó árbocáiba, köteleibe és tatjába oly erővel, hogy a nagy hajó kezdett féloldalra dőlni; még néhány perc és mindenestől a mélybe süllyed!

Szerencsére a két hajóács a fedélzeten dolgozott; ezek éles szekercéikkel hatalmas vágásokat mértek a rettenetes karokra és kettőt le is vágtak, midőn rettenetes rázkódás és recsegés közben a hajó újra egyensúlyba billent, mert egész tatja leszakadt s a rettenetes állattal a mélybe süllyedt, magát a hajót pedig, szerencsére, egy hullám messze a tengerre lódította ki abból az örvényből, melyet az óriási állat elsüllyedése okozott.

Egy másik eset a napóleoni háborúk egyik angol-francia tengeri ütközete után történt. Itt az angolok a „Ville de Paris” nevű nagy és öt más kisebb hajót foglaltak el a franciáktól s ezek közül kettő angolokkal volt megrakva, nehogy a fogoly franciák valami összeesküvést forraljanak. Ez a hat hajó mintegy 2000 öltre horgonyzott az angol flottától, midőn éjszaka egyszerre - noha a tengertükör csendes volt és e helyen sehol nyoma a szikláknak - a „Ville de Paris” a legsürgősebb vészlövéseket adta le és vésztüzeket gyujtott. Öt nagy hajó indult gyorsan segélyére, de mire odaértek, a hat hajó nyomtalanul eltűnt és azon a helyen annyira örvénylett a tenger, hogy két angol hadihajót egymáshoz csaptak a hullámok. Hat embert halásztak ki csupán a habokból, a többi 1800 ember odaveszett; a menekültek elbeszélések, hogy a „Ville de Paris” a sötétben egyszerre csak ismeretlen okból süllyedni kezdett, a levegőt fojtó pézsmaszag töltötte be s midőn a nagy hajó elsüllyedt, egy iszonyú örvény egymásután magába temette az öt kisebbet is.

Semmi kétség, hogy a nagy hajót szintén egy polipóriás ránthatta a mélybe; erre mutat a fojtó pézsmaszag és az, hogy az éj csendes volt, egy szellő sem fodrozta a hullámokat, sziklának pedig a tenger e vidékén híre sincs.

Nemcsak a tengerek, hanem a tropikus vidékek végtelen mocsarai is ismeretlen mélységeket rejtegetnek s bennük bizonyára még sok ily ismeretlen állatot, melyekről a tudománynak még fogalma sincs s talán nem is lesz, mert rejtekhelyeik emberre-állatra megközelíthetetlenek, feneketlen mélységük, halálhozó kigőzölgéseik miatt.

Különösen a Rio-Negro, az Amazon mente és Texas keleti részében a Rio-Colorado képez végtelen, ezer meg ezer mérföldre nyúló, erdős, nádas mocsarakat.

E mocsarak valóságos eldorádói a kígyóknak, krokodiloknak és a hüllők minden fajtájának. Óriási nagyságra nőnek itt a talán még eredeti őstermelő erejét megtartott mocsárban s az a néhány merész vadász, gaucho és bennszülött indián, kik ismerve a vészteljes utat s ezer halálveszély közepette, keresztülhatolnak a Rio-Colorado mocsárvidéken, majdnem hihetetlen dolgokat beszélnek azokról a szörnyekről, melyek itt tanyáznak. Ez ismeretlen szörnyek egyike, melyet ők Carvanasnak neveznek, szintén nem lehet más, mint egy-egy példánya az ősvilág teknősbékájának, mely nagyság, erő, vérszomj tekintetében felülmúlja a kajmánokat és krokodilokat, s méltó vetélytársa az ősvilág Chelydrájának és Chroteriumának, ama elefánt-nagyságú békának, mely nyolc-tíz ölet szökött egyszerre, s iszonyú szájában hüvelyknél nagyobb fogakat viselt.

Egy texasi prémvadász beszélte el a következőket Gardner botanikusnak erről a tudomány előtt még ismeretlen szörnyről, melyet különben Marryat kapitány is megemlíti nagy művében.

„Texas keleti részén mérhetetlen mocsarat képez a Rio-Colorado, melyek messziről zöld rétegeknek látszanak, de nem egyebek feneketlen iszap tavaknál, melyekben a vigyázatlan lovas és ló pár pillanat alatt nyomtalanul elmerül; még azok is, akik az utakat ismerik, csak halálveszély közepette hatolhatnak rajtuk keresztül, mert a szeder- és egyéb cserjék szinte folyton mozognak a sok kígyó és egyéb mérges hüllők csúszás-mászásától.

Mindenfelől a halál leselkedik az utasra, s ha kikerüli a vízikígyók, a fekete és tűzvörösfejű Longó- és Lándzsakígyók méregfogait, alig kerülheti ki az alligátorok farkát, mely iszonyú csapással a mocsárba vágja, vagy ha lova egy hibás lépést tesz, a másik pillanatban már elveszett, mert érzi, amint lova borzadozó sörénnyel, réműlettől villogó szemekkel s borzalmas halálnyerítés között süllyedni kezd, érzi, hogy lovával együtt a mélységbe rántja egy ellenállhatatlan erő, - s még egy bugyborék se jő fel utána.

Ez a Carvanas, melynek irtózatos fogai összemorzsolják odalent. Eddig csak egyetlen példányát látták, mikor a lagunák egyike kiszáradt. Nem egyéb, mint óriási teknősbéka, 12 láb hosszú, hat láb széles teknővel, olyan fej és farkkal, mint egy krokodilé; egészen az iszapba rejtőzve, örökké tátott torokkal lesi áldozatát és megragadva, összemorzsol mindent, mit elér, s ami él és mozog.

Egy amerikai tiszt veszttette el ily módon társát; barátja ugyanis lovastól az iszapba esett s egy ismeretlen erő rémes halálsikoltásai közben a mélységbe rántotta. A tiszt azután egy farmer rokonával elhatározta, hogy bosszút áll társáért s a szörnyet minden áron hatalmába ejti.

Egy kisebb hajó vashorgonyára csalétekül egy bárányt erősítve, ezt negyven láb hosszú vasláncra kötötték, azután bedobva a híg iszaptóba, a láncot többszörösen egy vastag jávorfa köré tekerték. A kiállított őr - egy néger - nemsokára jelentette, hogy a Carvanas elnyelte a csalétket, mert az egész fa inog, recseg az erős rángatásoktól; de minthogy már este volt, a szörny partravonását reggelre halasztották.

Másnap már hajnalban odasiettek. Az erős fa csikorgott, hajlongott az iszonyú rángatásoktól. Két erős lovat kötöttek a lánchoz. A hangos nógatástól s ostorcsapásoktól a lovak teljes erejükből nekirugaszkodtak, de alig léptek egy-kettőt, egy láthatatlan erő mingyárt visszarántotta őket, sőt attól lehetett tartani, hogy a két lovat is a mocsárba rántja. Ekkor a két lóhoz még két hatalmas ökröt fogtak s így sikerült, de csak teljes erőfeszítéssel, lassan-lassan mindig feljebb húzni a csapkodó, rángatózó szörnyet. Már felmerült a páncélos hát egy része, ki-kivillant a csapkodó, óriási páncélos fark s a rettenetes fogakkal felfegyverzett felső állkapocs eleje, midőn hirtelen erős csappanás hallatszott, a nekirugaszkodott állatok egymásra estek, s a vashorgony erősen össze-visszagömbülve a szárazon hevert; egyik ága le volt törve, a másikon pedig egy darab kiszakított véres állkapocs-csonttöredék és hús lógott. A tó felülete sokáig erősen örvénylett, mert a Carvanas gyorsan alámerült a mindent elnyelő, mély iszap védő fenekére.”

Egy pillantás a nagy mindenségbe I.

A nagy mindenség a legdúsabb képeskönyv, melyből mindenki olvashat, tanulhat, akiben van hajlam a gondolkodásra és megfigyelésre, míg a felületes szemlélő nyitott szemmel is vajmi keveset fog látni a végtelen változatú képekből, ha csupán nézi, de nem gondolkozik rajtuk.

Maga a természet a legnagyobb osztályozó és rendszerező, mert teremtményei között a különbségeket, határvonalakat oly élesen s jellegzetesen állítja fel, hogy minden keresés, hosszadalmas kutatás nélkül is megtalálhatjuk a mindenséget alkotó három ország határait, melynek valamennyije egyért, s egy-egy valamennyiért van alkotva; hiszen az állatországot épügy nem képzelhetjük el növény ország nélkül, mint ahogyan e kettő nem létezhetnék a föld anyagát alkotó ásványország nélkül.

Minden földnek - az örök jég honától, a mérsékelt öveken át, az egyenlítő körüli legizzóbb tropikus övekig - megvan a maga jellegzetes állat- és növényvilága s dacára annak, hogy e zónákat nem határolja el semmiféle véd- és válaszfal, mégsem találhatók egyiknek a lakói a másik területén, hanem mondhatni mindegyik fajnak megvan a tágabb hazában a maga szűkebb hazája, melyen túl hiába keresnök őket, ámbár egyes fajok óriási területeket kóborolnak és repülnek be. Még a világtengerekben élő halak, puhányok, melyek a hullámok ölén átvitethetnék magukat kelettől nyugatig, déltől északig, sem lépik túl ezeket a képzelt válaszfalakat, hanem az Indiai-tenger halai és puhányai, a Vörös-tenger burányai, megmaradnak e tengerek hullámhatárai között.

Humboldt „Cosmosában” öt övet különböztet meg a havasokban és nagyobb hegyvidékeken. Ez övek a termékenység szerint váltakoznak egészen a kopár, terméketlen örökjég hazájáig, hol semmi élő nem tenyészik. Legtermékenyebb, legbujább a legalsó öv s a tenyészeten nem látható törpülés és visszamaradás addig az övig, hol a szőlő még megterem, de ezen túl a törpülés és elcsenevészésedés már szemmel láthatólag fokozódik a hó- és jégrégióig.

Ezek az ideális övek igen fontos tényezők a természet létfenntartási munkájában, de fontosak a búvárnak is az osztályozás nagy munkájában; így az eddig ismert világrészek általában hat övre oszthatók, úgymint óvilági-, aethiopiai-, indiai-, óceániai-, északi óvilági és újvilági s végre a délamerikai övre, melyeknek megvan a saját karakterisztikus állat- és növényviláguk.

Az emlősök elterjedési köre korlátoltabb, zártabb a madarakénál és halakénál, de ennek dacára e körök mégis oly élesek, oly zártak, hogy a sívár, izzó homokpuszták, a fagyos kietlen jégrégiók lakói, ha közvetlen szomszédságukban volnának is az őserdők lombdús, virágzó rejtekei, a patakszelte rétek s a ligetek virágzó, ingó ágbogai, mégsem cserélnék el állandóan rideg, kietlen hazájukat, mert a természet ide rendelve őket, megfelelő szervezetet, ruhát ajándékozott nekik, úgyhogy éppen oly boldogan élnek itt is, mint a legszebb, legtermékenyebb virányokon élő rokonaik.

Hogy minő fontos, nélkülözhetetlen az állatvilág a természet háztartásában, azt mutatja a fajok nagy száma. Így eddig 2000 fajon felül levő emlőst s 7354 faj madarat ismerünk, nem számítva ide ama felfedezésre és ismertetésre váró fajok számát, melyek még az eddigi ismeretlen és hozzáférhetetlen földrészekeken laknak. A földalakulás egyes korszakaiban, mikor a természet még vajúdott, munkált, szintén nem nélkülözhetette földünk az állatvilágot; csak ásatag maradványokból eddig 800 különféle fajú őssállatot ismerünk.

Nem az erdők, nem a föld ékesítésére hozta létre a természet az állatvilágot, hanem létrehozta a fennmaradás, az élet és gyarapodás lüktető munkáinak végzésére és anyagcseréjére. A vizek, a lég tisztítására, a növények korhadására, életére, fejlődésére munkálnak ezek közre a

kolosszusnagyságtól kezdve a csak nagyító görcsövön látható parányállatokig. Emez kiválasztja a vizekből az ásványi részeket, felemésztja a bomlást előidéző rohatag hulladékokat; a másik szigeteket, szárazföldeket épít; - egyesek a megtermékenyítő virághímport hordják egyik virág bibeszáráról a másikra, mások ürülékeiket hullatják el a végtelen terek berepülése közben olyan pusztá helyeken, szigeteken, hol növényéletet fejlesztenek. Egyes hasznos növények magvait olyan vidékekre is szállítják, hol addig ezek nem léteztek. Termőbbé, fejlődőbbé teszik a növényzetet; megemésztik a rohatag növényi s állatmaradványokat; egyik túlságos elszaporodása által élelemül szolgál a másiknak, eme másik élelemül, ruházatul az embereknek; a növényevők táplálkozásuk által az újabb, bujább növést segítik elő, mások a növényzetet megszűrva, gyümölcsfejllesztésre serkentik, megszabadítják a fölösleges nedvektől stb., stb., szóval mindegyiknek megvan a maga viszonylagos munkaköre a természet háztartásában, hogy élete, életműködése által egyik a másik fennmaradását, működését idézze elő, s hogy összességükben létrehozzák a nagy természet ama működő erejét, mely életet, fenn tart mindent a nagy mindenségben. Köteteket lehetne írni minden állat, még a legkisebbnek is munkálkodásáról és szükségességéről, mert ok és haszon nélkül, pusztán ama célra, hogy csak legyen, a természet nem szül semmit. Még az ártalmas, kárttevő állatok, férgek és rovarok is éppen oly szükségesek a természetben, mint a leghasznosabbak, mert ezek nélkül éppúgy megakadna, megbomlanék a természet munkája, mint a gép, melynek egy részecskéje hiányzik.

És a természet sohasem következetlen önmagához; bármit alkotson, teremtsen is, abban végtelen előrelátás nyilvánul. Így nem játék, nem szeszély a tropikus égövek szivárványszerű madár- és tarka állatvilága, valamint nem ok nélküli az sem, hogy a mérsékelt földrészek állatai nagyrészt egyszerűek, fakók, színtelenek.

A létért való küzdelem nagy munkájában az erősebb rendszerint legyűri a másikat, mely gyengébb erejével nem védheti meg magát; így vajmi hamar megtörténnék, hogy egy-egy faj véglegesen kipusztul. Ezért, ha a természet a hideg ellen télre tömött bundát, vastag, pehellyel bélelt tollazatot adott teremtményeinek, úgy megadta egyúttal a szőrnek és tollazatnak azt a színt is, mely hasonlít, egyezik a környezet, a talaj és a növényzet színével, hogy az állat ezáltal elrejtthesse, meghúzhassa magát ellenségei elől és menekülhessen, de viszont, hogy a ragadozók is megközelíthessék, meglephessék az élelmükre szolgáló állatokat és szárnyasokat.

A mi egyszínű, csupa-zöld erdőinkben, hol a fák csak apró, színtelen virágot vagy barkát teremnek, nagyon élesen feltűnőek és elütők lennének a sötétvörös, kék, sárga Ararák, a skarlátszínű Loryk, Cardinálók, az égő színezetű, ragyogó Tanagrák. Ellenségeik egy pillantással felfedeznék őket; éppígy a tarkán foltozott tigrisek, párducok sem tudnák magukat elrejtteni az egyszerű zöld növényzet között, mert tarka bőruk messziről elárulná őket s a gyengébbek elmenekülnének előlük; de a tropikus, egyenlítői erdőkben, hol a fák és kúszók áthatlan sűrű bujaságban nőnek s tömve vannak az év legnagyobb szakában nagy, színes virágokkal s a zöldnek százféle változatában ragyognak, emellett nagyvirágú bokrok, kúszók, folyondárok, sárga-, vörös-, rőtlevelű s csodás alakú növények tarkítják a talajt, - e ragyogó és élénk színű madarak úgy összeolvadnak a tarka környezettel, hogy nagyon gyakorlott szem kell hozzá, hogy megkülönböztesse őket a virágoktól és levelektől; így ezek tarkaságában védve vannak ellenségeik elől, valamint a tigrisek és párducok élénk színei sem üt el a bokrok és a nádas tarka, rőt növényzetétől. Burmeister beszéli, hogy brazíliai útjában egy fát látott, mely telve volt nagy, sárga virágokkal. Mikor közeledett, hogy megvizsgálja, miféle fajú ez az ismeretlen virágzó fa, a virágok iszonyú zaj és lárma között elrepültek; napkajdácok (*Conurus solstitialis*) voltak, melyek élénk sárga és zöld színeikkel oly csalódásig hasonlítottak e fa sárga virágaihoz, hogy lehetetlen volt őket megkülönböztetni. A galambnagyságú, kékhomlokú Amazonok (*Chrysothis amazonica*) úgy el tudják rejtteni magukat bármely nagy csapatban is egyes Manglé- vagy Mangrove-fákon, hogy a fa alatt álló egyet sem lát meg s

csak a záporként aláhulló magvak héjjai árulják el, hogy fenn egy egész csapat lakomáz. Magát Audubont is sokszor megcsalták a Carolina-kajdácsok, mert a tulipánfák sárgászöld virágainak nézte őket.

Az oroszán sárgásbarna, szürkés lehelletű rőt színe annyira egyezik a Szahara és Lybiai puszták homokjával, az Atlasz-hegy kopár sziklái színével, hogy egészen összeolvad s szinte homokbuckának, szikladarabnak látszik, midőn csendesen lesre kuporodik. A homoki ugró egér (*Dypus Aegyptus*), ha a forró homokban sütkérezik, nem különböztethető meg a talajtól, még alaposabb vizsgálódással sem; nem menekülhetne meg továbbá a növénytelen, rejtektelen sík pusztákon a légből lebegő ragadozók, a ravasz homoki rókák elől a pusztai homoki tyúk (*Pterocles alchata*), ha színe éppoly rőt nem volna, mint a talaj homokja; így a légből lebegő élesszemű ragadozó pillantása elsiklik az egész csapat felett, mert ezek a homokba lapulva, egészen összeolvadnak a talaj színével. Az afrikai homokvidékek legveszélyesebb mérges kígyója, a szarvasvipera (*Cerastes cornutus*) éhen veszne, ha a természet nem adott volna neki olyan alakot, mellyel magát a környezettel azonosítani tudja, mert hamar észrevennék úgy az emlősök, mint a madarak, ha csúszva akarná őket megrohanni. E kis bestia szemei fölött két szarvalakú kinövést visel s mikor homokba fúrja magát, kiálló két szarvacskája és fejeteteje úgy fest, mint egy tüskés magocska. A természetlen pusztákon élősködő egér- és madárfajok kövér falatnak nézve, a vélt magra rohannak, a következő pillanatban azonban már dermedten esnek össze a halálos harapástól és a kígyó zsákmányává lesznek.

Minden egyes állat, minden madár színében megtalálhatjuk a hasonlóságot ama vidék talajával és környezetével, amelyen él. A sarki jég- és hóvidékeken lakó állatok bundája hófehér; így a sarki jégróka (*Canis lagopus*), a jegesmedve bundája télen oly fehér, mint a tájat fedő örökös hótakaró; a hófajdok, a hó- és sarkantyús sirályok (*Emberiza nivalis* és *chalcarata*) téli ruhája szintén makulátlanul fehér; a szibériai és tatár-földek kopár tundráin (mocsár-vidékek) a mór pacsirta (*Alauda tatarica*), ha lelapul a földre, a legélesebb szem sem tudja a madár fakó-fekete színét a talaj fekete színétől megkülönböztetni; ekképp egybeolvadva, el nem válva a talajtól, jobban meg vannak védve, de jobban is meglephetik s megragadhatják prédáikat a ragadozók. Különösen meggyőző megfigyeléseket lehet tenni e tekintetben nálunk, valamint minden mérsékelt égöv állatai között. Minden vadász előtt ismeretes a nyúl ama sajátsága, hogy ha a szántás barázdái és rögei közt meglapul, annyira hasonlít bundája a föld színéhez, hogy nemcsak a vadász, de a kopó és agár is átugrálják fölötte és nem veszik észre.

Ha a búbos pacsirta az utak porában, a szántóföld rögeiben meglapul, a legélesebb szem is alig veszi észre; éppoly a fűrj is a tarlok rögei, aszúfüvei között egészen összeolvad ezek színével s csak a felrepülésnél látjuk, hogy ez vagy az a rög madár volt, mert színezetük éppoly fakón árnyalt, mint az utak és földek pora. Nem egyszer figyeltem a fülemilét rejtekből, mikor a lehullt száraz levélzet között férgek s kukacok után keresgéltem. A legkisebb zörejre meglapult és eltűnt a szem elől; csak hosszas, éles vizsgálódás után találtam meg újra, mert csendesen, meglapulva, annyira összeolvadt a száraz levelek és haraszt barna színével, hogy csak kis fekete szemei csillogása nyomán fedeztem fel újra; a nőstény fülemilét is csak éles, gyakorlott szem fedezheti fel, midőn fészken ül, melynek széle s oldalai száraz levelekkel vannak bedugdosva, mert vörösesbarna színe egyé válik a levelek színével. Gyermekkoromban többször megesett rajtam, a „fafogócska” játékban, hogy a gyümölcsösben, midőn egyik-másik vén fát átkaroltam, valami megmozdult a kezem alatt. Csak akkor láttam meg a lappantyút (*Caprimulgus Europeus*), mely egészen a faderékre lapulva, ott aludt, midőn támolyogva, lomhán elszállt onnan, pedig előzőleg többször elmentem mellette. A legjobb szemű vadász is elmegy és elnéz fölötte, világos nappal, midőn ez az állat egy dőlt fatörzsre vagy vízszintes faágra lapulva, alszik, annyira egybeolvad finoman rajzolt, barna tollazata a fakéreg színével. A zenérekék, lombászkák olajzöld felszíne szintén annyira beleolvad a

lombozat zöld színébe, hogy egész közelről halljuk őket énekelni, de még a legfeltűnőbb helyeken is csak hosszas keresés után bírjuk felfedezni.

A felhozott példákból is láthatjuk, hogy a természetben nincs céltalanság. Egyformán oka van annak, miért ragyognak a százféle kajdács-fajok különféle ragyogó zöld fűszínen, miért a mézszívók a legégőbb szivárványszínekben, s miért van az elragadó énekű fülemilének csak olyan egyszerű, fakó ruhája, mikor éneke szépségeért a legpompásabb köntöst érdemelne! A mézszívók főképpen a virágok mézével élnek, így, ha azokra szállnak, nem tűnnek ki ellenkező színeikkel, hanem maguk is pompás, tarka virágnak látszanak; éppúgy a kajdácsok is szinte elvesznek zöld színükkel a levélzet, a lombozat közt; s a fülemile könnyen prédája lenne a sok ragadozó madárnak, menyétnek és efféléknek, ha tarka színei volnának.

Csak aki bepillantott a természet háztartásába, tudja, hogy minő fontosak, sőt egyenesen nélkülözhetetlenek a madarak. Nélkülök nem lenne egy szál fű, egy fa, egy folt gabona a föld színén. A lég telve volna legyekkel, szúnyogokkal, az elhullott dögök nagy része ott rothadna meg s a levegőt nyavalyákkal, pestissel fertőzné, vagy a dudva és a gaz annyira elszaporodnék, hogy kiölne minden hasznos növényzetet.

Elég szomorú példa illusztrálja mindezt oly meggyőzően, hogy kétség sem férhet hozzá; csak ama vidékek környékét kell megnéznünk, honnan az emberi torkosság, a bokrok, erdők kiirtása s más egyéb pusztító okok elűzték, megsemmisítették a madárvilágot. Még az annyira lenézett s botorul károsnak kikiáltott veréb is ezerszeres haszonnal hozza helyre azt a csekély kárt, melyet a földeken és az asztagokban okoz. Költése idején a legszorgalmasabb féregpusztító és ha egy-egy fiókára naponta csak 30 hernyót vagy lepkét számítunk, úgy felnövekedése alatt - csak 15 napot számítva - egy verébfióká 450 hernyót emésztett fel. Már most egy költésre átlag hat fiókát számítva - a veréb 2-3-szor költ egy évben, - a szülőkkel együtt egyetlenegy verébcsalád (csupán a költési idenyt számítva) a fiókák táplálására, a maguk ételmével együtt 9000 darab hernyót emésztett el; ezenkívül kora tavasztól késő ősziig szintén felemészt nagymennyiségű ártó hernyót. Ez a számarány még nagyobb a csupán féreggel táplálkozó madaraknál; egyetlenegy cinke-család, kétszer költve évenként átlag 10-et, a húsz-huszonöt napi nevelési idő alatt 16 ezer hernyót, férget emészt el. (Én alapszámul csupán 30 darabot vettem, pedig egy cinke egy nap alatt képes 150-200 darab apró rovarra felfalni.) E két példa is eléggé képet ad arról a roppant féregmennyiségről, mellyel madarak hiányában emberi erő megküzdeni nem tudna; de nem is szólva a többi fajokról, ezek kimondhatatlan hasznáról, most csak ama nevezetesebb pusztítási eseteket sorolom fel, melyek óvhatatlanul bekövetkeztek, midőn az alább említett vidékeken a madarakat kipusztították.

1862-ben a cserebülypajorok a trieri kormánykerületben hét község burgonyatermését tették tönkre. A kár 40.000 tallérra rúgott. Ez évben e kerületekből 300 hordónál több fűszerbe pácolt sármányt és apró madarat küldöttek ingyencfalatokul Olasz-, Francia- és Angolországba. Bern kantonban 1864-ben 83.738 véka cserebülypajort szedtek össze s ez a kormánynak 103.590 frt-jába került, míg ez évben a nagy mennyiségben elszállított rigók, sármányok s apró madarakból a vidék alig 3000 frt jövedelmet húzott. 1866-ban a hellstadti határon felhőként lebegtek a repceföldek fölött az apró káros lepkék; egyetlen szem repce sem termett. 1869-ben Pest környékén a gyűrűs pohók (*Bombyx neustria*), e legveszedelmesebb lepkefaj milliószerre lepte el a kerteket, gyümölcsösöket, még a fűzfákat is csupaszá rágta, - mert a dúsgazdag és excentrikus K. J. báró úrnak az az ötlete támadt, hogy vendégeinek másfél héten át olyan római lakomákkal szolgál, mint Lucullus; óriási madárnyelv-, madárvelő-, madárszárnyhegy-pástétomok és ragout-k kerülvén az asztalra, majdnem 50.000 darab különféle madár pusztult el s boldog-boldogtalan madárfogással foglalkozott, mert K. úr gazdagon fizetett. Ennek a lakomának a haszna az volt, hogy majd az egész megyében inség támadt, mert semmi sem termett.

1866-ban Németország halberstadti kerületében 449.900 tallér kárt okoztak a férgek, míg a három szomszédos kerületben 1½ milliónyit, mert az emberi torkosság az apró madarak húsára vágyott.

Nem egy alkalommal láttam erdei sétáimban, amint a drágakőragyogású bábrabló ékény (*Calosoma sycophanta*) és lárvái megrohanták a búcsú járó lepke, e legveszélyesebb erdőpusztító vándorló hernyócsoportját és valóságos kannibáli dülást vittek véghez; így nemcsak a madár-, hanem még a rovarvilágban is vannak igen hasznos féregpusztító fajok.

De legveszélyesebbek a legapróbb férgek, melyeket az emberi tevékenység a fák repedései, kérgei között nem képes felfedezni és elpusztítani. Egész rengeteg erdők pusztulnak el a fenyőpohók, a fenyőgyaponc, cserebűly, betűző szú s a fenyőburcsa pusztításai által.

1856-1858-ban, mikor a lengyel-porosz-litván tartományokban éhség dühöngött, a lakosság, hogy éhen ne haljon, minden madarat összefogdosott és megevett. Ez rettenetesen megbosszulta magát, mert 1860-ban a fenyőgyaponc és betűző szú 4½ millió öltre menő fát pusztított el. A kormány 600.000 frtnál nagyobb összeget áldozott fel, de nem használt, utoljára is egész nagy erdőrészeket kellett felgyujtani, hogy nagyjában megsemmisítsék az ártó férgeseket.

A breznói kincstári erdőkben 1870-ben a betűző szú 50.000 ölnyi fát pusztított el. Irtására 40.000 forintot költöttek el és mégis alig használt valamit.

Régebbi évek gazdasági jelentései folyton hernyó-, cserebűly- és sáskapusztításokat jelentenek nálunk. A gyümölcs, e fontos kereskedelmi cikkünk, évről-évre mindig kevesebb, silányabb lett, mert megették a hernyók. A mind gyakoribb erdőpusztítások mutatják, hogy a madárvilág nélkülözhetetlen gazdasági tényező. Nálunk sokáig tüzzel-vassal pusztították a madarakat évről-évre, a zúgmadárkereskedők ezerszámra küldötték külföldre madarainkat s leginkább a legjobb féregpusztítókat, miután ezek a legjobb énekesek. Nemcsak a gyermek, de még a felnőtt ember is, ha fészket talál, nem hagyja ott, hanem kiszedi; koca-puskások, lelketlen madárfogók ezerszámra, hálóval fogdossák. Szemeimmel láttam, hogy ha nőstények kerültek a hálóba, földhöz vagdosták őket; őszi, téli napokon, a vándorlaskor, sokszor naponként 400-600 madarat gyilkoltak le e módon. A vidéken szintén így megy! Megsemmisítik, kivágják a bokrokat, fákat, rejteket s a madarak megfosztva otthonuktól, más vidékre költözködnek; ahelyett, hogy költő- és hálóládák felaggatása által, mint ez minden európai államban történik, helyhez kötnék, magukhoz csalogatnák őket. Németország szigorú büntető-törvényekkel védi őket, így tesz Francia-, Belga-, Angol-, Holland-, Svédország, - most már Olaszország is. S minthogy ezekben madarakat fogni nem lehet, de más országból oda szállítani szabad, az ottani kereskedők jó pénzen veszik meg s a legnagyobb mennyiség tőlünk kerül; mi tehát pénzen vesszük meg a veszélyt és ezért vannak az erdőpusztítások, hernyójárások stb., stb. Az állatvédő társulatnak feltétlenül azon kell lennie, hogy ezt megakadályozza, - hiszen ez a főcélja! El kell tiltani a madárfogást, a madárpiacot s postán, vasúton nem engedni meg a madárszállítást. Ez lenne a legfőbb és leggyökeresebb gyógymód. Társulatainknak díjakat kellene kitűzniök, megbízást kellene adniok oly népszerű és magasabb színvonalú munkák megírására, melyek kimerítően tárgyalják hazánknak úgy hasznos, mint káros madár- és állatvilágát - s e munkáknak a hasznos fajok tüzetes, gyakorlati ismertetése, leírása mellett a madárvédelem, a betelepítés, helyhezkötés kérdéseit is tárgyalniuk kellene. Mindent persze nem lehet a kormánytól várni, hanem egyes gazdagabb hazafiaknak is vállalkozniuk kellene egy-egy ilyen munka kiadására, megiratására; ezzel éppoly nagy szolgálatot tennének a hazának, mint bármely alapítvánnyal. Madárvédő egyesületeket alapítani, felolvasásokat, vándorgyűléseket kellene szervezni e célra, mint ahogyan mindez megvan Európa minden más államában, ahol azóta, mióta a madárvédelmet szigorú törvény biztosítja, nem hallani sem hernyó-, sem sáskajárásról, sem erdőpusztulásokról!

Az európai állatkertekben gazdag gyűjtemények ismertetik a hasznos madárfajokat. Nálunk is rendszeresíteni kellene az ilyen irányú felvilágosító munkát.

Hogy minő kincse van hazánknak a féregpusztító madarakban, azt Amerika és Ausztrália jobban tudják saját magunknál, mert 1870-ben, 1884-ben, 1886-ban nagy mennyiségben szállítottak a német, angol, francia madárkereskedők e két országba meghonosítás végett féregpusztító madarakat s ezek nagy része hazánkból került; e világrészek madarai ugyanis távolról sem oly szorgalmas és ügyes féregpusztítók, mint az európai madarak.

Egy pillantás a nagy mindenségbe II.

Minden egyede a természetnek a viszonyokhoz és körülményekhez alkalmazkodik, mert csak így állhatja meg helyét diadalmasan a létért való küzdelem harcában, mely nem egyéb, mint a táplálék megszerzése s az „én”-nek, az életnek megőrzése és biztosítása. Az ausztráliai barna csőröndnek (*Ornithurax paradoxus*) lábait például úszóhártyák nőttek be, éppen olyan széles csőre van, mint a kacsának, kitűnően úszik, bukik, s ha szárazra kerül, ott is elég gyorsan és ügyesen futkároz, keresgél; épígy a hód is, amely ama mesterséges lakokat s gátakat építi fából, ha megriasztják, a víz védőmélységeiben keres rejtekhelyet, a vidrával, bizampatkánnyal, több effélékkel egyetemben; sőt még a madarak közt is vannak ilyen kettős-életűek, melyek nem vízi, vagy mocsár-madarak, hanem éneklők: ilyen a Vízi buka (*Cinclus aquaticus*), mely, ha megpillant egy rovar vagy férget a tiszta vizű forrás, vagy tavacska fenekén a víz alatt mászkálni, villámgyorsan lebukik s éppoly könnyűséggel futkos a vizek fenekén, kukacok után keresgélve, mint a szárazföldön. A valódi kételtűek (*Amphibiae*) szintén a vízi és szárazföldi életre születtek s tagjaik úgy vannak alkotva, amint kételtű életük megkívánja. De a viszonyokhoz és körülményekhez való alkalmazkodás a fókaféléknél legkézzelfoghatóbb; mert a fókák valaha teljesen szárazföldi állatok voltak, de tartózkodási helyeik a különféle földforradalmak és alakulások által nagyrésztben víz alá merültek. Ez okból végtagjaik lassanként megnyúltak hátrafelé, úszóhártyákat növesztettek, füleik az orlyukkal egyetemben összeszorultak, megkurtultak, annyira, hogy víz alá merülve, képesek azokat légmentesen elzárni; s minthogy főelemük és tartózkodási helyük a víz lett, ebben sebesen, ügyesen, míg a szárazon ügyetlenül, lassan mozognak. A múlt században a Fertőben fogott Hany Istók is valaha egészen rendes alkatú csecsemő volt, de szívtelen anyja a Fertő mocsaras részébe tette ki, hogy szabaduljon tőle. A gyermek nem fúlt a vízbe, nem veszett el, hanem valóságos vízi lakóvá fejlődött. Rendes emberi tagjai átidomultak, visszafejlődtek olyan alakúra, amint a viszonyok, körülmények megkívánták, azaz: a haj helyett csak kemény, rövid serte-forma ágaskodott fején, fülei megkurtultak s a halljárat megszűkülve, a víz alá bukáskor azonnal légmentesen bezáródott; szemei merevek, mozdulatlanok s kemények lettek, mint a halé, azaz alkalmassá a vizek sötétjében való látásra, kezein s lábain úszóhártyák nőttek, a lábai békaformán megnyúltak, kifelé görbültek, az ujjak elvékonyultak s megúszóhártyásodtak; bőre pedig kemény, mondhatni olyan külsejű lett, mint a halpikkelyzet; szemfogai s metszőfogai is hosszúak, élesek lettek, mint a vidráé a gömbölyű halformájúvá alakult szájában. Beszélni, gondolkozni nem tudott, hanem vágyait, szükségleteit csak morgás, nyafogás s nyöszörgéssel fejezte ki; járni lassan, csak négykézláb tudott, de a vízben gyors és csodálatosan zezugos szökellések közt úszott tova. A halászok fogták ki e szörnyet, midőn egyszer a vizafogóba keverődött s a kapuvári Esterházy-kastélyban újra emberré akarták nevelni. Idővel természetesen újra visszafejlődött volna az emberi élet s szokások viszonyai közt emberré, - azaz a körülményekhez alkalmazkodva, tagjai újra ezekhez idomultak volna; de sikerült neki megszöknie s többé nem lehetett megkeríteni. Plinius, az ókor természettudósa szintén leír egy ehhez hasonló mesészerű esetet, de oly sok valótlansággal és homállyal keveri össze az igazságot, hogy nem lehet adataira támaszkodni. Így állítja, hogy: „egy anya elvesztvén fiát, csak sok év elteltével találta meg újra és pedig halászat közben. Tudniillik bódítóval kevert halétket szórt a tengeröbölbe, s egy alkalommal a bódult halak közt egy csodálatos, emberalakú tengeri szörnyet is látott megrészegülve, féleszméletlenül a hullámok hátán evickélni, kiben egy anyajegyről még kicsi korában elveszett fiára ismert. Az anya kifogta és hazavitte fiát, s különféle gyógyfürdőkkel és növényekkel újra visszaadta emberi alakját; lelkét és értelmét pedig erős boroknak és szeszeknek gyakori itatása által adta vissza.”

Tehát csak a viszonyok és körülményekhez való alkalmazkodás fejti meg, miért van egyik-másik állatnak körme, szarva, patái, hatalmas fogsora, agyari, orrmánya; miért gyapjas, vagy hosszúsőrű egyik, miért csupasz, vastagbőrű a másik; miért van egyiknek-másiknak a többiétől eltérő alakja, csontszerkezete, különböző alakú életszervei? Azért, mert csupán ezek segítségével tarthatja fenn magát, szerezheti s emésztheti meg tápszereit, amelyek mások és mások, aszerint, aminő az egyedek szervezete; amellet ezekkel védi, óvja magát ellenségeitől és az időjárástól egyaránt, egyúttal pedig ezek azon ismertető jelek és kiinduló pontok, amelyeknek segítségével az összes élőlényeket országokba, rendekbe, osztályokba, csoportokba, családok, fajok és válfajokba oszthatjuk. Értékes jelek ezek, mert csak ezek segítségével tudják a tudósok egy-egy ismeretlen fajnak hovátartozandóságát megállapítani, vagy számára új rendet, csoportot alkotni.

Így a gerinces állatok második rendjét a madarak alkotják; ezek szintén életviszonyaik és a körülményekhez való alkalmazkodás folytán nyertek első végtagjaik (karok vagy lábak) helyett szárnyakat, melyekkel repülhetnek a légürben tetszés szerint, viszont a földön is nagy könnyűséggel mozoghatnak.

A repülés már az ókorban is mérhetetlen csodálat tárgya volt, ezért egyes népek a madaraknak még különös varázserőt is tulajdonítottak; de ezzel a csodálattal együtt - az ősidőktől máig, a legendás Daedalus-tól a kormányozható léghajó és a modern repülőgép feltalálásáig - az az örökké kínzó vágy is epesztette az emberiséget, vajha a repülés tudományát elsajátíthatná, hogy repülhetne tetszése szerint, nem korlátozva szél, ellenkező légáramlatok, a föld vonzó ereje által, oda, hová vágyai viszik.

Legfőbb nehézségnek sokáig az látszott, hogy az ember sohasem tud úgy lélegzeni és testét olyan módon levegőbe emelni, mint a madarak. Mert hol van az az emberi tüdő, amely kibírja azt, amit a kondor (*Vultur sarcoramphus gryphus*), midőn egyszerre, minden átmenet nélkül a tropikus, izzó légkörből a Cordillerák jégrégióin is túl 10.000 lábnyi magasba száll, percek alatt átszelve a földgömb valamennyi hőmérsékletét, valamennyi éghajlatát, forrót, középezt, hideget, jegeset egyszerre? Akik a léghajókon már felemelkedtek volt oda, hol a lég ritkulni kezd, azoknak orrából, szájából s füleiből a vér csörgedezett; Humboldt pedig látott kondorokat a Cotopaxi tetejéről mérve 20.000 láb magasan lebegni. Miféle emberi tüdő bírná ki a fecske röptét, mely egy óra alatt 80 órányit halad, vagy a fregatt-madár (*Tachypetes aquila*) repülését, mely Szenegálban reggelizik, Amerika partjain ebédel s az Indiai óceán hullámaiban keresi vacsoráját? Mindezeket a kérdéseket csak legújabbán sikerült megoldani. Ami pedig a madárrepülés technikáját illeti, annak titka nem a madár szárnyaiban rejlik, ahol sokáig keresték, hanem szervezetében: légtömlőiben, csontjaiban, tollaiban, mell- és szárnyizmainak kitartó erősségében s azon tehetségben, mely szerint a madarak magukat könnyűekké s nehezekké tehetik aszerint, amint több vagy kevesebb levegőt bocsátanak az e célra szánt tömlőkbe. A madár testalkata nem hajó, amelynek evezői a szárnyak, kormányja a kiterjesztett fark, mint hitték jó ideig, hanem valóságos léggömb, amelyet tetszés szerint tölthet meg levegővel. Repülése tehát a fizikának azon az archimédesi elvén alapul, hogy: „minden test annyit veszít súlyából, amennyit az általa kiszorított levegő nyom.” Ugyanis a madaraknál a hasúr az, ami az emlősöknél a mellüreg és ez az űr, a légcellákkal egyetemben, a ki- és belélegzésnél tetszés szerint levegővel tölthető meg; emellett csontjai és tollai, miután üresek, szintén levegővel tölthetők meg (az emlősöknél, embereknél, sőt egyes szárnyas fajoknál is, velővel vannak telve a csontok). Csak ilyen szervezet mellett lehetséges, hogy ha a légbe akar emelkedni, könnyűvé teheti magát, azaz megnagyobbítja térfogatát, miáltal viszonylagos testsúlya kisebb lesz s így felemelkedhetik a nála nehezebb levegőbe. Ha le akar szállni, megkisebbíti térfogatát, azaz kiereszti a levegőt a légtömlőkből és csontjaiból, miáltal testsúlya nagyobb, de térfogata kisebb lesz az őt környező levegőnél. Ilyen szervezet mellett önkénytelenül is bámulnunk kell azt a csodálatos szerkezetű mechanizmust, amely a madár

akarataival oly egyezőleg, oly villámgyorsan működik. Nem erőlködik, nem tétováz, hanem ha a földön lévő madár föl akar repülni, abban a pillanatban felemeli őt a felhők közé s egyúttal szabályozza, ritkítja, sűríti a madár testében lévő levegőt, amint ezt a szállás, emelkedés szükségessé teszi, felhasználja a ritkításra a test melegét s így együttműködik a mell izmaival; ha ezek összehúzódnak, a lég kinyomódik, ha ezek kitágulnak, a lég betódul a tüdőbbe; így a legsebesebb repülés közben is folyik a lélegzés munkája, amely viszont a vérkeringés munkáját táplálja.

Ez az óriási különbség, amely a madarak és a denevérek, a repülő emlősök, gyíkok, békák és halak repülése között fennáll s amiért ez utóbbiak repülése tulajdonképp „repülésnek” nem is nevezhető, mert nem áll egyébből, mint a „magasból való leszállásból”: így repülnek például a malabari Taguan (*Sciurus Pataurista*), a Cukor-Evetke (*Petaurus cinereus*), a Repülő Egér (*Acrobates pygmaeus*) Ausztráliában. Lábaik között laza, kifeszíthető bőrlebbeny húzódik, melyet, midőn 10-15 öl magasról leugranak, szétfeszítenek s ezáltal lassan, minden ütődés nélkül érnek le a földre; de felszállni már nem bírnak. Ilyenek még: az Ázsiai Sárkánygyík (*Draco volans*), melynek oldalain, meg a Repülő béka (*Racophorus Rheinwardtii*), melynek lábujjai között húzódnak ilyen szétfeszíthető, széles hártályák; így bátran szöknek le bármekkora magasból is a rovarok után, mert e széles bőrredők és hártályák kifeszítve ellentállnak a levegőnek, mint valami szállóernyő, fentartják s csak lassan engedik a földre hullani őket. Ezt különben a mi evetkénk is megteszi; akárhány vadász láthatta és láttam magam is többször, hogy 8-10 öl magas fáról minden fontolgtatás nélkül szökött le a földre, de az ugrás közben dús farkát lengette s ez mintegy fentartotta őt, mint valami szállóernyő. A repülő-halak (*Trigla volans*) repülése tulajdonképpen csak egy-egy ugrás. Ha nagyobb hal üldözi őket, felugranak a vízből és az oldalukon lévő szárnyforma nyúlvánnyal, míg ez nedves, valamivel tovább fentarthatják magukat a levegőben, mint az ugrás következtében beállott lódulás és esés által; ez a szökés mindössze 3-4 méternyi, akkor újra a vízbe esnek. Sőt még a denevérek is messze állnak az igazi repüléstől; az ő repülésük sem az a szép, biztos, öntudatos, úszásforma lebegés, mint a madaraké, hanem gyors, szabálytalan lebegtetése a röphártával bevont mellső tagoknak. A denevérek nem tudnak fölszállni a földről; hanem, ha a földre esnek, felmásznak valamely magasabb helyre s ott elbocsátva magukat, esés közben terjesztik ki szárnyaikat; csak így, ezeknek gyors csapkodása által képesek magukat fentartani a levegőben, azaz a mozgásba jött lég hullámok által magukat ide-oda löketni és széles, öblös szárnyaikkal a levegőrétegekre támaszkodni. Ha a denevérek egyik szárnya kilyukad, szálldogálásuknak vége van, mert nem képesek a levegőre támaszkodni, lyukas szárnyuk áttereszt a levegőt s így nem képes annak ellentállni; míg a madár akkor is tud repülni, ha hiányzik pár toll a szárnyai-ból, mert levegővel telt teste fentartja őt, a csapkodás által előidézett légáramok pedig előre viszik, - bár valamivel lassabban, mint ép szárnyal, mert a szárnyak csapkodása már nem oly egyenletes.

Bámulnunk kell még a legkisebb madárnál is azt az óriási izomerőt, mely a szárnyakat oly folytonos mozgásban tudja tartani. Minél nagyobb valamely madár, annál magasabbrá tud szállani s annál kevesebb szárnymozgást kell tennie. Így az igen kis madaraknál a repülés szerfelett gyors és sok szárnycsapásból áll, míg egy-egy sas vagy keselyű szinte mozdulatlan szárnyakkal látszik méltóságosan úszni a levegőben, csak néha-néha csapva egyet szárnyai-val. Mert a madár, repülése közben, mindkét szárnyával egyenletesen csap a levegőre és mivel a szárnyak egy gyengén domború felületű, de egyenletes síkot alkotnak, melyeken a levegő nem törhet át, a levegő hátra-hátralökődik, de rögtön egyenletesen vissza is hat, azaz visszanyomul előbbi helyére s a madarat mintegy előre löki abban az irányban, melyben szárnyait mozgatja; e haladásában nagy segítségére van hegyes csőre, hosszas, karcsú teste, amelyek szinte hasítják, metszik előtte a levegőt. Mennél nagyobb a szárny, annál több levegőt képes egy-egy csapással hátratolni s mennél nagyobb tömegű e levegő, annál távolabbrá

löki előre a madarat. Ez az oka, amiért a kis madarak olyan gyorsan, a nagyok oly ritkán lebbentik szárnyaikat. A repülés csak akkor nyeri azt az egyöntetű, lengőn úszó haladást, mikor a szárnyak munkája: a csapkodás s a mellizmok reflexműködése egyenletessé, ritmikusá válik a légrétegeknek a szárnyak csapkodásával együtttható hullámzásával; ezért a repülés kezdete mindig szabálytalan, majd egyenlőtlenül aláhulló, majd rézsut felfelé emelkedő, kissé bizonytalan csapkodásokkal, mindaddig, míg csak a szárnyak, a levegőréteg, a testben lévő levegő feszítő működése egymással együtttható, ritmikus munkába nem jönnek. A szárnyakkal ellenkező mozgást végez a fark. Ezt a madár repülés közben kiterjeszti s mint a hajónál a kormány, úgy a repülésnél ennek mozgása adja meg az irányt.

A madárrepülés egyik elméleti magyarázója szerint a szárnyak mozgásai gyorsaságuknál fogva tévedésbe ejtik a szemlélőt; ugyanis, bár egyöntetűeknek látszanak, mégsem azok, mert az egynek és egyenleteseknek látszó csapkodások nem egy és egész ütések, hanem teljes, fél, negyed, nyolcadütések is, amelyeket szabad szemmel követni s megfigyelni lehetetlen, ellenben pillanatfelvétel útján és pedig egy speciális, mozgófényképszerű készülékkel, könnyen megrögzíthetők. E készüléknek puskaformája van, melyen a puska agyához közel, revolverformán, egy forgó korong van elhelyezve, tizenkét vagy hat lyukkal. E lyukak mindegyikébe egy-egy igen fényérzékeny, teljesen kész felvevő lemezt alkalmaznak. Most a felvevő ráirányozza a repülő madárra a gépecskét, megcélozza vele s megnyomva egy gombot, a korongot (aszerint, amilyen másodperces forgó-gépezete van) oly gyors forgásba hozza, hogy az a kiválasztott (megcélzott) madár szárnyainak minden csapását képes lemezre venni; így még azon villámgyors negyed- és nyolcadcsapásokat is, melyeknél a szárny szabad szemmel nem követhető és észre nem vehető gyors csapást és kevés hajlást végez. Hogy az ilyen pillanatfelvételek minő hallatlan gyorsan örökítik meg a mozzanatokot, legjobban bizonyítja az, hogy ugyanígy filmre vették a villámcsikkázásokat s kimutatták, hogy ezek nem oly zögűgösök és szögletesek, mint ahogyan látjuk és sokáig hittük őket, hanem éppen olyan gömbölydeden, csavargósan kacskaringósak, csergedezők, mint a mappákra rajzolt patakok és folyók ábrái, - pedig a villámszikra egy másodperc alatt 60.000 mérföldet halad!

Okuli

*„Reminiscere - keresni megyek Snepfre!
Okuli - itt vannak ni!
Lätari - ez ám az igazi!
Judika - vannak ám ma!
Palmárum - trallárum!
Quasimodogeniti - löni tilos, a nő tojásait üli.”*

Ezek a régi vadászrímek zsonganak-bongnak s újulnak fel minden igazi vadász emlékében, úgy az őszi, mint a tavaszi húzásnál, de csak akkor, mikor a szalonkák bőven kerülnek puszkavégre; mert, ha kevés van s a vadászatok nyomorúságosan ütnek ki, a vadászhumor akkor sem veszi el jókedvét, hanem a következő rímekkel vigasztalja magát:

*„Okuli, hibáznak ni!”
Lätare, nincsen még magja se!
Judika, nincs biz csak egy is ma!
Trallárum, palmárum!”*

De akár kevés, akár sok a szalonka, mindenkép próbára teszi a legügyesebb vadászt is, mert egyike azon vadaknak, melyeknek lövése a legkönnyebb és a legnehezebb! Paradoxonnak látszik ez a mondás, de úgy van. Mert egy vadászatnak sincs annyi bibije, ahol annyi aprólékos, de mégis szerfelett fontos körülményre kellene ügyelni, mint ennél, s mely annyira függne az időjárástól, mint éppen ez.

Innen van azután az is, hogy egyes vidékek egyik évben túlon túl bővelkednek a szalonkákban, a másikban pedig alig juttatnak egy-kettőt terítékre.

A tavaszi húzásnál kétségkívül sokkal kellemesebb várni az „anstandon” (lesen) egy, szép csendes késő-márciusi estén, valamely vágás vagy fiatal erdő szélén, honnan meglehetősen nyílt kilátás esik a vidékre. A fakadó rügyek illatával már telve van a levegő, minden csendes s már messziről meghallani a közeledő szalonka makogását; nemsokára meglátni őt magát is, mert lassú, egyenletes repüléssel húz el a vadász feje felett. Innen van, hogy a tavaszi húzáson sokkal könnyebb szalonkát löni, mint az őszieken.

A hazánkban található szalonka-fajok között a vadászok előtt legkedveltebb, legszívesebben várt és látott vendégek az erdei szalonkák (*Scolopax rusticola*), vagy mint a bagolyéhoz hasonló kiülő, nagy szemek, tollazatuk színe és sajátságos repülésük után igen találóan elnevezték, a „bagolyfejűek”; részben, mert ezek vadászata jelenti a legtöbb izgató érdekességet, részben pedig azért, mert húruk valamennyi szalonkafajé között a legízletesebb.

A tavaszi húzás, azaz mikor a déli tartományokból hozzánk visszaérkeznek, március közepe felé kezdődik s tart egészen április közepéig, míg az őszi szeptember végével veszi kezdetét s tart egészen október végéig, sőt november elejéig is, mindkét esetben nagyon függve az időjárástól.

Előbb a tavaszi húzásról fogunk itt szólni, beleszöve ismertetésünkbe az őszi húzásról is annyit, amennyit tárgyunk megkíván.

A vándormadarak között a szalonka egyike azoknak, melyeknél a vándorlási ösztön titkos sugallata legerősebben működik. Afrikai vagy egyéb déli honából, hol már február vége felé szikkadni kezd a föld, megindul oly északi vidékekre, hol langyos tavaszt s nedves puha földet talál. És ha ekkor déli szelek s langyos esős napok járnak, úgy rövid időközökben tömegesen érkeznek hozzánk, ellenben, ha hideg északi szelek süvöltenek, a nagy tömeg a

déli tájakon elmaradozik s egyesek jönnek csak előre, leginkább azok, melyeknek hazája Európa legészakibb része, így a leghosszabb út áll előttük. Ez az oka, hogy miért vannak a legjobb szalonkavadászatok mindig Szlavóniában. Ugyanis itt, a különböző égalji befolyások miatt, a tavasz gyakran már javában nyílik, míg a Dráván túl még zord tél dühöng. A szalonkák nagy tömege tehát hosszabb állomásokat tart a nedves talajú, langyos levegőjű nagy erdőségekben, mint nálunk, hová csak szórványosan érkeznek. Ebből látható, hogy nálunk a dús szalonkavadászatok egyik főtényezője az időjárás. Ha hideg, havas és szeles a március, kevés jó egyszerre, röviden és rosszul húz, a nagy tömeg pedig, kilesve egy-egy kedvező éjjelt, úgy elsuhan felettünk, hogy észre sem vesszük; mert a szalonkák vándorlása az esti sötétség beálltával veszi kezdetét, s tart egészen a reggeli szürkületig, egyesén, párosan, de sohasem csapatokban; az azonban megtörténhetik, hogy egyesek vagy párok majdnem egymás sarkában követik egymást. Csendes, langyos időben rendes állomásokat tartanak, nem sietnek, magasan, de csendesen húznak, így könnyen lőhetők. A Felvidéken van még egy harmadik esete is a jó szalonkavadászatoknak. Március végén vagy április elején, ha a Kárpátok között erős hózivatar vagy szél dühöng, ez az odáig ért szalonkákat visszariasztja, s ezek azután csak egy-két nap mulva, mikor az idő megjavul, térnek vissza és folytatják útjukat; így azután az itteni vadászoknak a „palmarum trallarum,” vagyis az idény végén nyílik a valódi aratásuk.

Az őszi húzásnál szintén csak csendes, derült időjárásnál sikeres a vadászat. A hideg, szeles, esős időben oly gyorsan szállnak, vágódnak el a fák között, hogy lövésre a legügyesebb vadásznak is alig nyílik alkalm. A borult, sötétes időben nehéz a látás és jöttét nem is jelenti makogással, hanem gyorsan, észrevétlenül suhan el; a nappali hajtóvadászatnál is nehezen és rosszul kelnek fel s lövésre alig adnak alkalmat.

A Duna-medence nagy, összefüggő, északi és kissé északnyugatra hajló erdői, melyeknek nedves, mohos, lápos és lágú a talaja, egyedüli tartózkodó helyei az erdei szalonkának, mely a tulajdonképpeni mocsaras vagy tözezes helyeken sehol sem található; ezeknek az erdőknek legrejtettebb helyein, apró tisztásokon, egy-egy korhadó fatörzs, vagy bokrocska tövében, egy kis mélyedésbe, melyet mohával és növényi részekkel bélel ki, rakja le április második felében barnásan foltozott négy tojását, melyeken 17 napig ül.

A fiókák a kikelés és száradás után már követik anyjukat, melyek a hímmel együtt élelemkeresésre oktatják őket és ha egy-egy pár erdei szalonkát ide-oda cikázó repüléssel, aggodalmas „dak-dak”-forma makogás között egy kis tér fölött röpködni látunk, le-levágódva, újra felkelve, úgy ott a fiókák rejtőznek mozdulatlanul a földhöz lapulva, melyeket azonban megfogni szerfelett nehéz, mert oly gyorsan és oly ügyesen bujnak el a haraszt és bokrok közé, hogy kutya nélkül rájuk találni majdnem lehetetlen. A fiókáknak nyolc nap mulva ütközni kezdenek a tollaik, négy hét mulva már egészen kifejlődve, szárnyra kelnek s elhagyják szüleiket.

Az elmondott jelek sohasem hagytak cserben, mert mindig ráakadtam a fiókákra egy vizsla segítségével. A fiókákat felnevelni meglehetősen nehéz, de gondos ápolás mellett, hangyatojással, lisztféreggel, földigilisztákkal, turoval és hosszas, vékony, féregalakúra metszett nyers szívseletkével etetve a kicsinyeket, mindenkor sikerül. Az így felnevelt madarak igen szelidek, ragaszkodók lesznek s vizsgálódásaimban igen sok becses adathoz jutottam általuk. Sőt, ha nagy vesződés árán is, de vén madarak is hozzászoktathatók a fogsághoz. Ezek is hamar szelidülnek s ápolójukhoz igen ragaszkodnak; minden vadásznak ajánlom e módot, mert az ilyen szelid szalonka megfigyelése igen sok becses adathoz juttatja, melyeket a vadászatoknál sikeresen használhat. Sokáig próbálgattam azokat a módokat, melyek által a vadon fogott szalonkákat a fogsághoz lehet szoktatni és életben tartani; mert legtöbbször a legjobb gondozás mellett is elpusztultak a fogság 2-3-ik napján. Az egyetlen célravezető mód

a következő: a hálókával és lószőrhurkokkal fogott szalonkák szárnyát félig elnyírva, egy szobában eresztettem el őket, melynek egy részét vastag, rövidfüvű gyepdarabokkal raktam ki; e gyepes helyek egy részét aszu falevelekkel hintettem be s itt-ott egy-egy kicsi harasztbokrot vagy magas kalászos fücsomót helyeztem el gyökerestől. Az első négy-öt napon a földi gilisztákat, lisztférgeket e gyep tetejére szórtam, a harmadik napon nyers szívszeletkét, tejben ázott zsemlyét és túrót is szórtam eléjük. A második hét elején egy gömbölyded, jó három hüvelyk mélységű fatálat helyeztem el, kivágva akkorára a gyepet; ha volt nedves, aprószálú mohám, akkor ezzel, ha nem volt, úgy nedves erdei földdel töltöttem meg a tálat s ennek tetejére szórtam a fenti étkeket, hogy lágy csőrüket, mellyel dugdosni, tapogatózni szeretnek, meg ne sértsék. Ezenkívül egy nagy fatálat vízbe állítottam a gyep közé s a tál közepébe köveket raktam, hogy ezekre állhassanak, míg körülötte gyökeres növényeket helyeztem el, hogy egy kis tavacskához hasonlítson. Ezen a módon rendszeresen megmaradtak, már a harmadik héten megszeliődtek s oly otthonosan üzték játékaikat, kivált a hímek, mint a szabadban; könnyen lehetett tanulmányozni egész természetüket.

Minden vadász előtt ismeretes a szalonka táplálkozási módja; jól tudják, hogy a beálló tavaszi langyos idők a madár párzási ösztönét ébresztik fel, míg a puha, nedves föld arra való, hogy abban főtáplálékát, a földi gilisztát keresse. Sajátságos az a mód, mellyel élelmét keresi; ugyanis levágódva a földre, csőrét mélyen a lágy talajba szúrja, azután halk dorombolással körben forog. A nyugtalanított giliszta, ha ugyan a madár csőre már kétfelé nem vágta, menekülést keresve felszínre jő s a szalonka zsákmányává lesz. Ha gilisztát nem talál és ha a föld száraz, kemény, úgy más férgekkel, kukacokkal, meztelen apró csigákkal és álcákkal is beéri, melyeket a lehullott lomb vagy haraszt közül keres elő csőrével. Sőt száraz ősök alkalmával - ezen sok vadász csodálkozni fog - többször láttam, hogy még a marhák friss ganájába is bele-bele szurkált; úgy látszik, ösztöne megsúgja neki, hogy e hulladékok nedvessége maga alá csalja a gilisztákat és más férgeket a száraz talajból.

Sokszor hallgattam a vadásztanyákon vitákat, hogy tulajdonképpen hányféle erdei szalonka is van? Noha erről nagyon eltérők a vélemények, mégis az a valóság, hogy (bár sohasem lehet két egészen hasonlóan árnyalt tollazatút találni közöttük) valamennyi egy fajt alkot; sőt még válfajoknak sem lehet nevezni az eltérő alakzatokat, mert csak a különböző éghajlati befolyások azok, melyek a színben, alakban, sőt még a repülésben is a különbségeket előidézik, annak dacára, hogy vannak kisebbek és nagyobbak.

Legelőször jönnek az úgynevezett „kéklábú kicsinyek”, vagy „szálláscsinálók”; ezeket később követik a nagy sárgák, a „bagolyfejűek”, melyeknek kidomborodó nagy szemeket sokszor röptükben is lehet látni. E kettő között van még egy harmadik, mely sem nem kéklábú, sem nem bagolyfejű, hanem átmeneti valami a kettő között; de valamennyit megvizsgálva, fejalkatuk, csőrük és lábaik hossza majdnem egy vonalig egyforma.

A „szálláscsinálók” inkább szürkébe, mint sárgába hajlók, sebesebben húznak, kevesebbet makognak, a vizsla előtt mindegyiknél messzebbre kelnek fel. Ezek kicsinyek, soványak, megállapodás nélkül, legkorábban jönnek s mert leghosszabb út áll előttük, nyugtalanok és gyorsan húznak, azért is, mert kora márciusban jönnek, mikor még hidegebb esték járnak. A „bagolyfejűek” később jönnek s mert nagyok és az idő langyosabb, nehézkesebben, csendesebben húznak, hangosabban makognak s a vizslát jobban bevárják. De e különbségek mind csak tavaszra vonatkoznak, mert ősszel már mind egyformák a szalonkák; nincs nagy, vagy kicsiny, mert honukban mindnyája jól felhízott; nincs kéklábú sem, mert lábaiknak fiatalkori kék bőröcskéje őszig az idő viszontagságaitól megbarnult. De ami a fajok egysége mellett legjobban bizonyít, az, amit minden figyelmes vadász észlelhet a tavaszi húzás alkalmával: hogy sokszor különböző nagyságú és tollazatú szalonkák párosodnak a levegőben;

pedig ismerve e madár pedáns szigorúságát a párosodás dolgában, még az is lehetetlennek látszik, hogy két külön válfaj párosodjék egymással.

A szalonkákat vagy lesből, vagy cserkészve, vagy végül hajtókkal vadásszák.

Legbiztosabb mindenesetre a cserkészés, mikor nem a szalonka keres fel bennünket, mint a lesnél, hanem mikor egy jó vizslával mi keressük fel a szalonkát.

Az „anstand”, vagyis a les az esti, vagy kora-hajnali szürkület idején kezdődik. Mindenekelőtt a tájnak és talajnak teljes ismerete szükséges hozzá; a legjobb leshelyek rendszeren az erdők vagy vágások szélein levő dűlők, hol a talaj a hóletől vagy esőtől még lágy, süppedékes, de nem pocsolós, mert a túlnedves talajt éppúgy nem szeretik, mint a szárazat. Ez okból a leshelyeket mindig úgy kell kikeresni, hogy száraz tavasszal vagy ősszel a mélyebben fekvő, nedves tavaszon vagy őszön pedig a magasabban fekvő helyeket keressük ki, mert kivált száraz időjáráskor a szalonkák húzásuk közben is örömet vágódnak le a nedves helyekre, s csőrüket beszúrva, szinte tótágast látszanak állni. Ilyenkor úgyszólván ültükben le lehet löni őket, mert hiába állítják egyesek, hogy a húzásoknak vagy vándorlásoknak évenkénti rendes útja van! Nincs biz az, hanem erre legdöntőbb befolyással van az időjárás, csak másodsorban a talaj minősége; épp ezért van, mint fentebb megjegyeztük, hogy egyes vidékeken egyik évben sok, a másokban meg éppen semmi szalonka sincs.

Az ilyen esetekben, ha csendes, tiszta idő van, úgy álljon a vadász, hogy nyílt kilátása legyen az egész vidékre, de mégis eléggé védett helyzetben, hogy az óvatos madár őt magát vagy kutyáját meg ne lássa; hideg, szeles időben pedig egészen a tisztáson kell felállni, hogy az alacsony bokrok felett villámgyorsan elcsapó szalonkát jól célba lehessen venni, mert ilyen időben nem lassan repülve, hangos makogással jó, mint derült csendes időben, hanem villámgyorsan s váratlanul csapódik el a vadász előtt. Ekkor mutatkozik meg a jó vadász, mert ember legyen a talpán, aki ilyenkor lekapja. A szalonka-lesnél még a kutya színe is nagy szerepet játszik. A fehér-sárga foltos kutyák éppen nem használhatók, mert a szalonkák már messziről észreveszik s elcsapnak a vadász elöl; legjobbak a barnák, mert ezek színezete jobban összeolvad a környezettel. Kutya nélkül pedig a madarak nagyrésze elveszhet, mert a könnyebben sebesültek, földre hullva oly gyorsan elrejtőznek a haraszt és bokrok közé, hogy ember meg nem találja; minden pillanat drága ilyenkor, épp ezért a kutyának oly jól idomítottatni kell lennie, hogy a lövés eldördülésekor már talpon legyen s úgyszólván estében kapja el a madarat; mert ha ideje van elrejtőzni, még a kutyának is dolgot ad előhozni a haraszt és a bokrok közül, hol az aszú levelekhez hasonló színezeténél fogva, egészen összeolvad a föld és száraz haraszt színével, úgy hogy szinte lehetetlen megtalálni.

Az alkonyi leseknél a szemmérték a félhomályban annyira csal, hogy a madár mindig közelebb látszik, mint aminő távolban van. Épp azért a vadász forduljon mindig kelet felé, mert arra legsötétebb a látóhatár és mert abból az irányból is húznak a szalonkák; mielőtt elhúzna előttünk, forduljunk meg s löjjünk utána, mert nyugat felé világosabb lévén a látóhatár, a keleti homályhoz szokott szem sokkal világosabban lát, mintha mindig a világosabb nyugat felé nézne.

A legtöbb hibás lövés rendszeren az elsietésből vagy a hibás szemmértékből ered. Csendes, langyos időben még csak lehetséges a célzás, de hideg, szeles időben csak az olyan vadász jár sikerrel, ki egy villámgyors kapással tudja lecsípni a szalonkát, mert ilyenkor, mire csak megcélozná, már eltűnik látóköréből. Éppen a szalonka az a vad, melynél sem hamarkodni, sem késlekedni nem szabad, hanem ha egyenesen a vadász felé jő, úgy egy jó arasszal a csőre felé kell célozni, ha rézsút száll elébe, ha hátulról, alája kell löni. A legbiztosabb lövés azonban akkor esik, ha engedjük szépen elhúzni magunk előtt s úgy lövünk utána; azután a rézsutos lövés. Mikor azonban két szalonka versengve húz a vadász felé, úgy ez jól teszi, ha már 28-34 lépésről elébük lő, hogy a széthordott sörét mindkettőt érje. Ha azonban egyik oly

távolban követi a másikat, hogy mindkettőt lekapni nem lehet, akkor mindig az elsőt kell célba venni; ha pedig már sötétedni kezd, akkor a hátulsót, mert rendesen ez a hím; ha az elsőt (a nőt) lőttük le, a hím azt hiszi, hogy párja élelmet keresni, vagy nősző vágyból vágódott le a földre, rögtön utána vágódik és mire újra felemelkedik, már nem löhetünk reá; de ha a hátulsót lőttük le, úgy az első vagy nem látta a lövést és ekkor nyugodtan tovább húz, vagy, ha látta, akkor is csak oly kevéssé libben meg, hogy egy ügyes vadász mindenkor lekaphatja ezt is.

A szalonkának annyira gyöngé az élete, hogy egy szem 5-6-os sörét is megöli. Esti leseknél azonban jobb az öregszerű, mert ez biztosabban vág s gyorsabban megöli a madarat, mielőtt ez szárnyalva elrejtőzhetne a bokrok közé a sűrűsödő homályban.

A gyakorlott szalonka-vadász még a levegőben megismeri, hogy lövése mely részét találta a szalonkának.

Ha a lövés után szárnyait a testére szedi s egyet bokázik, akkor halálosan sebesült; ha lábait elnyúlva kimereszti, hátgerincébe kapta a sörétet s nem messze leesik; mikor pedig röptét félbeszakítva felemelkedik, párszor körben forog s csak azután esik le, fejét, szemeit vagy csőrét súrolta a lövés; ha csőrét erősen súrolta a golyó, rögtön bódultan leesik, de a vadász és vizsla közeledésére azonnal szárnyra kel. Ha rézsút, ide-oda vágódik, - szárnyán sebesült; ekkor sietnie kell a vizslának, nehogy térelőnyt nyerve, elbújhasson. Ha a lövés alatt ment s mindkét lábát érte, nem húz tovább, hanem azonnal leesik és ott megfogható. Mikor pedig a magasan repülő szalonka egyszerre hanyatlani kezd s reszketeg mozdulatokkal és szárnyainak feszes tartásával esni kezd lefelé, de azután tovább repül, akkor egyik lábát vagy hátulját érte a lövés; ilyenkor pár száz lépésnyire elmegy még és csak ott ereszkedik le csendesen. Az ilyen madár felkeresését azonban legjobb másnapra, világos nappalra hagyni; legtöbbször ott, hova este leereszkedett, meg is találhatjuk, vagy kimúltan, vagy végvonaglásban, míg, ha a sötétben kereséssel elzavarjuk, úgy elbúvik, hogy elő nem kerül.

A cserkészésnél a vadászat jó sikere egyedül a jól betanított kutyától függ. Amily használhatatlan más vadnál a lomha, mindig gazdája sarkában lévő kutya, itt annál megbecsülhetetlenebb. Mert a szalonkavadászatra a kutyát külön kell idomítani. Erős kényszerrel a legkisebb szelességet és akaratosságot is annyira meg kell törni benne, hogy vakon engedelmeskedjék ne csak a gazdája szavának, de még pillantásainak is; messze sohse engedjük keresni, minden intés nélkül. Mikor elérkezik a kellő perc, az ilyen vizsla hason csúszik, hátra-hátra tekintget urára, szóval tudnia kell, mikor jó ura jó állásba. Természetesen, az okszerű idomítás mellett, a vadásznak még arra is kell gondolnia, hogy kutyáját állásaiban szilárdítsa; ez okból a szalonkákat többször ültéből kell, hogy ellőjje, dacára annak, hogy e lövések legtöbbször szerteszét szagatják a madarat. Az erdei szalonka napközben a legvigyázóbb és legóvatosabb madarak egyike, annyira, hogy egy-egy szeles, de minden más vadra jól használható vizslával a vadászat egészen sikertelen lesz. Emellett még sok aprólékos dolog is befolyhat a vadászat sikerére. Így egy jó, tömött szövetű, testhez álló kabát és bőrnadrág szükséges, mert minden más ruhát összetépnék a tüskék s a vadászt a legkényesebb pillanatokban akadályozzák, vagy nem engedik a szalonkát a tüskebokrok közé követni. A kezekre vastag bőrkesztyűk húzandók a tüskés bokrok elhárítása végett, de a jobb kézre valónak mutató-ujja levágandó, hogy a ravasz elhúzására meglegyen a kellően gyors és finom tapintat, a fejen pedig bőrellenzős, jól behúzható sapka legyen, mert a cifra vadászkalapoknál megtörténik, hogy épp akkor csapja le vagy üti a szemre egy-egy ágbog, mikor a vadász éppen céloz, vagy löni akarna. A kutya után legfőbb dolog a puska; azok a pompás, hosszú, de nehéz vadászfegyverek éppen a legrosszabbak, mert a cserkészésnél, hol minden percben készen kell lenni s gyakran órákig hordozni lövésre készen, vagy a vadász hónalja alatt, kifárasztják s remegővé teszik az ember kezét, minden más szőrmés- és tollas vadra alkalmas hosszú csövük pedig abban a pillanatban

akadhat, ütődhetik bokorhoz, bozóthoz, mikor az ember az arcához akarja kapni; s míg onnan kiszabadítja, addig a szalonka, - mely amúgy is villámgyorsan s oly ügyesen suhan a bokrok és fák között, s tudja fedezni magát a sűrűségben - régen eltűnt a szem elől; azért legjobb a könnyű és rövidcsövű fegyver.

A cserkészés sikerét fokozza még, ha mennél többen vannak a vadászok, mert annál szélesebb vonalt tudnak befogni és ha az egyik nem, meglátja a másik, hogy a szalonka hová vágódott le.

Végre a leghálásabb és legkiadósabb módja a szalonkavadászatnak a hajtóvadászat, természetesen csak akkor, ha a hajtás vezénylete és a rendezés ahhoz értő jó kezekben van, olyasvalakinek a kezében, ki a vidéket éppen olyan jól ismeri, mint saját zsebeit.

A tavaszi hajtóvadászatoknál az őszié hasonlíthatatlanul jobbak, mert ilyenkor nem oly félénkek és rebbenékenyek a madarak, mint tavasszal. Megtörtént már az is nem egyszer, hogy egyes szalonkák az őszi vándorlásból itt rekedtek s a januári vagy februári hajtóvadászatoknál (aminő volt pl. a zalamegyei 1875-iki és 77-iki) többhelyütt olyan szalonkákat lőnek, melyek nálunk teleltek ki.

A szalonkák hajtóvadászatára is nagy befolyással van az időjárás; ha az idő sem hideg, sem meleg, úgy a szalonkák rendes távolra bevárják a vadászt; ekkor, ha a vadászok, mondjuk, 10-12-en vannak, hatan menjenek elől, hárman hátrább, míg hárman vagy négyen a vonal két szélén. Már az első két hajtás megmutatja, sok szalonka van-e vagy kevés? Ha kevés volt, úgy az előlmenőkre nem jött szalonkák levágódását jól láthatták a vonal szélén menők s így nem veszték kárba, mert fel lehetett őket keresni s lekapni, ellenben, ha sok van, akkor meg úgy is kárpótol az ilyen szökevényekért a többi, mert ilyenkor csak az idő pocsékolása volna ezeket felkeresni. Természetesen az ilyen hajtás csak cserjés helyeken és fiatal vágásokban lehetséges, hol a húzó madár irányát látni lehet; terjedelmes és szálás erdőben, hol a magas fák között gyorsan fedezik magukat s eltűnnek a szalonkák, a legpraktikusabb mód az, ha a legmagasabb fákra egy-két gyereket vagy hajtót mászatunk, kik folyvást a hajtás irányában nézve, megjegyzik, hová vágódnak le a fölvert, elhibázott, vagy lövésre nem kerülő szalonkák.

Ha a hajtást megelőző vizslászatban közelről bevárják a vadászt, úgy a hajtókkal jó, ha legalább a vadászok fele elmegy; ha már messziről kelnek, úgy előre állítandók a vadászok, olyformán, hogy a szárnyon lévők a hajtásból kitörő madarak levágódását megláthassák. Minden esetben az állás úgy szervezendő, hogy a nap a vadászok hátába, ne pedig szemközt süssön, mert ez a lövéseket nagyon megnehezítené.

Szálás erdőben a legjobb állások a vigályosokon esnek, mert itt a nyílt téren a vadász a madarat húzni látja s így tetszése szerint hátulról vagy rézsút löhet reá. A legrosszabb állás pedig az olyan keskeny erdei utakon van, hol mindkét oldalon szálás fasudarak nyúlnak fel. Jó szerencse, ha a szalonka az út hosszában húz, ellenben a legnehezebb lövés az, ha szemközt jó, mert eléje, vagy utána lőni a szálfák miatt nem lehet, hanem csupán az a rövid pillanat használható fel, midőn az út felett átsap. Megtörténik az is, hogy a szalonka a hajtók elől futva menekül, s így jó a vadászra. Ekkor a vadász oly vigyázva, oly óvatosan és lassan emelje fel fegyverét, mintha rókára akarna lőni, különben a legkisebb mozdulatnál, melyet észrevesz, oly ügyesen s gyorsan kel szárnyra, s úgy tudja magát a fák- és bokrokkal fedezni, oly ügyesen vágódik vissza a hajtók felé, hogy a leggyorsabb kapó lövéssel sem érhetjük el. Legtöbbször az az eset ad a hibázásra alkalmat, midőn a cserjés helyeken a hajtók által fölvert szalonka lőtávolra telepedik le a vadásztól. Ilyenkor, ha közeledünk hozzá, felrepül, de csak akkor szabad reá lőni, ha már rendes húzásban van s nem akkor, midőn lebegve lebecsátkozik, vagy mikor megpillantotta a vadászt s mielőtt lábaival a földet érintette volna, újra emelkedik. Ez esetben száz vadász közül kilencvenkilenc rendesen elhibázza!

Lehet, hogy az itt elmondottakat a hivatásos, gyakorlott vadászok már mind tudják, de a jót és célszerűt ismételni sohasem felesleges, annál is inkább, mert olyan ember megfigyelései ezek, kinek legkedvesebb vadjai épp az erdei szalonkák voltak s aki ezért úgy ismerte ezek szokásait, háztartását, hogy mikor a legjobb vadászok üres tarisznyával tértek haza, ő mindig hozott szép számmal, még akkor is, mikor vidékünkön már vége volt a húzásnak. Majdnem mindig elkísértem őt kirándulásaira és sokszor, hogy csodálkozni lásson - kivált, ha jó kedvében volt az én kedves Vili bátyám, - megtette azt a tréfát is, hogy kutya nélkül, egyenesen, minden tétova és keresgélés nélkül, akkor is oda vezetett a szalonkák tanyájára, mikor már vidékünkön - a legnagyobb vadásztekintélyek állítása szerint - egyetlen egy szalonka sem volt található; s oly ügyesen megleste e szemes és óvatos vadat, hogy hosszabb ideig részletesen megfigyelhettük érdekes életmódját és viselkedését aranszabadságában.

Kanári-kajdácok

Így nevezhetjük a hullámos papagájt (*Melopsittacus undulatus*), mert a kanári mellett ez a legelterjedtebb és a legkedveltebb díszmadár a világon. Midón Gould, Ausztrália madárvilágának ez a legavatottabb ismerője, az első párocskát 1840-ben Európába hozta, a madárkedvelőkön valóságos láz vett erőt e gyönyörű kis jószágok láttára és azóta oly általános kedveltségre és elterjedésre tettek szert, hogy évenként 10-12.000 darabot, sőt néha többet is importálnak belőlük Európába.

De méltán is! Mert szépsége elsőrangú. Homloka és pofácskái élénksárgák, fénylő kékes-viola- és feketés cseppecskékkel; feje hátulja, háta és szárnyai sárgán és feketén hullámzottak, melle és hasa a legragyogóbb világos fűzöld, hosszú farktollai és evezőtollai sötétzöldek, sárgán foltozva. Csőröcskéje világosszürke, orrlyukai körül kékesszínű, magas dudorodással, apró, okos szemecskéi aransárgák. Nagysága akkora, mint egy kanárié, csak hogy karcsúbb, hosszabb és kecsesebb. A nőtény hasonlít ugyan a hímhez, de egymás mellett megkülönböztethetjük őket, miután a hím orrlyukdudorai sötétebb színűek, alakja kissé erősebb, vaskosabb és színezete is valamivel élénkebb a nőtényénél.

Hazája Ausztrália, hol nagyszámú csapatokban egyik tájról a másikra vándorolva, különféle fűmagvakkal táplálkozik.

Némely vidékén Ausztráliának hónapokig, sőt évekig sem lehet hullámos papagájokat látni. Egyszerre azonban, akár csak a vándorsáska, óriási csapatokban, éles, de mégsem kellemetlen, fecske- és kanáriszerű csiripelésből álló zajgással, töméntelen sokaságban jelenik meg és megtelepedik a folyók, tavak, patakok körül lévő erdők, ligetek vagy bokrosokban és a gumifák, akácok s eukaliptuszok vagy banksiák odúiban fészkeléshez készülődik. E vándorlások oka rendszerint a vízhiányban és a különféle fűmagvak érésében rejlik; mint Gould írja, leírhatatlan szépségű látvány, midőn egy-egy ilyen nagyszámú, ragyogó tollazatú csapat megérkezik és egymás mellett szorongva, hosszú sorokban, mint valami ékes színekben csillogó élő nyaklánc, ellepik a gumifák és eukaliptuszok ágait, vagy az egyik fától a másikig húzódó folyondárszerű növényeket, és csevegnek, csicseregnek s tollaikat igazgatják. A párocskák egymást gyengédséggel halmozzák el és ide s tova mászkálnak, kúsznak, kecses, fűrgé mozdulataikkal a lombok között. A csapat másik része a magvakkal telt fűkalászokat lepi el. Minden fűkalász olyan ilyenkor, mintha valami csodaszép, változatos színű élővirág himbálóznék rajtuk, a földön pedig mozgó, színes szőnyegként százak, ezrek szaladgálnak a lehullott magvakat szemelgetve, vagy pedig a patakok és tavak homokos, sekélyes szélein fürödnek, lubickolnak. Csupa élet, csupa zajgás mindenfelé! A méla, kihalt ausztráliai vidék egyszerre megelevenedik és a néma, szomorú táj életet, mozgást és hangot nyer minden zúgában és szegletében.

Amilyen fűrgék, vidámak és mozgékonyak a szabadban, olyanok a fogságban is. Egyesével is lehet ugyan tartani őket, de páronként szebb és célszerűbb, mert csak ilyenkor fejtik ki kecses fűrgeségüket és gyönyörködtető mozgékonyágukat. A párocska mindig együtt van és az egymás iránt való kedveskedésnek, gyöngédségnek és szeretkezésnek vége-hossza nincs. Ha a nőcske enni megy, fűrgén utána kúszik a hímecske; ha ez mászkál, kecsesen utána kúszik amaz is, ha pedig egymás mellett ülnek, akkor sem pihennek, hanem folytonosan csókolóznak, tollaikat rendezgetik, kaparásszák egymást s e közben vidáman csicseregnek, csacsognak fecskeszerű, kedves gögicséléssel, melódikus csiripeléssel. Hangjuk meglehetősen erős és éles, de azért nem kellemetlen, mert mintha a fecske lágyságából, folyékonyságából és a kanári ércességéből lenne összeszöve.

Ez a liliputi papagájfaj fogságban, kicsisége dacára, a legerősebb és legkitartóbb madarak közé tartozik, mert egy cseppet sem kényes. Egy párnak, ha költetni nem akarjuk őket, egy közép nagyságú kalit elégséges. A bő, tiszta homokot és a fürdéshez való vizet megkívánják, mert szeretnek a homokban szemelgetni és gyakran fürödni. Eledelük egy rész fehér köles, egy és fél rész fénymag (Glanz) és szenegáلكöles keverékéből álljon, amihez egy kevés hámozott zabot is vegyítsünk. Kölest kalászban (Kolbenhirse) igen szívesen vesznek és célszerű, ha koronként ezzel is változatossá tesszük ételmezésüket. Csemegéül néha adhatunk nekik vagy tíz szem kendermagot is, amelyet nagyon szeretnek, de többet nem, mert a bő kendermag-evéstől görcsöket és gutaütést kapnak, mint az ausztráliai papagájfajok legtöbbször. Csemegéül eszik továbbá a fűzfa fiatalabb hajtásait, alma-, cseresznye-, ribizkeágakat, akác-, hárs-gallyakat, melyeknek dúsnedvű kérgét nagy élvezettel fosztogatják és rágicsálják. Ezek, valamint a hetenként egyszer-kétszer zöldtáplálék gyanánt adott tyúkhúr, félig érett útifű és zabkalászkok, rezeda stb. szerfelett elősegítik, hogy vigak, elégedettek és egészségesek maradnak, csak nedves vagy harmatos ne legyen a zöldtáplálék, mert ez méregként hat rájuk.

A fogságban épp olyan könnyen költ és szaporodik, akár a kanári. Németországban évenként körülbelül 250.000, Angliában 44.000 főre megy a kiköltött fiókák száma és amint én becsülöm, nálunk is egy-kétszáz főre rúghat az évenként felnevelt ivadék száma; pedig bizony, sajnos, ki kell mondanom, hogy nálunk még bölcsőkorát is alig éli a madárkedvelés és tenyésztés nemes passziója, mely amellet, hogy vele a tudománynak is szolgálunk, még hasznóhajtó kereseti ággá is kifejlődhetik, aszerint, ki hogyan műveli. Költőkalitul azonban egy pár részére legalább is egy seregélynek való jó nagy kalit szolgáljon, amelynél célszerű, ha csak az előoldala van drótból, a többi pedig deszkából. Kisebb kalitokban nem igen szeretnek költetni, mert a kúszásra, röpködésre való tágas helyet megkívánják. A fészkek közönséges odúfészkek legyen, melyet helykímélés szempontjából a kalit külső oldalán helyezünk el, befelé nyíló bejárólyukkal és az odúfészkek fenekére egy-két ujjnyi fűrészport kell hinteni. Ez szolgál nekik tojóágyul.

Költési időül leginkább november, december, január és február, szóval a téli hónapokat választják. A nőcske egy-egy napi időközökben rakja le átlag négy tojását, de rak néha 6-8-at is. A költési idő 16-18 nap a körülmények szerint és 30-35 nap mulva a fiatalok élénk csicsérgés közt, vígan kirepülnek a fészekből. A költést a nőcske maga végzi és a hím a bejárólyuk előtt ülve, vigyáz és eteti, de megtörténik gyakran, hogy a hímecske is segít a költésben. A fiókák tollazata hasonlít az öregekéhez, de fakóbb, elmosódottabb és fátyolozottabb színű emezekénél.

Mihelyt a párocska fészkelni, azaz a nőstény tojni kezd, a fent leirt étekhez még a következő keverék adandó, amely egyúttal a fiatalok táplálékául is szolgál. Ez a keverék természetesen minden nap frissen készítendő. Keményre főtt és apróra vagdalt tojássárga, forró vízgőzben megpuhított hangyatojás és vízbe áztatott, de erősen kicsavart száraz zsemlye, egymással jól összekeverendő, egyenlő részekben. E mellé forró vízben megpuhított, de teljesen szárazra törült hámozott zab. Meg lehet próbálni a rizskását is. Ezt annyira kell főzni, hogy puha legyen, de kásaszerűen össze ne ragadjon, hanem a szemek szétperegjenek. Énnálam szívesen ették úgy az öregek, mint a fiatalok a maláji módon így megpuhított rizskását, sőt még az öregebb szemű édes kukoricadarát is, és igen jól és hamar fejlődtek mellette.

Hogy milyen kitartó és erős természetű ez a kis szárnyas, mutatja az, hogy a mi telünket nemcsak a fűtetlen szobában, hanem még a szabadban is minden baj nélkül kiállja.

Gourcy B. belga grófnak két pár hullámos papagája kirepült a kalitból és eltűnt. A gróf már egészen elveszettnek hitte őket, midőn legnagyobb meglepetésére ősz táján az érett zabföldeken egy tizennégy főből álló ragyogó papagájcsapat jelent meg hangos csiripelés közben, mely lakmározás után visszatért a folyó melletti füzesbe. Ez volt a lakóhelyük és a fűzfák

odvaiban költöttek. Althammer Luiginak Tirolban repült el egy pár kis hullámos papagája, mely a telet egészen jól kiállta, május végén egy odvas almafában fészkelni kezdett és hat fiókát nevelt fel. Hollandiában, Németországban szintén több esetben egészen jól megmaradtak és szaporodtak az elszökött párocskák, melyeknek egy részét sikerült újra befogni. Ezeknek a tollazata sokkal fénylőbb, ragyogóbb és színesebb volt, mint a fogságban élőké. Több német és francia madártenyésztő pedig a kertjében és parkjában álló szabad, fűtetlen volierekben és kalitokban teleltette ki őket minden baj nélkül.

A nimfapapagáj mellett ez a második kajdácsc faj, amelyről bebizonyosodott, hogy mérsékelt égövünk alatt, tehát hazánkban is szépen meg lehetne honosítani őket. Akinek parkja és kertje van, ezt a kísérletet könnyen megtehetné, mert nem kerülne sokba. Micsoda remek díszei és ékei lennének ezek a kecses kis szárnyasok parkjainknak, ligeteinknek és erdeinknek! Természetesen okszerű felvilágosítással és védelemmel kellene vidék- és megyeszerte gondoskodni arról, hogy ezeket a kis megtelepülőket a vasárnapi puskások le ne lövöldözzék, vagy pedig a notóriusan ismert s madárfogónak nevezett rablók be ne fogdossák.

Gazdászaink, vadászaink erre ugyan azt mondhatják: hát mi haszon lenne ebből a meghonosításból?

Hát az, hogy ők is közreműködnének abban az általános munkájában a természetnek, melyet az a madárvilágra rótt, t. i. hogy az ezerszemű és ezerkarú kertész munkáját végezzék a növényvilágban; megnépesítenék, élénk, mozgó zajgásukkal és pompás színeikkel felékesítenék és felvidámítanák kihalt ligeteinket és minden embernek, aki még nincs egészen elfásulva, örömet és gyönyörűséget okoznának.

Úgy hiszem, ezzel bőven kárpótolnának a meghonosítás csekély munkájáért.

A hullámos papagáj állandó és legközségesebb vendége a madárpiacnak. Minden időben majdnem mindenütt kapható, ahol madarakat árulnak, mert évente nemcsak import kerül belőle Európába, hanem kétszer-háromszor annyi itt költött példány is kerül belőle a piacra. Az Európában tenyésztettek arról ismerhetők fel, hogy színezetük kissé halványabb, tollazatuk nélkülöz minden fényt és élénkséget.

Az utóbbi években nagy ritkaságként és igen drága árban tiszta kanárisárga tollazatú hullámos papagájok is kerültek piacra. Szerintem azonban az eredeti színűek sokkal szebbek és kedvesebbek, mint ezek a kényes természetű fakósárga kísértetek, amelyek inkább kísérleti kuriózumoknak tekinthetők, mint díszmadaraknak. Tollazatuk fakó kanárisárga, az eredeti törzs hullámvonalas rajzai nélkül, s amilyen vígak, mozgékonyak azok, épp oly lusták és egykedvűek ezek, mert a rendellenes tenyésztés elgyengítette és kivetkőztette őket eredeti mivoltukból.

Ma már nem mennek ritkaságszámba és olcsóbban kaphatók, mert azon a módon, ahogyan az eredeti zöld kanáriból sárga lett, tenyésztik ezeket, vagy pedig olajjal és szalonnával való táplálás útján érik el ezt a nagyon is kétes értékű eredményt.